NSV LIIDU AJALUGU

II OSA

ARH A-26497

I. B. BERHIN, M. I. BELENKI, M. P. KIM

NSV LIIDU AJALUGU

SOTSIALISMIAJASTU

II OSA

ÕPIK KESKKOOLI X—XI KLASSILE

TOIMETANUD
NSVL TA KORRESPONDENTLIIGE M. P. KIM

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
TALLINN 1965

9(N)2
B37

Originaali tiitel:

И. Б. Берхин, М. И. Беленький, М. П. Ким

ИСТОРИЯ СССР
ЭПОХА СОЦИАЛИЗМА
Учебное пособие для X—XI классов средней школы
Под редакцией чл.-корр. АН СССР М. П. Кима

Утверждено Министерством просвещения РСФСР

Издание второе

Издательство «Просвещение»
Москва 1965

Ajalooõpikute avalikul konkursil ergutuspreemiaga autasustatud.

Õpiku autorid:

I. B. Berhin (§ 55—56, 58—61),
M. I. Belenki (§ 41—54, 57)
M. P. Kim (§ 62—72).

Metoodiliselt redigeeris, koostas kirjanduse nimekirjad ja valis osaliselt dokumentaalset materjali VNFSV teeneline õpetaja J. M. Berdnikova.

Tõlkinud:
E. Jaanvärk, K. Kala, E. Tarvel ja E. Õpik

Kaanekujundus E. Tali

Tõlge kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

TEINE OSA.

VI PEATÜKK.

SOTSIALISTLIKU KORRA KINDLUSTUMINE. NSV LIIDU KAITSEVÕIME TUGEVDAMINE (1938. AASTA — 1941. AASTA JUUNI).

§ 41. Nõukogude rahva võitlus kolmanda viie aasta plaani täitmise eest.

NSV Liidu astumine uude arenemisjärku. Pärast seda kui NSV Liidus oli sotsialistlik ühiskond põhiliselt üles ehitatud ja kapitalismilt sotsialismile ülemineku periood oli lõppenud, astus maa uude arenemisjärku. Nüüd kerkis nõukogude rahva ette ülesanne viia sotsialismi ülesehitamine täielikult lõpule, *luua arenenud sotsialistlik ühiskond ja minna järk-järgult üle kommunismile.*

Selleks oli vaja tugevdada ja laiendada sotsialismi materiaal-tehnilist baasi, tagada maa tootlike jõudude edasine kasv, kindlustada tootmisvahendite riiklikku ja kooperatiiv-kolhooslikku omandust ning kasvatada kõigis nõukogude inimestes sotsialistlikku suhtumist töösse ja ühiskondlikku omandisse.

Esimesed sammud selle ülesande lahendamise suunas astus Nõukogudemaa kolmandal viisaastakul.

Kolmanda viisaastaku põhilised ülesanded. ÜK(b)P XVIII kongress, mis peeti 1939. aasta märtsis, arutas läbi NSV Liidu rahvamajanduse arendamise *kolmanda viie aasta plaani* (aastaiks 1939—1942) ja määras kindlaks selle põhilised ülesanded. Kongress pühendas suurt tähelepanu ülesandele majanduslikult, s. o. tootmises ühe elaniku kohta jõuda järele tähtsamatele kapitalistlikele maadele ja neist ette minna.

See on väga tähtis ülesanne. Iga inimese kohta tulevast tööstustoodangu hulgast oleneb maa majanduslik tase, rahva heaolu. Kuigi NSV Liit oma tööstustoodangu kogumahult oli 1939. aastaks jõudnud ette igast kapitalistlikust maast, välja arvatud Ameerika Ühendriigid, jäi ta toodangu hulgalt ühe elaniku kohta tähtsamatest kapitalistlikest riikidest veel maha. Näiteks 1938. aastal toodeti NSV Liidus malmi umbes 15 miljonit tonni, aga Inglismaal kõigest 7 miljonit tonni. Kuid ühe elaniku kohta toodeti Inglismaal 145 kg malmi, NSV Liidus aga 87 kg.

Plaan nägi ette rahvamajanduse kõigi harude tehnilise varustuse edasist kasvu, rasketööstuse kõrvalekaldumatut arendamist ning tööviljakuse pidevat ja tunduvat tõusu nii tööstuses kui ka põllumajanduses.

Viisaastaku jooksul pidi tööstustoodang kasvama kahekordseks. Maa idapiirkondades kavatseti laiendada kivisõe- ja metallurgiabaasi, luua Volga ja Uraali vahel uus naftabaas — Teine Bakuu, ehitada Uraalis ja Siberis dubleerivaid tööstusettevõtteid.

Äärmiselt pingelise rahvusvahelise olukorra tõttu oli kolmanda viisaastaku üks kõige tähtsamaid ülesandeid kaitsetööstuse igakülgne arendamine ning must- ja värviliste metallide, kütuse ja toiduainete suurte riiklike reservide loomine.

Kavatseti lõpule viia kõigi tähtsamate põllumajanduslike tööde mehhaniseerimine. Põllumajanduse toodang pidi suurenema poolteisekordseks.

Kolmandal viisaastakul oli plaanis mahutada rahvamajandusse 192 miljardit rubla — peaaegu niisama palju kui kahe eelnenud viisaastaku jooksul kokku.

Nõukogude rahva võitlus kolmanda viie aasta plaani täitmise eest. Tööliskiass ja kolhoositalurahvas asusid vaimustusega kolmandat viie aasta plaani ellu viima.

«Uralmaši», seejärel ka teiste ettevõtete töölised-novaatorid alustasid *mitmel masinal töötamise liikumist.* Iga tööline töötas mitmel tööpingil. Selle tagajärjel vähenes tsehhides tööliste arv ja kasvas tööviljakus.

Leningradis Kirovi tehases võimaldas üleminek mitmel tööpingil töötamisele vabastada teiste ettevõtete jaoks üle 100 kvalifitseeritud töölise.

Tehastes ja vabrikutes arenes *liikumine mitme elukutse omandamise eest.* Aastail 1938—1941 levisid «stahhaanovlaste koolid»: nendes õpetasid tootmisnovaatorid oma tööpinkide ja masinate juures seltsimeestele eesrindlikke töömeetodeid.

1941. aasta keskpaiku, kui nõukogude rahva rahuliku töö katkestas fašistliku Saksamaa sõnamurdlik kallaletung, oli kolmanda viie aasta plaani täitmisel saavutatud juba suurt edu. Oli käiku lastud umbes 3000 uut tehast ja vabrikut, tööstustoodangu väljalase oli suurenenud poolteisekordseks, tööviljakus oli kasvanud 32%.

Võitlusest viie aasta plaani täitmise eest võtsid aktiivselt osa ka põllumajanduse alal töötajad. Kolmandal viisaastakul said kolhoosid palju uusi masinaid. See võimaldas mehhaniseerida $^2/_3$ põllutöödest. Laienes võistlus traktoristide ja kombainerite seas. 1940. aastal koristasid kombainerid vennad Oskinid kahe kombainiga hooaja jooksul üle 5000 hektari teraviljakultuure. Kui kogu see töö oleks tehtud käsitsi, siis oleks selleks läinud vaja iga päev 3323 inimest.

Suurte saakide eest võideldes kogusid eesrindlikud kolhoosnikud 400—500 puuda teravilja hektarilt, kuid kogu maa keskmine saak oli siiski madal — 50—60 puuda hektarilt.

1939. a. augustis avati Moskvas *Üleliiduline Põllumajandusnäitus*, mis kujunes kolhoositöötajatele tõeliseks sotsialistliku põlluharimise ja loomakasvatuse novaatorlike kogemuste kooliks.

KÜSIMUSI.

1. Missugused uued ülesanded kerkisid nõukogude rahva ette pärast seda, kui meie maal oli sotsialism põhiliselt üles ehitatud?
2. Millised olid kolmanda viie aasta plaani põhilised ülesanded?
3. Milliseid tulemusi oli kolmanda viie aasta plaani täitmisel saavutatud 1941. aasta juuniks?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Esimene Balhaši vask.

26. novembril 1938. a. ajaleht «Pravda» teatas:

Balhaši vasesulatamiskombinaadil hakkas eile suitsema konverterikorpuse 130-meetrine korsten. Kell 7 õhtul andis kombinaat kodumaale esimesed 45 tonni toorvaske.

1928. aastal kirjutas inglise kapitalist Leslie Urquhart Nõukogude peakontsessioonikomissarile: «Kas te ei lubaks mul veidi maad tuhnida Kirgiisia stepis, Balhaši juures ja kaugemal? Teie nende paikadega niikuinii tegelema ei hakka enne kui 50, võib-olla ka 100 aasta pärast. Aga mina hakkan otsima, vast ehk leian midagi.»

Sellest on möödas vaid 10 aastat — kaks viisaastakut. Kounradi mägedes Balhaši lähedal avastasid bolševikud vasemaagi. Ja nüüd asub mägede jalamil juba üks maailma suurimaid vasekaevandusi. Kaevanduse juurde on kasvanud 6000 elanikuga linn. Kõrguvad suured majad, klubid, koolid. Õhtuti säravad eredalt elektrituled...

Balhaši järve kaldal Bertõssi lahe ääres, kus varem laius kõrb, ehitatakse Balhaši kombinaati, mis on Nõukogude Liidu värvilise metallurgia uhkuseks. Juba ongi hakatud tööstuslikult ekspluateerima selle kõige eesrindlikuma tehnikaga varustatud sotsialistliku tööstushiiglase paljusid tsehhe ja agregaate.

Kauge Balhaši kaldal ehitatakse suurt tööstuskeskust. Kasvab kombinaat, kasvavad inimesed, kes teda loovad, tärkab uus, sotsialistlik linn. 550 miljonit rubla paigutatakse ehitusse lähema kolme aasta jooksul, sellest üksnes elamuehitusse 126 miljonit rubla.

Sajad ja tuhanded lihttöölised on omandanud teadmisi, kogemusi ja kvalifikatsiooni. Nad muutuvad aja jooksul ettevõtte põhiliseks tootmiskaadriks. Oma kogemusi ja teadmisi annavad balhašlastele edasi kuulsusrikkad metrooehitajad. Kirjaoskamatud ja puuduliku kirjaoskusega kasahhid, kes mõne aasta eest tulid kaevanduse ja tehase ehitusele, muutuvad kvalifitseeritud töölisteks. Sulase poeg Gemašš Kunajev on nüüd peainsener. Endine karjus Mašaba Jeržanov on vahetuse brigadir...

2. Suur Fergana kanal on valmis kaevatud!

Usbekistani K(b)P Keskkomitee ja Usbeki NSV Rahvakomissaride Nõukogu rapordist ÜK(b)P Keskkomiteele ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogule.

19. septembril 1939. a.

Usbekistani K(b)P Keskkomitee ja Usbeki NSV Rahvakomissaride Nõukogu teatavad, et mullatööd grandioossel irrigatsiooniehitusel — suurel Fergana kanalil on lõpetatud.

160 000 kolhoosnikut, inseneri ja tehnikut, keda innustavad ÜK(b)P XVIII kongressi ajaloolised otsused, kaevasid oma jõudude ja vahenditega rekordiliselt lühikese aja — poolteise kuu jooksul välja 16 miljonit kuupmeetrit pinnast, rajades 270 kilomeetri pikkuse kanali.

Nüüdsest peale saab Usbekistani pärl — Fergana org — rikkalikult vett, mis on usbeki rahva heaolu tõstmise allikas. Nii suurendatakse veelgi Nõukogude Liidu rikkusi.

Partei ja valitsuse alaline abi ja toetus innustasid kõiki Fergana oblasti töötajaid võitma raskusi ja mullatöid edukalt lõpule viima.

Suure Fergana kanali ehitustöödel tõusid esile sajad ja tuhanded kolhoosnikud, kes ilmutasid töökangelaslikkust ja tõeliselt sotsialistlikku töösse suhtumist...

§ 42. NSV Liidu võitlus rahu ja rahvaste julgeoleku eest Teise maailmasõja eel.

Imperialistide ettevalmistused sõjaks NSV Liidu vastu. NSV Liidu jõudmine sotsialismi ehitamise lõppjärku toimus äärmiselt komplitseeritud rahvusvahelises olukorras. See oli seotud kapitalismi üldkriisi edasise süvenemisega ning turgude, tooraineallikate ja maailma uue ümberjaotamise pärast imperialismileeris eneses peetava võitluse teravnemisega. Imperialismileer püüdis teda lõhestavaid sisemisi vastuolusid lahendada ja leida kriisist väljapääsu sõja abil Nõukogude Liidu vastu.

Ülemaailmse imperialistliku reaktsiooni peamiseks löögijõuks olid fašistlikud riigid: Saksamaa, Itaalia ja militaristlik Jaapan. Hävitanud oma maal kodanlik-demokraatlike vabaduste jäänused ja kehtestanud julma terrorirežiimi, valmistusid fašistlikud agressorid aktiivselt sõjaks. Nad kuulutasid avalikult, et nende peamiseks eesmärgiks on võitlus kommunismi vastu. Fašistlikud riigid ründasid igasuguste vahenditega kõiki progressiivseid jõude ja tegid ettevalmistusi sõjaks maailma ümberjaotamise eest oma monopolide huvides. Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide imperialistid tahtsid võimalikult ruttu provotseerida Saksamaad ja Jaapanit sõtta Nõukogude Liidu vastu. Nad lootsid, et NSV Liit saab sõjas lüüa ja ühtlasi tunduvalt nõrgenevad ka fašistliku bloki maad. Oma salakavalate eesmärkide saavutamiseks asusid inglise, prantsuse ja ameerika imperialistid fašistlike agressorite mahitamise teele.

Saksamaa ja Itaalia jätkasid sõjalist interventsiooni Hispaanias, Jaapan pidas vallutussõda Hiina vastu, kavatsedes muuta viimast oma koolooniaks. 1938. aasta märtsis anastas fašistlik Saksamaa Lääneriikide mahitusel Austria.

NSV Liidu võitlus rahu ja kollektiivse julgeoleku eest. Viies vankumatult ellu rahu ja rahvastevahelise koostöö poliitikat, võitles Nõukogude Liit järjekindlalt selle eest, et organiseerida kollektiivset vastulööki agressoritele ja hoida ära uut maailmasõda.

Kui fašistliku Saksamaa väed olid anastanud Austria, teatas Nõukogude Liit oma valmisolekust viivitamatult läbi arutada praktilised abinõud agressiooni edasiarenemise ärahoidmiseks. Nõukogude Liit tegi ettepaneku luua *kollektiivse julgeoleku süsteem*, mille puhul agressor, kui ta tungiks mõnele maale kallale, leiaks end vastamisi nende riikide ühtse rindega, kes on valmis otsustavalt kaitsma rahu. Kui Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide valitsus vastavalt oma rahvaste huvidele oleksid toetanud Nõukogude ettepanekuid, siis poleks fašistlikud agressorid söandanud vallandada sõda Euroopas. Kuid Lääneriikide valitsejad ei teinud seda ning eelistasid agressoriga kokku leppida, selle asemel et anda talle kollektiivne vastulöök.

Kui fašistliku kallaletungi oht hakkas ähvardama Tšehhoslovakkiat, lendasid Inglise peaminister N. Chamberlain ja Prantsuse peaminister E. Daladier Münchenisse, et kohtuda seal Hitleri ja Mussoliniga. Enne seda olid Inglise ja Prantsuse valitsus tagasi lükanud Nõukogude Liidu ettepaneku arutada sõjaväeliste esindajate nõupidamisel läbi abinõud võitluseks fašistliku Saksamaa vastu, juhul kui see tungib kallale Tšehhoslovakkiale.

29. ja 30. septembril 1938. a. leidis aset häbiväärne Müncheni sobing. Inglismaa ja Prantsusmaa nõustusid rea Tšehhoslovakkia piiriäärsete rajoonide loovutamisega Saksamaale. Tšehhhoslovakkia äsjased liitlased reetsid tema, mängisid ta Hitlerile kätte. See alatu kuritegelik kokkulepe kiideti heaks Ameerika Ühendriikide valitsuse poolt.

Kui sai teatavaks Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevate ringkondade reetlik akt, informeeris Nõukogude valitsus Tšehhoslovakkia presidenti Nõukogude Liidu valmisolekust Tšehhoslovakkiale appi tulla, kui see osutab fašistlikule agressioonile vastupanu ja pöördub NSV Liidu poole abipalvega. Kuid Tšehhoslovakkia kodanlik valitsus ei kasutanud Nõukogude ettepanekut. Ta kartis kõige rohkem rahva revolutsioonilist väljaastumist oma maal ja kapituleerus Saksamaa ees, reetes rahvuslikud huvid.

Pärast seda kui fašistlik Saksamaa 1939. aasta märtsis hõivas kogu Tšehhoslovakkia, alustasid Inglise ja Prantsuse valitsus rahvamasside survel läbirääkimisi Nõukogude Liiduga. Nad nõudsid, et Nõukogude valitsus võtaks endale kohustuse anda abi igale maale, mis muutub agressiooni objektiks, kuid ise nad ei tahtnud endale võtta mingisuguseid konkreetseid kohustusi. Nii näiteks keeldusid nad garanteerimast sõjalist abi Eestile, Lätile ja Leedule juhuks, kui neile tungib kallale hitlerlik Saksamaa. Samal ajal alustas Inglismaa salajasi läbirääkimisi Saksamaaga, tehes Hitlerile ettepaneku jaotada maailm mõjusfäärideks ja sõlmida mittekallaletungipakt. Lääneriikide kahepalgeline

poliitika ajas nurja Inglise-Prantsuse-Nõukogude läbirääkimised. *Sõjaoht suurenes tunduvalt.*

Nõukogude riigipiiri kindlustamine Kaug-Idas. Nõukogude Liitu ähvardas sõjaoht mitte ainult riigi läänepiiril, vaid ka idapiiril.

1938. a. augustis rikkusid Jaapani väed ootamatult piiri Hassani järve piirkonnas (Vladivostoki lähedal) ja tungisid meie piirivalvureid ahistades Nõukogude territooriumile. Kuid juba mõne päeva pärast purustasid kohaletõtanud Punaarmee üksused ägedates lahingutes anastajad ja kihutasid nad Nõukogude piiri taha.

Kuid Jaapani imperialistid ei võtnud mõistust pähe. 1939. aasta mais tungisid nad Halhin-Goli jõe piirkonnas kallale Mongoolia Rahvavabariigile, kuigi nad teadsid, et NSV Liidu ja Mongoolia Rahvavabariigi vahel oli sõlmitud vastastikuse abistamise leping. Jaapani militaristid lootsid haarata enda kätte Mongoolia Rahvavabariigi ja luua seal platsdarm kallaletungiks Nõukogude Taga-Baikalile.

Täites oma kohustusi vennaliku mongoolia rahva vastu, andis Nõukogude valitsus Punaarmee üksustele käsu lüüa puruks Mongoolia Rahvavabariigi territooriumile tunginud anastajad.

1939. aasta maist septembrini käisid Mongoolia steppides ägedad lahingud. Nõukogude ja Mongoolia väed valmistasid ette ning viisid läbi otsustava pealetungi, mille tulemusel jaapanlaste väed purustati ja kihutati Mongoolia territooriumilt välja.

Võit Halhin-Golil demonstreeris veel kord Punaarmee võitmatut jõudu. See õppetund mõjus kainestavalt Jaapani imperialistidele. Jaapani valitsevad ringkonnad otsustasid, et kallaletungiga Nõukogude Liidule tuleb veel oodata, kuni tema peajõud tõmbab eemale sõda Läänes.

1939. aasta Nõukogude-Saksa mittekallaletungileping. Seega ähvardas 1939. aasta suvel meie maad sõda korraga kahel rindel. Nõukogude valitsuse ette kerkis täie teravusega ülesanne päästa maa NSV Liidu vastu suunatud ühtse imperialistliku rinde tekkimise ohust. Sellest lähtudes otsustas NSV Liidu valitsus sõlmida Saksamaaga mittekallaletungilepingu, mida Saksa valitsus pakkus. Sellele lepingule kirjutati alla Moskvas 23. augustil 1939. a.

Muidugi ei loobunud Saksamaa valitsev fašistlik kildkond NSV Liidule kallaletungimise plaanidest. Kuid Hitler arvestas suuri raskusi, mis on seotud sõjaga Nõukogude Liidu vastu, ja otsustas seepärast vallutada enne Lääne-Euroopa maad ning alles pärast seda tungida kallale NSV Liidule.

Sõlminud Saksamaaga mittekallaletungilepingu, ajas Nõukogude valitsus nurja imperialistlike suurriikide valitsevate ringkondade plaanid luua ühtset koalitsiooni NSV Liidu vastu.

KÜSIMUSI.

1. Milliseid eesmärke taotlesid imperialistid, valmistades ette sõda NSV Liidu vastu?
2. Milliseid ettepanekuid tegi Nõukogude Liit sõja ärahoidmiseks?
3. Millised faktid andsid tunnistust meie maad ähvardavast sõjaohust Kaug-Idas?
4. Miks nõustus Nõukogude Liit sõlmima mittekallaletungilepingu fašistliku Saksamaaga?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Välisasjade rahvakomissar M. M. Litvinov Nõukogude Liidu positsioonist Tšehhoslovakkia küsimuses.

Sõnavõtust Rahvasteliidus 1938. aastal.

...Me kavatseme täita oma kohustused pakti järgi ja koos Prantsusmaaga anda Tšehhoslovakkiale abi meile jõukohasel viisil. Meie sõjaväelised esindajad on valmis viivitamatult osa võtma nõupidamisest Prantsuse ja Tšehhoslovakkia sõjaväeliste esindajatega, et läbi arutada momendi vajaduste poolt dikteeritud abinõud...

Pole meie süü, et ei antud käiku meie ettepanekule, mis — olen selles veendunud — oleksid võinud anda soovitud tulemusi nii Tšehhoslovakkia kui ka kogu Euroopa ja üldise rahu huvides. Kahjuks võeti tarvitusele teisi abinõusid, mis viisid ega saanudki jätta viimata sellise kapitulatsioonini, mis varem või hiljem toob endaga kaasa tohutult katastroofilisi tagajärgi.

Ära hoida problemaatiline sõda täna ning saada kindel ja üldine sõda homme, ja pealegi veel küllastamatu agressori isude rahuldamise ja suveräänsete riikide hävitamise ning vigaseks muutmise hinnaga — see ei tähenda tegutsemist Rahvasteliidu pakti vaimus.

§ 43. Nõukogude vabariikide vennaliku pere kasvamine. NSV Liidu abinõud oma piiride julgeoleku kindlustamiseks.

Teise maailmasõja algus. 1. septembril 1939. a. tungis fašistlik Saksamaa kallale Poolale. Sellele vastasid Inglise ja Prantsuse valitsus Saksamaale sõja kuulutamisega. Nii algas Teine maailmasõda.

Fašistliku agressori ohvriks langenud poola rahvas osutas vallutajatele visa vastupanu, millest võtsid kangelaslikult osa kommunistid. Kuid jõud olid liiga ebavõrdsed. Inglismaa ja Prantsusmaa ei andnud Poolale mingit reaalset sõjalist abi. Nõukogude Liidu abist oli Poola valitsus juba 1939. aasta kevadel ülbelt loobunud. Varsti pärast sõja puhkemist põgenes Poola valitsus häbiväärselt välismaale, jättes oma maa saatuse hooleks. Kõik see otsustas juba ette ära Poola lüüasaamise.

Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevenemaa vabastamine. Purustanud Poola armee, suundusid Saksa fašistlikud väed itta, Nõukogude Liidu piiri poole. Fašistliku okupatsiooni oht ähvardas

Mõisnike maade jaotamine. Lääne-Valgevenemaa. 1939. aasta

Lääne-Ukrainat ja Lääne-Valgevenemaad. Seetõttu otsustas Nõukogude valitsus võtta nende alade vennaliku ukraina ja valgevene elanikkonna oma kaitse alla.

17. septembril 1939. a. algas Punaarmee vabastusretk. Nõukogude sõjameeste saabumine tähendas Ukraina ja Valgevene läänealade 13-miljonilisele elanikkonnale mitte üksnes pääsemist fašistliku orjastamise ohust, vaid ka vabanemist rahvuslikust ja sotsiaalsest rõhumisest. Oma vabastajaid võttis töörahvas vastu suure rõõmuga.

Varsti pärast seda valisid Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevenemaa elanikud üldistel, ühetaolistel ja salajastel valimistel rahvakogud, kes pöördusid NSV Liidu Ülemnõukogu poole palvega võtta need alad vastu Nõukogude Liidu koosseisu.

31. oktoobril 1939. a. rahuldas NSV Liidu Ülemnõukogu selle palve. Lääne-Ukraina taasühines Nõukogude Ukrainaga, Lääne-Valgevenemaa aga Nõukogude Valgevenemaaga. *Nii täitus ukraina ja valgevene rahva põline soov — sai teoks ühtsete rahvusriikide loomine.*

NSV Liidu riigipiir nihkus sadu kilomeetreid lääne poole.

Relvastatud konflikt Soomega ja selle reguleerimine. Teine maailmasõda üha laienes. Nõukogude riigi ees seisis endise teravusega ülesanne kindlustada veelgi oma julgeolekut, eriti riigipiiril Soomega. Sel ajal asus Soome ja Nõukogude Liidu vaheline piir Leningradist 32 km kaugusel. Imperialistlike suurriikide

abiga ehitas Soome Karjala maakitsusel võimsaid kindlustusi, luues sõjalist platsdarmi kallaletungiks NSV Liidule. Soome valitsus lükkas tagasi NSV Liidu ettepaneku sõlmida vastastikuse abistamise leping ja ajas nurja läbirääkimised, mille eesmärgiks oli saavutada kokkulepe Leningradi lähedal asuva osa Soome territooriumi vahetamise kohta neli korda suurema territooriumi vastu Karjalas. 1939. aasta novembri lõpul tulistati Soome poolt suurtükkidest provokatsiooniliselt meie territooriumi, mis sundis Nõukogude valitsust võtma kasutusele vastuabinõusid.

Nii vallandas Soome reaktsioon, keda õhutasid tagant fašistlik Saksamaa ja teised imperialistlikud suurriigid, sõja Nõukogude Liiduga. Soome sõjaväejuhtkond lootis, et ta suudab Nõukogude vägesid kinni pidada nn. «Mannerheimi liinil», mis kujutas endast võimsate kindlustuste süsteemi, seejärel aga Läänerriikide abiga asuda pealetungile ja viia sõjategevus NSV Liidu territooriumile.

Nõukogude-vastased ringkonnad Ameerika Ühendriikides, Inglismaal ja Prantsusmaal võtsid suure rahuldusega vastu teate sõjategevuse vallandumisest. Nad lootsid, et see kujuneb suure sõja alguseks.

Inglismaa ja Prantsusmaa saatsid Soome rohkesti sõjatehnikat. Nende maade valitsused valmistusid läkitama Soome 150 000 mehest koosnevat ekspeditsioonikorpust. Samal ajal töötati välja plaane Bakuus asuvate Nõukogude naftaettevõtete ründamiseks Süüria lennuväljadelt. Ameerika Ühendriigid andsid Soomele 10 miljoni dollari ulatuses laenu ja saatsid talle 10 000 vintpüssi. Soome sai relvi ka Saksamaalt ja Itaaliast.

Nõukogude Liidu vastu suunatud «ristisõja» organiseerimise plaanid aeti nurja Punaarmee poolt. Tema pealetung Karjala maakitsusel algas 11. veebruaril 1940. a. 20 päeva kestsid ägedad lahingud, mille tulemusel «Mannerheimi liin» murti läbi ja Soome relvastatud jõud löödi puruks.

Lüüasaanud soome militaristlik kildkond palus rahu.

12. märtsil 1940. a. sõlmiti Moskvas rahuleping, mille järgi Soome nõustus nihutama oma piiri Karjala maakitsusel, Laadoga järvest loode pool Kuolajärvi piirkonnas, samuti Rõbatši ja Sredni poolsaarel, ning andma Nõukogude Liidule rendile Hango poolsaare. Kirjutades alla rahulepingule Soomega, piirdus NSV Liit minimaalsete nõudmistega, mille eesmärgiks oli meie loodepiiri kindlustamine.

Nõukogude võimu taaskehtestamine Baltimaadel. 1939. aasta sügisel sõlmis Nõukogude Liit nii oma kui ka Baltimaade julgeoleku kindlustamiseks Läti, Eesti ja Leeduga vastastikuse abistamise lepingud. Kuid Balti riikide fašismimeelsed kodanlikud valitsused osutusid kahekeelseteks: nad sepitsesid sõjalist liitu NSV Liidu vastu, pidades salajasi läbirääkimisi fašistliku Saksamaaga. Sellest tekkis tõsine oht Nõukogude Liidule.

Demonstrandid nõuavad nõukogude võimu kehtestamist Eestis. Tallinn. 1940. aasta.

Nõukogude valitsus nõudis Läti, Eesti ja Leedu valitsuselt Nõukogude-vastaste provokatsioonide lõpetamist ja lepingutingimuste ausat täitmist. Samal ajal esitasid Baltimaade töörahvahulgad oma kommunistlike parteide juhtimisel nõudmise: viivitamatult taastada Baltimaadel nõukogude võim, mis oli seal 1919. aastal Antandi poolt kukutatud. Rahva revolutsioonilisi väljaastumisi toetasid paljud sõjaväeosad.

Tööliste ja talupoegade võitluse tulemusel toimus 1940. aasta juunis kõigis kolmes Balti vabariigis valitsuste vahetus ja võim läks progressiivsete jõudude kätte. Viidi läbi demokraatlikud parlamendivalimised. Revolutsioonilises olukorras valitud rahvaseimid Lätis ja Leedus ning riigivolikogu Eestis kuulutasid välja nõukogude võimu ja pöördusid NSV Liidu Ülemnõukogu poole palvega võtta nende maad vastu NSV Liidu koosseisu.

Nii *taastasid* Läti, Leedu ja Eesti töölised ning töötav talurahvas kommunistlike parteide juhtimisel *oma maal nõukogude võimu.* See võit saavutati rahulikul teel, sest nõukogude rahva vennalik toetus ja abi kammitses reaktsioonijõude ega võimaldanud neil alustada relvastatud võitlust Baltimaade revolutsioonilise rahvahulkade vastu.

1940. aasta augusti alguses võttis NSV Liidu Ülemnõukogu Läti, Eesti ja Leedu võrdõiguslike liiduvabariikidena vastu Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu koosseisu. *Baltimaade rah-*

vaste ajaloos algas uus ajajärk — nõukogude rahvaste vennalikus peres toimuva sotsialistliku ehitustöö ajajärk.

Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina rahva astumine NSV Liidu koosseisu. Samal ajal astusid NSV Liidu koosseisu Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina rahvas.

1917. aasta lõpul ja 1918. aasta alguses, kasutades ära noore Nõukogude vabariigi nõrkust, haaras bojaari-Rumeenia Antandi riikide toetusel enda kätte Bessaraabia ja muutis selle õigusteta kolooniaks. Nõukogude Liit ei leppinud kunagi Bessaraabia vägivaldse ärakiskumisega ja kuulutas alati, et peab Rumeenia tegevust ebaseaduslikuks.

1940. aasta juulis esitas Nõukogude valitsus Rumeeniale resoluutse nõudmise tagastada Bessaraabia ja anda Nõukogude Liidule üle Bukoviina põhjaosa, kus elasid peamiselt ukrainlased. Rumeenia valitsus oli sunnitud selle nõudmise rahuldama. Bessaraabiasse ja Põhja-Bukoviinasse asusid Punaarmee väeosad. Külade ja linnade töörahvas võttis juubeldades vastu oma vabastajaid. Kommunistide juhtimisel loodi Punaarmee abistamise komiteed. *Bessaraabias ja Põhja-Bukoviinas kehtestati nõukogude võim.*

Töörahva nõudmisel taasühendati Bessaraabia Moldaavia ANSV-ga. NSV Liidu Ülemnõukogu otsusega muudeti Moldaavia liiduvabariigiks. Põhja-Bukoviina läks Ukraina NSV koosseisu.

Esimesed sotsialistlikud ümberkorraldused uutes nõukogude vabariikides. Nõukogude vennasvabariikide ühises peres *asusid* Lääne-Ukraina, Lääne-Valgevenemaa, Läti, Eesti, Leedu, Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina rahvad *sotsialismi ehitamise teele.* Natsionaliseeriti tööstus, pangad ja transport ning kaotati eraomandus maale, mis muutus üldrahvalikuks omandiks. See oli purustavaks hoobiks ekspluataatorlikele klassidele — kapitalistidele, mõisnikele ja kulakutele.

Sotsialistlike ümberkorraldustega loodi soodsad tingimused tööstuse tõusuks ja töölisklassi olukorra otsustavaks paranemiseks. Lühikese ajaga likvideeriti tööpuudus, tõusis töötasu, paranesid töötajate elutingimused.

Suured muutused toimusid maal. Sajad tuhanded vähese maaga ja maata talupojad said maad. Nõukogude riik saatis uutesse piirkondadesse traktoreid, kombaine ja teisi põllutöömasinaid. Rajati masina-traktorijaamu. Tekkisid esimesed kolhoosid.

Töörahva revolutsioonilised võidud fikseeriti uute nõukogude vabariikide konstitutsioonis.

Kõigi nõukogude rahvaste vennalik toetus aitas Lääne-Ukraina, Lääne-Valgevenemaa, Baltimaade, Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina rahvastel edukalt ehitada uut, õnnelikku elu.

KÜSIMUSI.

1. Kuidas toimus Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevenemaa taasühinemine Nõukogude Ukraina ja Nõukogude Valgevenemaaga?
2. Millised põhjused kutsusid esile relvastatud konflikti NSV Liidu ja Soome vahel? Miks oli Soome-Nõukogude sõja lõpetamine hoobiks neile, kes organiseerisid «ristisõda» NSV Liidu vastu?
3. Kuidas taastati nõukogude võim Lätis, Eestis ja Leedus?
4. Millised sotsialistlikud ümberkorraldused viidi läbi uutes nõukogude vabariikides ja oblastites?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Läti Rahvaseimi deklaratsioonist.

21. juulil 1940. a.

Paljude aastate jooksul ägas läti rahvas ekspluataatorite ikke all. Teda rööviti, ta oli mõistetud orjusele, viletsusele ja väljasuremisele. Läti tööliste ja töötava intelligentsi osaks oli tööpuudus ja nälg. Läti talupojad kannatasid peaaegu kõik maapuuduse ja maa vähesuse all, sest kogu maa väheste eranditega olid haaranud enda kätte must- ja hallparunid ning teised suurmaaomanikud.

Iga aastaga laostus Läti üha enam.

Tema majandus käis alla. Tema tootlikud jõud hävinesid.

Läti endiste valitsejate kuritegelik kildkond püüdis läti rahvast kunstlike abinõudega eraldada NSV Liidu rahvastest, püüdis igati takistada meie ja nõukogude rahva vennalikku lähenemist.

Meie rahvast köidavad NSV Liidu vennalike rahvastega tugevad sidemed, mis on tekkinud paljude aastate jooksul peetud revolutsioonilises võitluses tsarismi, kapitalistide ja mõisnike vastu, kes rõhusid vene ja läti töölisi ning talupoegi.

Läti rahvas, kes on astunud sotsialismimaa õnnelike rahvaste suurde vennalikku perre, rakendab kogu oma rikkaliku loova jõu ja läheb käsikäes NSV Liidu töörahvaga edasi uue elu ehitamise teed.

Lähtudes läti rahva üksmeelselt väljendatud soovist, Rahvaseim otsustab: paluda Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu võtta Läti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik vastu samadel alustel, nagu kuuluvad NSV Liitu Ukraina Nõukogude Sotsialistlik Vabariik ja teised nõukogude sotsialistlikud liiduvabariigid.

§ 44. Nõukogude Liidu majandus ja relvastatud jõud Suure Isamaasõja eelõhtul.

NSV Liit — võimas tööstus- ja kolhoosiriik. Täitnud edukalt viie aasta plaanid, muutis nõukogude rahvas oma maa võimsaks tööstus- ja kolhoosiriigiks. Tööstustoodangu mahult jõudis Nõukogude Liit esimesele kohale Euroopas ja teisele kohale maailmas (Ameerika Ühendriikide järel). Sõjaeelsetel viisaastakutel ehitati 9000 suurt tööstusettevõtet; enamiku neist moodustasid rasketööstuse ettevõtted. *Võimsad tööstuskeskused loodi maa idaosas.*

1940. aastal ületas tööstuse kogutoodang tsaari-Venemaa tööstuse 1913. aasta toodangu 8,5 korda. Selle aja jooksul kasvas

suurtööstuse toodangu maht 12-kordseks, masinaehituse oma aga 35-kordseks.

Industrialiseerimise kõrval etendas maa kaitsevõime tugevdamisel suurt osa põllumajanduse sotsialistlik ümberkujundamine, mis võimaldas Nõukogude riigil põhiliselt rahuldada elanikkonna vajadused toiduainete ning tööstuse vajadused tooraine järele ning luua sõjaeelseil aastail ka suuremaid toiduainete ja tooraine varusid.

Kuid põllumajandus elas läbi suuri raskusi. Teravilja kogusaak oli 1940. aastal vaid 5830 miljonit puuda, s. t. ainult veidi rohkem kui 1913. aastal. Aeglaselt arenes loomakasvatus. Sõja eel oli meie maal veiseid vähem kui 1916. aastal.

Abinõud maa kaitsevõime tugevdamiseks. Industrialiseerimise baasil loodi NSV Liidus kaasaegne kaitsetööstus, mis eriti kiiresti arenes sõjaeelseil aastail.

Aastail 1939—1940 töötasid nõukogude teadlased ja konstruktorid välja uusi suurepäraseid relvamudeleid, mida tööstus hakkas seeriaviisiliselt tootma.

Lennuväe relvastus täienes uut tüüpi hävituslennukitega (MiG-3, LaGG-3, Jak-1), ründelennukitega (Il-2) ja pommituslennukitega (PP-2). Töötati välja uute tankide (T-34 ja KV) konstruktsioonid ning alustati nende tootmist. Oma taktikaliste ja tehniliste omaduste poolest olid need paremad kõigist välismaa tankidest. Vahetult enne sõja puhkemist loodi meie maal reaktiivmiinipildujad — kuulsad «katjuušad», mis said hiljem sõjaväes väga populaarseks.

Kuid uue sõjatehnika tootmisel ei kasutatud kaugeltki täielikult ära Nõukogude tööstuse võimalusi. Kuigi meie kaitsetööstus oli toodetavate lennukite ja tankide arvu poolest fašistliku Saksamaa sõjatööstusest ees, toodeti meil kaasaegset tüüpi lennukeid ja tanke ometi veel vähe. Seepärast oli Punaarmee relvastuse hulgas sõja alguseks vähe uusi lennukeid ja tanke.

Aeglaselt kulges ka uuemat tüüpi automaattulirelvade tootmine. Parem oli olukord suurtükkide tootmises. Punaarmee oli varustatud paremate suurtükkidega kui Saksa fašistlikud väed.

Sõjaeelsetel aastatel pöörati suurt tähelepanu riiklike reservide suurendamisele, mis olid loodud sõja puhuks toorainete, kütuse, metalli ja toiduainete varude näol.

Seoses suurenenud sõjaohuga võttis Nõukogude riik kasutusele uusi abinõusid, mis olid suunatud maa kaitsevõime edasisele tugevdamisele. 1940. aastal võttis NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium vastu seadluse «Üleminekust kaheksatunnilisele tööpäevale, seitsmepäevasele töönädalale ja tööliste ning teenistujate omavolilise ettevõtetest ja asutustest lahkumise keelamisest».[1]

[1] Kuni 1940. aasta juunini kehtis ettevõtetes ja asutustes niinimetatud «kuuspäevak», viiele tööpäevale järgnes puhkepäev.

Seda seadlust toetasid laialdased töötajate hulgad, ettevõtetes tugevnes töödistsipliin, tõusis tööviljakus, suurenes riigikaitseks vajaliku toodangu hulk.

Selleks et plaanipäraselt ette valmistada kvalifitseeritud tööjõudu rahvamajanduse tähtsamate harude jaoks, loodi 1940. aastal ulatuslik vabriku-tehasekoolide ning tööstus- ja raudteekoolide võrk, kus igal aastal õpetati välja umbes miljon linna- ja maanoort.

1939. aasta septembris võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastavalt NSV Liidu Konstitutsiooni 132. paragrahvile, mis kuulutas isamaa kaitsmise iga NSV Liidu kodaniku pühaks kohuseks, vastu *uue «Üldise sõjaväekohustuse seaduse»*. See seadus tagas relvastatud jõudude arvulise kasvu ja lõi paremad tingimused keeruka sõjatehnika tundmaõppimiseks Punaarmee sõdurite poolt.

Kommunistlik Partei, Nõukogude valitsus ja kogu meie rahvas on alati pööranud suurt tähelepanu meie maa relvastatud jõudude tugevdamisele. Suur töö tehti relvastatud jõudude tugevdamise alal ära sõjaeelseil aastail. 1941. aasta juuniks ulatus Punaarmee arvuline suurus 4 207 000 inimeseni. 1939. aastast kuni 1941. aastani kasvasid enam kui kahekordseks Nõukogude õhujõud. Kuid paljusid väeosi alles komplekteeriti inimeste ja tehnikaga ning need tegid läbi veel väljaõppe algstaadiumi; uute sõjamasinate käsitsemist alles õpiti. Suurt kahju tõid Punaarmee võitlusvõimele sõjaväelise juhtiva kaadri suhtes põhjendamatult rakendatud repressioonid.

Punaarmee väeosades ja allüksustes tugevdati poliitilist tööd. Kõik sõjaväelased andsid Nõukogude relvastatud jõudude 21. aastapäeval uue *sõjaväelase vandetõotuse*: «Olen alati valmis,» tõotasid pidulikult nõukogude sõjamehed, «tööliste ja talupoegade valitsuse käsul kaitsma oma kodumaad — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu — ning tööliste ja talupoegade Punaarmee sõdurina tõotan kaitsta teda mehiselt, oskuslikult, väärikalt ja auga, säästmata oma verd ja isegi elu täieliku võidu saavutamiseks vaenlaste üle.»

Arvestades Halhin-Golil ja Nõukogude-Soome sõjas saadud võitluskogemusi ning uurides tähelepanelikult ka Euroopas alanud sõjategevust, tegi Punaarmee juhtkond suurt tööd Nõukogude relvastatud jõudude ettevalmistamisel kaasaegse sõja pidamiseks.

Kuid Punaarmee arvulist suurendamist, tema ümberrelvastamist ja sõjalise ettevalmistuse parandamist ei teostatud küllalt kiires tempos ja Suure Isamaasõja alguseks ei olnud see veel lõpule viidud.

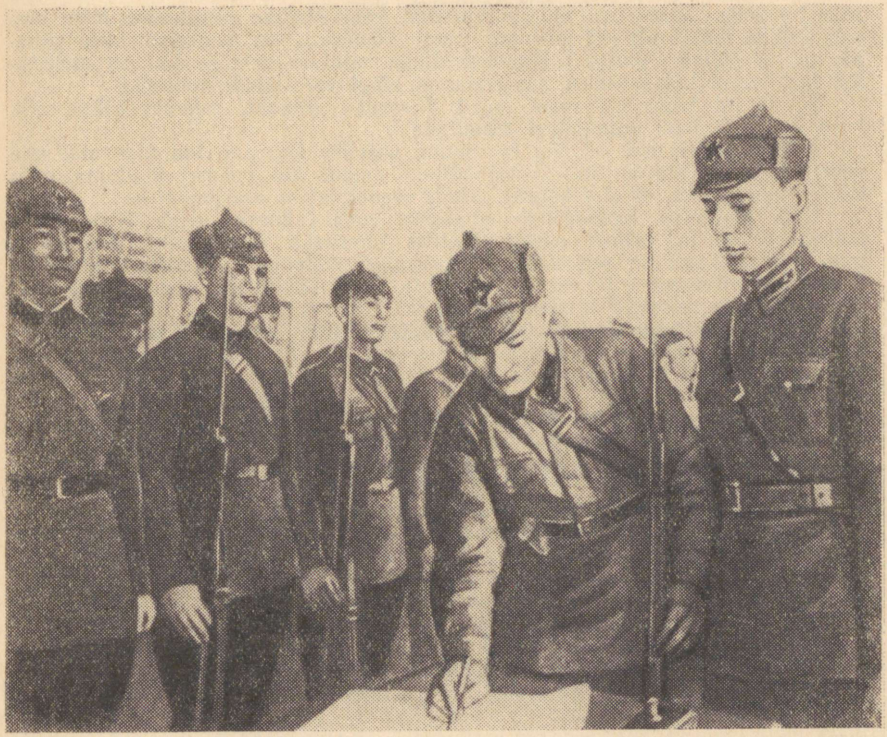

Sõjaväelise vandetõotuse andmine. 1939. aasta.

KÜSIMUSI.

1. Milliseid edusamme saavutasid meie maa tööstus ja põllumajandus 1941. aastaks?
2. Mida tehti aastail 1939—1941 NSV Liidu kaitsevõime tugevdamiseks?
3. Milline oli Nõukogude relvastatud jõudude seisukord Suure Isamaasõja eelõhtul?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Üleliidulise Ametiühingute Kesknõukogu läkitusest.

26. juunil 1940. a.

Kõigile töölistele, inseneridele, tehnikutele ja teenistujatele, kõigile ametiühingute liikmetele.

Seltsimehed!

Kapitalistlikku maailma vapustab taas maailmasõda. Teine imperialistlik sõda on juba tõmmanud oma orbiiti rohkem kui poole maakera elanikkonnast. Kogu kapitalistlikus maailmas — Euroopas ja Aasias, Ameerikas, Aafrikas ja Austraalias — on tööstus, transport ja põllumajandus tervikuna allutatud

sõja huvidele. Äärmuseni on suurendatud kapitalistliku ekspluateerimise surve, tööline töötab 10—12 ja enam tundi ööpäevas, on kaotatud kõik pühapäevad ja pühad. Niiviisi majanduse üldise militariseerimise teel on imperialistlikud riigid kolossaalselt suurendanud kõigi relvaliikide tootmist.

Seega on kasvanud meie maad ähvardav sõjaoht, rahvusvaheline olukord võib iga hetk ootamatusi sünnitada...

Meie maa ei tohi relvade ja muude vajalike kaupade tootmise alal olla vähem ettevalmistatud kui kapitalistlikud maad. Me peame muutuma mitu korda tugevamaks, et olla kõigiti valmis igasugusteks katsumusteks...

Oma kodumaa kaitsevõime edasiseks tugevdamiseks peab NSV Liidu tööliskiass olema valmis paratamatuteks ohvriteks. Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu on seisukohal, et praegune seitsme- ja kuuetunniline tööpäev meie ettevõtetes ja asutustes ei ole nüüd küllaldane nende ülesannete täitmiseks, mis seisavad Nõukogudemaa ees. Kui kapitalistlikes maades on tööline sunnitud töötama 10—12 tundi ööpäevas kodanluse heaks, siis meie, nõukogude tööline võib ja peab töötama rohkem, kui ta seda praegu teeb, vähemalt 8 tundi, sest ta töötab enda heaks, oma sotsialistliku riigi heaks ja rahva hüvanguks.

Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu on seisukohal, et antud tingimustes tuleb töölistel ja teenistujatel kõigis riiklikes, kooperatiivsetes ja ühiskondlikes ettevõtetes ning asutustes suurendada tööpäeva pikkust kaheksa tunnini.

Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu esines NSV Liidu valitsuse ja NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ees ettepanekuga tööpäeva pikendamise kohta kaheksa tunnini, ülemineku kohta kuuspäevakult seitsmepäevasele nädalale ja tööliste ning teenistujate omavolilise ettevõtetest ja asutustest lahkumise keelamise kohta. Need ettepanekud kiideti NSV Liidu valitsuse ja NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi poolt heaks...

Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu avaldab veendumust, et töölised, insenerid, tehnikud ja teenistujad, kõik ametiühingute liikmed toetavad täielikult neid abinõusid, täidavad ausalt oma kohust sotsialistliku kodumaa ees...

Küsimusi VI peatüki kordamiseks.

1. Millised ülesanded kerkisid nõukogude rahva ette pärast seda, kui sotsialism oli põhiliselt üles ehitatud? Milles seisid kolmanda viie aasta plaani ülesanded ja milliseid edusamme sotsialistliku majanduse ehitamisel saavutasid nõukogude inimesed kuni 1941. aasta juunini?
2. Kuidas võitles Nõukogude riik rahu ja rahvaste julgeoleku eest enne Teist maailmasõda?
3. Millistel asjaoludel ja kuidas loodi aastail 1939—1940 uued nõukogude vabariigid?
4. Millised abinõud võeti kasutusele NSV Liidu kaitsevõime tugevdamiseks aastail 1939—1941?

Mida lugeda.

M. Koltsov, Hispaania päevik, Tallinn, 1961.
V. Lācis, Torm, I—IV, Tallinn, 1951.
K. Simonov, Relvavennad, Tallinn, 1958.
W. Wasilevska, Laul vete kohal, I—II, Tallinn, 1954.

NÕUKOGUDE LIIDU SUUR ISAMAASÕDA (1941—1945).

§ 45. Suure Isamaasõja algus.

Fašistliku Saksamaa sõnamurdlik kallaletung NSV Liidule. 1941. aasta 22. juuni varahommikul tungis fašistlik Saksamaa sõnamurdlikult kallale Nõukogude Liidule. Hitler paiskas pealetungile 190 diviisi, tohutul hulgal tanke ja lennuväge. Koos hitlerlike röövvallutajatega tungisid Nõukogudemaale Saksamaa liitlasriikide — Itaalia, Soome, kuningliku Rumeenia ja hortistliku Ungari väed.

Sõja esimestel tundidel pani vaenlane toime massilisi õhurünnakuid. Fašistlikud lennukid pommitasid Nõukogude linnu, lennuvälju ja raudteesõlmi. Piirivalvekordonitele avasid tule kümned tuhanded suurtükid. Vastase tanki- ja motoriseeritud vägede löögiüksused tungisid Nõukogude territooriumile.

Alles poolteist tundi pärast sõjategevuse algust teatas Saksa saadik Moskvas Nõukogude valitsusele, et Saksamaa peab ennast Nõukogude Liiduga sõjaseisukorras olevaks. Sel kombel, rikkunud sõnamurdlikult, jämedalt Nõukogude-Saksa mittekallaletungilepingut, alustas fašistlik Saksamaa sõda NSV Liidu vastu.

Valmistudes kallaletungiks meie maale, töötasid hitlerlased 1940. aastal välja niinimetatud «Barbarossa plaani». See plaan nägi ette «välksõda» — Punaarmee purustamist, Moskva vallutamist ja Saksa fašistlike vägede jõudmist 8 nädalaga Arhangelski—Astrahani joonele.

Hitlerlased tahtsid hävitada maailma esimese sotsialistliku riigi, tükeldada meie maa reaks Saksamaast sõltuvateks riikideks, hävitada palju miljoneid nõukogude inimesi, ellujäänud aga muuta oma orjadeks.

Sõda, mida fašistlik Saksamaa alustas Nõukogude Liidu vastu, oli imperialistlik vallutussõda, röövsõda. Sõja röövellik iseloom ja palju aastaid kestnud ohjeldamatu fašistlik propaganda olid muutnud Saksa armee elukutseliste mõrtsukate, riisujate ja vägivallatsejate armeeks, kellel puudus igasugune moraal.

Nõukogude rahvas astus Kommunistliku Partei juhtimisel Suurde Isamaasõtta fašistlike röövvallutajate vastu. Selles sõjas seadis nõukogude rahvas oma eesmärgiks *kaitsta sotsialistliku kodumaa au, vabadust ja sõltumatust*, purustada fašistlikud röövvallutajad, aidata Euroopa rahvastel vabaneda verisest fašistlikust ikkest. Suure Isamaasõja kõrged ja üllad eesmärgid innustasid nõukogude inimesi enneolematutele kangelastegudele, kutsusid esile ajaloos ennenägematu *rahva massilise kangelaslikkuse*.

Punaarmee sunnitud taandumine sõja algusperioodil. Sõjategevuse esimestest tundidest peale osutasid nõukogude sõjamehed vaenlasele kangelaslikku vastupanu kogu Nõukogude-Saksa rindel, mis ulatus Mustast merest kuni Barentsi mereni. Punaarmee regulaarväeosad ja piirivalvurid võitlesid erakordse mehisuse ja visadusega.

Olles ümber piiratud, lõi legendaarse Bresti kindluse väike garnison rohkem kui kuu aja jooksul tagasi vaenlase vägede raevukad rünnakud. Vastupanu lõppes alles siis, kui rivisse ei olnud jäänud enam ühtegi kindluse kaitsjat. «Suren, kuid ei alistu. Hüvasti, Kodumaa! 20. VII 1941. a.» — niisuguse kirja on jätnud kindluse seinale tundmatu kangelane, üks viimaseid Bresti kindluse kaitsjaid.

Surematu kangelasteo sooritas 26. juunil 1941. a. lendur Nikolai Gastello. Ta suunas oma vigastatud ja leegitseva lennuki vaenlase autodele ja bensiinitsisternidele. Fašistid maksid kangelaslike nõukogude lendurite hukkumise eest kallist hinda. Kümned sakslaste autod lendasid õhku. Selle kangelasteo eest anti kapten Gastellole postuumselt Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

Punaarmee eelväed pidasid lahinguid väga rasketes tingimustes. Fašistlikud väed, kasutades oma ülekaalu elavjõus ja tehnikas, tekitasid meie vägedele suuri kaotusi. Vastase tanki- ja motoriseeritud vägede koondised haarasid Nõukogude vägesid tiibadelt ja tungisid sügavale tagalasse. Punaarmee väekoondiste koostöö oli häiritud. Paljud väeosad pidasid lahinguid, olles täielikult ümber piiratud. Seetõttu oli Punaarmee sunnitud taganema, hoolimata oma visadusest ja mehisusest. Juuli alguseks oli vaenlane vallutanud Leedu, suure osa Lätist, Lääne-Ukraina, Lääne-Valgevenemaa ja osa Moldaaviast. Meie sotsialistlikku kodumaad ähvardas surmaoht.

Miks nii juhtus?

Nõukogude Liidule kallaletungi momendiks töötas fašistliku Saksamaa majandus täielikult sõja vajadusteks. Peale selle olid Saksamaa käsutuses tema poolt okupeeritud Euroopa maade ressursid. Seetõttu oli fašistlikul armeel Punaarmeega võrreldes esialgu ülekaal nii lahingutehnika hulga kui ka mõnede relvaliikide kvaliteedi poolest. Mis puutub Nõukogude Liidu majandusse, siis oli see allutatud rahuliku ülesehitustöö huvidele, ja kuigi riigis oli võimas sõjatööstus, ei olnud veel korraldatud kõige täiuslikumate relvatüüpide massilist tootmist.

Saksa fašistlikud väed olid täielikult mobiliseeritud ja neil olid kahe aasta kestel omandatud sõjapidamise kogemused. Nõukogude Liidule kallale-

tungi momendiks oli fašistlik väejuhatus koondanud meie piirile hiiglasuure sissetungiarmee.

Punaarmee ei olnud sõja alguseks täielikult mobiliseeritud, paljud väekoondised olid ümberformeerimisel ja ümberrelvastamisel. Väeosades oli vähe uusimat tüüpi tanke ja lennukeid, ei jätkunud tankitõrje- ja seniitkahurväge. Kaitseliinide ehitamine NSV Liidu uuel piiril alles algas, kindlustused vanal piiril aga olid demonteeritud. Sõjaväe juhtiva kaadri vastu toimepandud põhjendamatute repressioonide tagajärjel ei jätkunud kogenud väejuhte ja hästi ettevalmistatud komandöre.

Fašistlik Saksamaa tungis Nõukogude Liidule kallale pärast seda, kui oli saavutanud otsustavaid võite Läänes. Seepärast võis Hitler rõhuva osa oma relvastatud jõududest paisata pealetungile Idas. Koos Saksamaaga sõdisid Nõukogude Liidu vastu Itaalia, Soome, Rumeenia ja Ungari, kus olid võimul reaktsioonilised, fašistlikud valitsused. Peale selle abistasid fašistlikku Saksamaad Jaapan, Hispaania, Bulgaaria ja Türgi. Algul tuli Nõukogude Liidul ja tema Punaarmeel võidelda Saksamaa ja tema liitlaste vastu üksinda. Nõukogude väejuhatus, kartes ootamatut kallaletungi Jaapani poolt, oli sunnitud hoidma suuri sõjajõude Kaug-Idas, samuti Kaukaasia piiril, et lüüa tagasi Türgi võimalikku kallaletungi.

Fašistlikul Saksamaal oli suur sõjaline eelis seetõttu, et ta alustas sõda meie maa vastu ootamatult. Muidugi ei olnud saksa röövvallutajate kallaletung NSV Liidule täiesti ootamatu. Partei ja valitsus teadsid, et hoolimata mittekallaletungilepingust alustab fašistlik Saksamaa sõda Nõukogude Liidu vastu. Seepärast valmistusid riik ja armee kaitseks. Oli välja töötatud ja vastu võetud mobilisatsiooniplaan, mis nägi ette tööstuse ümberkorraldamist sõja vajadusteks, oli alustatud vägede koondamist maa siserajoonidest läänepiirile. Kuid kõik need abinõud olid hilinenud ja ebapiisavad. Punaarmee ei olnud täielikult lahinguvalmis ja see määras ette ära rasked tagajärjed sõja algusperioodil.

Kuid tohutud raskused ja ebaõnnestumised ei murdnud Punaarmee võitlusvaimu.

Nõukogude rahva mobiliseerimine võitluseks vaenlase vastu. Suure patriootilise vaimustusega ja kõikumatu usuga võidusse vaenlase üle astus nõukogude rahvas Suurde Isamaasõtta. «Me anname ennast Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse käsutusse ning võitleme Kodumaa eest viimse veretilgani,» teatasid miitingul Leningradi A. A. Ždanovi nimelise tehase töölised.

22. juunil 1941. aastal kuulutati välja *üldmobilisatsioon ja kehtestati sõjaseisukord* NSV Liidu Euroopa-osas. Koos mobiliseeritutega ilmusid mobilisatsioonipunktidesse sajad tuhanded vabatahtlikud, kes palusid end rindele saata.

29. juunil 1941. a. saatsid ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu rindelähedaste oblastite partei- ja nõukogude organisatsioonidele direktiivi, milles esitati maa kõigi jõudude mobiliseerimise programm võitluseks vaenlase vastu. Partei ja valitsus kutsusid nõukogude inimesi üles saama aru kogu maad ähvardava hädaohu suurusest, kogu tööd sõja vajaduste järgi ümber korraldama, organiseerima rindele igakülgset abi, kõigiti suurendama sõjaotstarbelist tootmist, Punaarmee sunnitud taganemise korral ära vedama või hävitama kõik väärtusliku vara, arendama partisanivõitlust vaenlase tagalas.

30. juunil loodi *Riiklik Kaitsekomitee*, kelle esimeheks määrati J. V. Stalin. Riikliku Kaitsekomitee kätte koondati kogu riigivõim.

ÜK(b)P Keskkomitee suunas kõige tähtsamatesse sõjaväelise ja majandusliku töö lõikudesse paljusid silmapaistvaid partei- ja Nõukogude riigi tegelasi.

ÜK(b)P Keskkomitee otsuse kohaselt saadeti parteilise mobilisatsiooniga rindele sõjaliselt kõige paremini ettevalmistatud kommuniste ja kommunistlikke noori. *1941. aasta lõpul võitles armees 1 300 000 kommunisti ja üle 2 miljoni kommunistliku noore.*

«Kõik rinde heaks, kõik võidu heaks!» Kogu riigi- ja majandusorganite ning ühiskondlike organisatsioonide tegevus allutati rinde vajadustele. Lühikese ajaga viidi enamik ettevõtteid üle sõjatoodangu väljalaskmisele. Sõja esimestest päevadest peale arenes kõikjal patriootlik liikumine loosungi all: «Töötada enda ja rindele läinud seltsimehe eest.» Sajad tuhanded töölised täitsid ühes vahetuses kaks-kolm normi. Järsult suurenes mitmel tööpingil töötajate arv, laialt levis sõsarerialade omandamine.

Rindele läinud mehi asendasid ettevõtete tsehhides naised ja noorukid, tööle tulid tagasi pensionärid. Naised omandasid meeste

Ühe Leningradi tehase töölised annavad end vabatahtlikult üles Punaarmeesse astumiseks. 1941. aasta juuli.

elukutseid: õppisid terast sulatama, sepatööd tegema ja keerukaid mehhanisme juhtima. Eilsed kooliõpilased õppisid edukalt sooritama keerukaid tööoperatsioone. Kuid töökäsi ei jätkunud ikkagi. Seepärast kehtestati sõja ajaks 11-tunniline tööpäev ja kaotati iga-aastased puhkused.

Alates 1941. aasta septembrist hakati «Uralmaši» ja Gorki autotehase kommunistlike noorte algatusel looma ettevõtetes *kommunistlike noorte ja noorte rindebrigaade*, kes täitsid kaks korda suuremaid töönorme. Sõja esimestel nädalatel sündis taas kodusõja suurepärane traditsioon — kommunistlikud laupäevakud ja pühapäevakud. Üksnes juulis-augustis võttis neist osa 26 miljonit inimest.

Rajoonidest, mida ähvardas vaenlase sissetung, evakueeriti Uraali, Lääne-Siberisse, Kasahstani ja Kesk-Aasia vabariikidesse üle 10 miljoni inimese ja 1563 suurt tööstusettevõtet, millel oli esmajärguline tähtsus riigikaitse seisukohast. Need ettevõtted taastati uutes kohtades lühima aja jooksul. Nii päeval kui öösel töötasid inimesed pingeliselt lahtistel ehitusplatsidel vihma ja lume käes, et tehaseid kiiremini käiku lasta. Töölised elasid muldonnides ja telkides, toit oli napp. Nõukogude inimeste ja parteiorganisatsioonide töökangelaslikkus andis ennenägematuid tulemusi: ettevõtte monteerimiseks kulus kõigest kolm-neli nädalat. Mõne kuu pärast aga saavutas enamik evakueeritud tehaseid sõjaeelse tootmistaseme.

Kuid 1941. aasta teisel poolel vähenes tööstustoodang rea tähtsamate tööstuspiirkondade kaotamise tõttu rohkem kui kaks korda. See oli kõige raskem periood sõjamajanduse arendamises.

Alates 1941. aasta sügisest langes kogu raskus maa ja rinde varustamisel leiva ning teiste toiduainetega *idarajoonidele*. Meeste sõjaväkke minekuga langesid kõik tööd põllumajanduses naiste, alaealiste ja vanade õlgadele. Traktorite ja kombainide jaoks ei jätkunud kütust. Kuid ka nendes äärmiselt rasketes tingimustes koristati 1941. aasta saak täielikult.

Punaarmee kaitselahingud. 1941. aasta suvel ja sügisel pidas Punaarmee pealetungivate Saksa fašistlike vägede vastu ägedaid kaitselahinguid. Peaaegu kaks kuud kestis Smolenski lahing. Siin peeti vaenlast kinni septembri keskpaigani. Kandes tohutuid kaotusi, olid saksa röövvallutajad rohkem kui kuuks ajaks sunnitud seisma panema oma pealetungi Moskvale.

Septembri alguses murdsid hitlerlased läbi Leningradi juurde ja piirasid ta maa poolt ümber, kuid hoolimata suurest jõudude ülekaalust ei suutnud nad saavutada otsustavat edu. Nõukogude väed püsisid kindlalt oma positsioonidel. Neile tuli appi rahvakaitsevägi, kuhu kuulus üle 160 000 mehe. Kuni 40% rahvakaitseväe võitlejaist olid kommunistid ja kommunistlikud noored. Sajad tuhanded elanikud ehitasid kindlustusi linna lähistel ja tema tänavatel. Väga suurt osa Leningradi kaitsmisel etendasid Balti laevastiku madrused,

kes tõkestasid vaenlasele tee Soome lahe poolt ja toetasid maavägesid võimsa suurtükitulega.

Põrgates kokku murdumatu kaitsevalliga, asus vaenlane Leningradi piirama, lootes lakkamatu pommitamise ja suurtükitulega murda leningradlaste visadust, kägistada nad nälja kondise käega.

Üle kahe kuu, juuli algusest kuni 19. septembrini, kestis Kiievi kangelaslik kaitsmine. 160 000 kiievlast püstitasid kindlustusi linna lähistel. Neil kaitseliinidel peatasid Punaarmee väeosad ja rahvaväe üksused Saksa fašistlike vägede pealetungi. Nõukogude sõjamehed võitlesid mehiselt, viimse hingetõmbeni.

Kangelasena langenud jalaväelase A. Sobolevi komsomolipileti vahelt leiti järgmine kiri: «Pidagu vaenlane meeles, et Punaarmee sõdurid end vangi ei anna, ja kui on vaja, siis surevad, kuid surevad kangelastena. Ma olen juba rivist välja viinud vähemalt 20 fašisti ja võitlen edasi Kodumaa eest, andes tilk tilga järel oma verd. Kui mul tuleb surra, siis suren ainult kangelasena... olles veendunud, et fašism lüüakse puruks ja et võit jääb meile.»

Hitlerlased kaotasid Kiievi all üle 100 000 sõduri ja ohvitseri. Alles pärast värskete jõudude kohaletoomist suutsid nad rinde Kiievist kagu pool läbi murda. Ümberpiiramise ähvarduse tõttu olid Punaarmee väeosad sunnitud linna loovutama.

73 päeva — 4. augustist kuni 16. oktoobrini — kestis Odessa kangelaslik kaitsmine. Olles maa poolt täielikult ümber piiratud, pidasid Üksiku Mereäärse armee väeosad Musta mere laevastiku ja linna elanike toetusel vastu vaenlase 18 diviisi survele. Lahingutes Odessa pärast kaotasid Saksa ja Rumeenia väed üle 110 000 sõduri ja ohvitseri ning tohutul hulgal sõjatehnikat.

Kangelaslinnade Leningradi, Kiievi ja Odessa visa kaitsmine ning kaitselahing Smolenski all etendasid tähtsat osa hitlerliku «välksõja» plaani kokkuvarisemisel.

KÜSIMUSI.

1. Missuguseid eesmärke taotles fašistlik Saksamaa sõjas Nõukogude Liidu vastu? Millisena Saksa väejuhatus seda sõda kavatses?
2. Missugune iseloom oli hitlerlike röövvallutajate vastu peetaval nõukogude rahva Suurel Isamaasõjal?
3. Millest oli tingitud Punaarmee taganemine sõja algusperioodil?
4. Missugused ülesanded püstitas Kommunistlik Partei nõukogude rahva ette, selleks et purustada vaenlane?
5. Missugune tähtsus oli Leningradi, Kiievi ja Odessa kangelaslikul kaitsmisel?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Rindelähedaste oblastite partei- ja nõukogude organisatsioonidele.

NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee direktiivist.

29. juunil 1941. a.

NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee kohustavad kõiki partei-, nõukogude, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioone tegema lõpu muretusele ja hooletusele ning mobiliseerima kõik meie organisatsioonid ja kõik rahva jõud vaenlase purustamiseks, halastamatuks arveteõienduseks kallaletunginud Saksa fašismi hordidega.

NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee nõuavad teilt:

1. Halastamatus võitluses vaenlasega kaitsta iga jalatäit Nõukogude maad, võidelda viimse veretilgani meie linnade ja külade eest, ilmutades meie rahvale omast julgust, initsiatiivi ja taibukust.

2. Organiseerida tegevarmeele igakülgset abi, kindlustada armee varustamine kõige vajalikuga, tagada vägede ja sõjaliste veoste kiire transportimine, anda ulatuslikku abi haavatutele, muutes hospidalideks haiglaid, koole, klubisid ja ametiasutusi.

3. Kindlustada Punaarmee tagalat, allutades kogu oma tegevuse rinde huvidele, tagada kõigi ettevõtete intensiivistatud töö, selgitada töötajaile nende kohustusi ja kujunenud olukorda, organiseerida tehaste, elektrijaamade, sildade ning telefoni- ja telegraafiside kaitset, pidada halastamatut võitlust igasuguste tagala desorganiseerijate, desertööride, paanikatekitajate ja kuulduste levitajate vastu, hävitada spioone, diversante ja vaenlase langevarjureid, andes kõiges selles kiiret kaasabi hävituspataljonidele. Kõik kommunistid peavad teadma, et vaenlane on salakaval, vilunud petmises ja valekuulduste levitamises, arvestama seda kõike oma töös ja mitte langema provokatsioonide ohvriks.

4. Punaarmee sunnitud taganemise korral ära viia raudtee veerev koosseis, jätmata vaenlasele mitte ühtki vedurit, mitte ühtki vagunit, mitte jätta vastasele ühtki kilogrammi vilja, ühtki liitrit kütust. Kolhoosnikud peavad ära ajama kariloomad, andma vilja säilitamiseks riiklikele organitele selle äravedamiseks tagalapiirkondadesse. Kogu väärtuslik vara, sealhulgas värvilised metallid, vili ja kütus, mida ei ole võimalik ära vedada, tuleb ilmtingimata hävitada.

5. Vaenlase poolt vallutatud aladel luua partisanisalku ja diversioonigruppe võitluseks vaenlase armee väeosadega, selleks et süüdata kõikjal ja igal pool partisanisõda, lasta õhku sildu ja teid, rikkuda telefoni- ja telegraafisidet, süüdata ladusid jne. Vallutatud rajoonides luua vaenlasele ja kõigile tema käsilastele väljakannatamatud tingimused, jälitada ja hävitada neid igal sammul, ajada nurja kõik nende üritused.

6. Viivitamatult anda sõjatribunali alla, isikutele vaatamata, kõik need, kes oma paanika ja argusega segavad kaitseüritust.

NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee teatavad, et meile pealesunnitud sõjas fašistliku Saksamaaga otsustatakse Nõukogude riigi elu ja surma küsimus, küsimus, kas Nõukogude Liidu rahvad jäävad vabaks või langevad orjusse.

Nüüd sõltub kõik meie oskusest kiiresti organiseeruda ja tegutseda, kaotamata minutitki aega, laskmata mööda ühtki võimalust võitluses vaenlasega.

Bolševike ülesanne on koondada kogu rahvas Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse ümber Punaarmee ennastsalgava toetamise ja võidu heaks.

§ 46. Suur võit Moskva all.

Nõukogude väed ajavad nurja vaenlase plaanid vallutada Moskva. Loonud tunduva jõudude ülekaalu, eriti tankide ja lennuväe osas, otsustas fašistlik väejuhatus pealetungiga põhjast ja lõunast ning samaaegse löögiga läänest ümber piirata ja hävitada Nõukogude väed ning vallutada Moskva. Septembri lõpul alustasid 75 vaenlase diviisi suurt pealetungi Moskvale. Nende tee tõkestasid Punaarmee väed. Nõukogude pealinna lähistel algas äge lahing.

19. oktoobril kuulutas Riiklik Kaitsekomitee Moskvas välja *piiramisseisukorra*. Moskva parteikomitee üleskutsel läksid sajad tuhanded moskvalased kindlustusi ehitama. Meie pealinna lähis-

tel kaevati tankitõrjekraave ja eskarpe[1], rajati tankitõkkeid maasse taotud vaiadest, püstitati sadu kilomeetreid traat- ja raidtõkkeid. Moskva tänavad kattusid barrikaadide, tankitõkete ja metallist «siilidega».

Tehastes ja vabrikutes kees päeval ja öösel pingeline töö relvade, laskemoona ja varustuse tootmisel. Sajad tuhanded moskvalased astusid rahvakaitseväkke ja hävituspataljonidesse. Rindele läks üle 100 000 kommunisti ja 260 000 Moskva kommunistlikku noort.

Punaarmee väeüksused andsid saksa fašistlikele röövvallutajatele tugevaid lööke ja peatasid nad põhja pool Kalininit, lääne pool Možaiskit ning Tuula lähistel.

Neil karmidel päevadel tähistas rinde-Moskva *Suure Oktoobri 24. aastapäeva*. 6. novembril toimus Majakovski metroojaamas Moskva Nõukogu ning pealinna partei- ja ühiskondlike organisatsioonide ühine pidulik koosolek, järgmisel päeval aga Punasel väljakul Moskva garnisoni vägede paraad. Möödudes piduliku marsiga Lenini mausoleumi eest, läksid lahingurakmeis väed paraadilt otse rindele.

15. novembril 1941. a. alustasid hitlerlased teist «suurt pealetungi» Moskvale. Hoolimata tohututest kaotustest kippus vaenlane meeleheitlikult edasi. 25. novembril vallutasid fašistlikud väed Klini ja jõudsid Jahroma piirkonnas välja Moskva—Volga kanalini. Oli vaja nõukogude sõjameeste piiritut kangelaslikkust, et vaenlast peatada.

Meie väed võitlesid erakordselt mehiselt.

Eriti paistis lahingutes silma 316. diviis kindral I. V. Panfilovi juhtimisel. Selle diviisi vaprad võitlejad — venelased, ukrainlased, valgevenelased, kasahhid ja kirgiisid — kaitsesid kindlalt oma positsioone, mida ründasid vaenlase tankid. Dubosekovo teelahkmel tõkestas 28 panfiilovlast eesotsas poliitjuht V. G. Klotškoviga tee fašistlike automaatorite roodule, kes tungisid peale 20 tanki toetusel. Tabava tulega hävitasid nõukogude sõdurid 70 fašisti ja mitu tanki. Siis paiskasid fašistid käputäie võitlejate vastu veel 30 tanki. Kuid kangelased ei löönud vankuma. «Venemaa on suur, aga taganeda pole kuhugi. Selja taga on Moskva.» Need poliitjuht Koltškovi sütitavad sõnad väljendasid seda, mis oli igaühe mõttes. Ja võitlejad pidasid vastu surmani. 24 nendest hukkus, kuid vaenlast peeti kinni üle nelja tunni. Selle ajaga suutsid meie väed kindlustuda uuel kaitsejoonel.

Mida lähemal oli Moskva, seda visamaks muutus meie vägede kaitse. Saksa diviisid kandsid üha suuremaid kaotusi ja olid sunnitud kulutama oma viimaseid reserve.

Selleks et võtta vaenlaselt võimalus paisata Moskva alla reserve teistest rindelõikudest, võttis Punaarmee väejuhatus ette pealetungioperatsioone Rostovi ja Tihvini all.

Vastase poolt okupeeritud Moskva oblasti läänerajoonides võitles kümneid partisanisalku. Partisanide ridades võitles mehi-

[1] Eskarp — tankitõke kaeviku järsu serva näol.

Ümberpiiratud Leningradis. 1941. aasta detsember.

selt tuhandeid kommunistlikke noori. Piiritut ustavust Nõukogude kodumaale ja vankumatut mehisust ilmutasid Zoja Kosmodemjanskaja, Aleksander Tšekalin, Liisa Tšaikina ja paljud teised noored kangelased, kes andsid oma elu kodumaa eest.

Mõnes kohas läks hitlerlastel korda läheneda Moskvale 25—30 km kaugusele, *kuid Nõukogude vägede rinnet läbi murda neil ei õnnestunud.* Vastane peatati pealinna lähistel, kusjuures ta kaotas surmasaanute ja haavatutena kuni poole oma isikulisest koosseisust.

Leningradi kangelaslik kaitsmine 1941/42. aasta talvel. Üheaegselt pealetungiga Moskvale püüdsid hitlerlased visalt vallutada Leningradi. Vaenlase väed blokeerisid linna igast küljest. Kangelaslikud leningradlased tootsid linna kaitsvate Punaarmee vägede jaoks tanke, suurtükke, laskemoona ja varustust. Paljud tuhanded töölised ja teenistujad astusid rahvakaitseväe diviisidesse ja kaitsesid kangelaslikult kodulinna.

Meeletus vihas korraldas vaenlane Leningradile iga päev õhurünnakuid ja tulistas linna barbaarselt suurtükkidest, tappes rauku, naisi ja lapsi ning purustades maailma ühe ilusama linna suurepäraseid arhitektuurimälestisi.

Blokeeritud linnas ei jätkunud kütust, linnatransport jäi seisma, tunduvalt vähenes elektrienergia saamine, veevärk ei töötanud. Kuid kõige hirmsamaks õnnetuseks oli nälg. Ühe ini-

mese leivanormi vähendati 125 grammini päevas. Paljud tuhanded inimesed surid piinarikkasse surma. Erakordselt rasketes tingimustes jätkasid leningradlased võitlust ja pidasid vaenlast kinni.

Novembris rajati mööda Laadoga järve jääd kuulus «elu tee». Lakkamatu pommitamise ja suurtükitule all hakati autodega Leningradi vedama toiduaineid ja kütust. Ja linn pidas vastu. Leningradi kaitsmine on üks kangelaslikumaid lehekülgi Suure Isamaasõja ajaloos.

Saksa fašistlike röövvallutajate metsikused. Meie maa ajutiselt okupeeritud territooriumil panid hitlerlased toime hirmsaid kuritegusid. Fašistlikud barbarid hävitasid halastamatult nõukogude inimesi, partei-, ametiühingu-, kolhooside ja komsomoliaktiviste.

Okupantide poolt kehtestatud eeskirjade vähimalegi rikkumisele järgnes mahalaskmine. Kõikjal loodi koonduslaagreid, teostati massilisi hukkamisi. Igal pool seisid võllad.

Hitlerlaste poolt enda kätte võetud tööstusettevõtted kuulutati fašistliku *reich*'i omandiks. Töölisi sunniti vägivaldselt neid ettevõtteid taastama. Töölt puudumise pärast karistati ihunuhtlusega.

Maal röövisid hitlerlased kolhoosid ja sovhoosid paljaks ning likvideerisid need. Ukrainasse, Valgevenemaale ja Baltimaadesse hakkasid ilmuma saksa kolonistid. Okupandid võtsid talupoegadelt ära peaaegu kogu saagi. Miljoneid nõukogude inimesi küüditati vägivaldselt Saksamaale fašistlikule suunitööle. Ja siiski ei alistunud nõukogude inimesed okupeeritud rajoonides röövvallutajatele, saboteerisid igati nende käske ja korraldusi ning abistasid kõikjal partisane ja põrandaaluseid.

Ainult tühine osa okupeeritud oblastite elanikest asus hitlerlastega koostööle. Need olid peamiselt kriminaalsed elemendid ja reaktsiooniline osa vaimulikkonnast. Nõukogude inimesed suhtusid neisse vaenlase kannupoistesse põlgusega. Partisanid õiendasid äraandjatega julmalt arveid.

Rahvatasujate võitlus vaenlase tagalas. Kommunistliku Partei üleskutsel lõid nõukogude inimesed vaenlase tagalas partisanisalku. Esimestena astusid partisanide ridadesse kommunistid ja kommunistlikud noored. Ukrainas ja Valgevenemaal, Orjoli, Smolenski, Kalinini ja Leningradi oblastis, Baltimaadel ja Krimmis — kõikjal tekkis arvukalt rahvatasujate salku, kes said röövvallutajate hirmuks. Partisanisalku juhtisid Kommunistliku Partei põrandaalused organisatsioonid ja Partisaniliikumise Keskstaap.

Partisanisalgad tungisid kallale sõjaväeladudele, lasksid õhku sildu, purustasid raudteid, lasksid rööbastest välja Saksa ešelone, vabastasid hitlerlastest asulaid. Vaenlase sügavas tagalas taastasid partisanid nõukogude võimu. Nendes *partisanide kraides*

Hitlerlikud timukad viivad hukkamisele Minski põrandaalusest kommunistlikust liikumisest osavõtjaid. 1941. aasta oktoober.

tegutsesid nõukogude organid, taastati kolhoose ja töötasid isegi koolid.

Saksa fašistlike vägede purustamine Moskva all. Ägedates lahingutes peatasid Punaarmee üksused fašistid Moskva külje all. Nõukogude Kõrgem Ülemjuhatus koondas pealinna juurde suuri jõudusid, paigutades need vaenlase pealetungi peasuunas. Nüüd oli ülekaal Nõukogude vägede poolel.

6. detsembril 1941. a. algas võimsa suurtükitule-ettevalmistusega Lääne-, Kalinini ja Edelarinde vägede otsustav vastupealetung kindralite G. K. Žukovi, I. S. Konevi ja marssal S. K. Timošenko juhtimisel. Moskvast põhja pool murdsid Nõukogude väed hitlerlaste vastupanu, vabastasid pealetungi viiendal päeval Rogatšovi linna ja piirasid ümber Klini. Moskvast lõuna pool andsid meie väed tõsise löögi Guderiani tankiarmeele. Vaenlase grupeering, kelle eesmärgiks oli Moskva ümberhaaramine lõunast, sai ägedates lahingutes lüüa ning tema purustatud üksused taganesid lääne poole. Rinde kesklõigus paisati hitlerlased tagasi Krjukovi ja Zvenigorodi alt.

Nõukogude väed marsivad läbi vabastatud Klini linna. 1941. aasta detsember.

Vabastades Moskva ümbruse alasid, nägid meie sõdurid hitlerlaste hirmsate kuritegude jälgi. Fašistlikud timukad olid maha lasknud, üles poonud ja julmalt piinanud tuhandeid nõukogude inimesi, olid tapnud isegi rauku ja lapsi.

Moskva ümbruses oli purustatud palju linnu ja maha põletatud peaaegu kõik külad. Hitlerlased olid rüvetanud vene rahva suuri rahvuslikke mälestusmärke. Klinis olid nad barbaarselt purustanud P. I. Tšaikovski maja-muuseumi, Tuula lähedal rüüstanud ja maha põletanud L. N. Tolstoi muuseumi Jasnaja Poljana mõisas. Kuulsasse võlvitud tuppa, kus suur kirjanik lõi oma surematu romaani «Sõda ja rahu», olid hitlerlased teinud hobuselatrid. Melihhovo külas oli maha põletatud A. P. Tšehhovi mõis. Istras oli purustatud suure vene ehitusmeistri Kazakovi loodud Novo-Jerussalimi kirik.

Talvise pealetungi ajal liikusid meie väed kohati enam kui 400 km lääne poole. Vabastati Moskva ja Tuula oblast ning paljud Kalinini, Orjoli, Smolenski ja Leningradi oblasti rajoonid. *Suures lahingus Moskva all hajutas Punaarmee igaveseks legendi fašistliku armee võitmatusest.* Hitlerlikku «välksõja» plaani tabas lõplik krahh. Saksa fašistlike vägede purustamine kangelaslinna Moskva all oli esimese sõja-aasta tähtsaimaks sündmuseks ja hitlerlaste esimeseks suureks kaotuseks kogu Teises maailmasõjas.

Antifašistliku koalitsiooni moodustamine. Purunesid ka fašist-

liku Saksamaa valitsejate lootused NSV Liidu rahvusvahelisele isoleerimisele. 1941. aasta juunis teatasid Inglise ja Ameerika Ühendriikide valitsus oma toetusest Nõukogude Liidule võitluses Saksamaa vastu. Kuid vastupidiselt oma maa rahva huvidele ei seadnud Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad oma eesmärgiks Saksa fašismi täielikku purustamist. Nad tahtsid ainult kõrvaldada Saksamaad ja Jaapanit kui oma ohtlikke konkurente maailmaturul ega kavatsenud hoopiski loobuda oma Nõukogude-vastastest plaanidest.

Kuid Inglismaa ning Ameerika Ühendriikide teravad imperialistlikud vastuolud Saksa kapitaliga osutusid tugevamateks kui vastuolud kapitalistlike maade ja Nõukogude Liidu vahel. Pealegi olid hitlerliku Saksamaaga sõdivate riikide juhid sunnitud arvestama rahvahulkade tahet, kes nõudsid tungivalt Nõukogude Liidule tõhusa abi andmist. Neil põhjustel kujunes 1941. aasta lõpuks antifašistlik koalitsioon, kuhu kuulusid NSV Liit, Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid. Sellega liitusid hitlerlaste poolt okupeeritud Poola, Tšehhoslovakkia, Jugoslaavia, Prantsusmaa, Belgia, Hollandi ja Norra rahvad, samuti Hiina ja mõned teised riigid. Punaarmee võidud 1941/42. aasta talvel soodustasid Hitleri-vastase koalitsiooni edasist tugevnemist.

1942. aasta mais kirjutati alla *Inglise-Nõukogude lepingule* «Liidu ja võitluse kohta hitlerliku Saksamaa ning tema kaasosaliste vastu Euroopas ja koostöö ning vastastikuse abistamise kohta pärast sõda» tähtajaga 20 aastat. Juunis kirjutati NSV Liidu ja Ameerika Ühendriikide vahel alla «Kokkuleppele põhimõtete kohta, mida rakendatakse vastastikuseks abistamiseks sõjapidamisel agressiooni vastu». See kokkulepe nägi ette edasist abi suurendamist Nõukogude Liidule relvade, laskemoona ja teiste sõjamaterjalide näol. Avaldatud kommünikees oli öeldud, et NSV Liidu, Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsus leppisid kokku selles, et 1942. aastal avatakse Lääne-Euroopas teine rinne hitlerliku Saksamaa vastu.

Nõukogude vägede edu innustas Euroopa orjastatud rahvaid võitlusele fašistliku «uue korra» vastu. Poolas, Tšehhoslovakkias, Jugoslaavias ja Prantsusmaal võttis rahvuslik vabadusliikumine kommunistide juhtimisel üha laiema ulatuse. Partisanisalgad aktiviseerisid oma lahingutegevust, sagenesid sabotaažiaktid ettevõtetes, transpordis jne.

Kuid Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad ajasid nurja teise rinde avamise 1942. aastal. Peamine raskus võitluses tugeva ja salakavala vaenlase vastu lasus endiselt nõukogude rahva ja tema vapra Punaarmee õlgadel.

KÜSIMUSI.

1. Kuidas toimus Saksa fašistlike vägede purustamine Moskva all?
2. Missugune on Moskva all toimunud lahingu ajalooline tähtsus?
3. Missugustel põhjustel kujunes Hitleri-vastane koalitsioon ja missugused riigid sellesse kuulusid?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Lenduri — kommunistliku noore V. Talalihhini jutustus sellest, kuidas ta rammis vaenlase lennukit.

Ööl vastu 7. augustit, kui fašistlikud pommitajad püüdsid tungida Moskva kohale, tõusin ma väejuhatuse käsul oma hävitajal õhku.

Lennates kuupoolsest küljest, hakkasin otsima vastase lennukeid ja nägin 4480 m kõrgusel pommitajat «Heinkel-111». Ta lendas minu kohal ja suundus Moskva poole. Ma lähenesin talle saba poolt ja ründasin.

Mul õnnestus vigastada pommitaja parempoolset mootorit. Vaenlane pöördus järsku ümber, muutis kurssi ja lendas madalamale laskudes tagasi. Ma jätkasin rünnakuid, korrates neid kuni kuus korda.

Koos vastasega laskusin umbes 2500 meetrini. Ja siis lõppes mul laskemoon. Vaenlase jälitamist oleks võinud veelgi jätkata. Kuid mis sest kasu? Ühe mootoriga oleks ta võinud lennata veel küllalt kaua ja ikkagi käest ära minna. Jäi üle ainult rammida. «Kui saan surma, siis üksinda,» mõtlesin ma, «fašistid on aga pommitajas neljakesi.»

Otsustanud vastasel propelleriga saba maha lõigata, hakkasin talle päris ligi hiilima. Juba meid lahutabki kõigest 9—10 meetrit. Näen vaenlase lennuki soomustatud kõhualust.

Sel hetkel andis vaenlane valangu suurekaliibrilisest kuulipildujast. Tundsin paremas käes kõrvetust. Andsin kohe gaasi ja rammisin vastast juba mitte enam propelleriga, vaid kogu masinaga.

2. Kangelasliku Leningradi kommunistlikud noored.

Abistades parteid kaitse organiseerimisel, ilmutasid Leningradi kommunistlikud noored linna piiramise rasketel päevadel initsiatiivi ning organiseerituse, visaduse ja üllameelsuse eeskuju. Polnud niisugust lõiku, sellist tööd, kus noored leningradlased poleks rakendanud oma energiat.

Ägedate pommitamiste ja suurtükitule ajal võitlesid kommunistlikud noored barbaarsete rünnakute tagajärgedega: kustutasid süütepomme, päästsid kannatadasaanuid põlevatest majadest, kõrvaldasid rususid. Võitluseks tulekahjudega loodi eriline komsomoli tuletõrjepolk. Võitluseks spioonide, diversantide ja raketilaskjatega formeeriti komsomoli korravalvepolk.

Leningrad elas ja võitles. Kuid iga päevaga muutus olukord raskemaks: ei jätkunud toorainet, kütust ega toiduaineid. Sügisel, Laadoga jäätumise ajal katkes veoste kohaletoimetamine veeteed mööda, jäi järele ainuke ühendustee — õhu kaudu. Linna elanike leivanorm vähenes algul 250 ja siis 150 grammini päevas ning seegi leib oli segatud õlikookidega. Nälg, külm ja haigused asusid leningradlaste kodudesse, õõnestasid nende jõudu ning murdsid neid maha.

Nendel rasketel, kriitilistel kaitse päevadel pöördus Leningradi parteiorganisatsioon noorsoo kui kõige elujõulisema elanikkonna osa poole üleskutsega aidata linnaelanikel ületada elukondlikke raskusi.

Ja Leningradi komsomoliorganisatsioon reageeris tuliselt sellele üleskutsele. Loodi kommunistlike noorte ja noorte elukondliku abi salgad. Igasse

salka kuulus 500—700 inimest. Nad paigutasid kõikjale oma poste, organiseerisid haigete jaoks spetsiaalsed sööklad ja kauplused, hoolitsesid selle eest, et iga leningradlane saaks õigel ajal kätte oma napi toidunormi. Olles ise kurnatud näljast ja külmast, käisid noormehed, tütarlapsed ja pioneerid majast majja, vaadates järele, kuidas perekonnad elavad, abistasid haigeid, kutsusid välja arste, koristasid kortereid, tõid puid ja vett, keetsid teed, pesid pesu, tegid kõik, et ergutada väsinuid, aidata jalule neid, kes alistusid blokaadi kohutavatele raskustele.

Neil piinarikkail päevil nägid leningradlased, et kommunistliku noore süda, nii mehine ja vankumatu, võib olla piiritult hell, peenetundeline ja tähelepanelik, kui on tarvis aidata inimesi, keda on tabanud õnnetus.

Leningradi kaitsmise ajalugu on täis imetlusväärseid näiteid kommunistlike noorte abivalmidusest, nende visast võitlusest selle eest, et vastupanu vaenlasele ei nõrgeneks.

(Raamatust «Leninlik komsomol», «Molodaja Gvardija», 1963.)

§ 47. Rinne ja tagala 1942. aasta suvel.

Sevastoopoli kangelaslik kaitsmine. Valmistudes 1942. aasta suviseks pealetungiks, otsustas hitlerlik väejuhatus ette võtta tormijooksu Sevastoopolile, mis juba mitu kuud püsis ligipääsmatu kindlusena, pidades kinni üle 10 vaenlase diviisi.

Mais koondati Sevastoopoli juurde ja alustas pealetungi fašistlike vägede 200 000-meheline grupeering. Omades kahekordset jõudude ülekaalu, võttis vaenlane juuni alguses ette raevuka tormijooksu linnale. Kuid kangelaslikud Sevastoopoli kaitsjad ei löönud ka seekord kõikuma. Iga päev lõid nad tagasi 15—20 vaenlase rünnakut.

Ühes rindelõigus tegutses vanemleitnant I. S. Pjanzini õhutõrjepatarei. Mitme päeva kestel lõi 40 meremeest ja seniitkahurväelast tagasi vaenlase jalaväe, tankide ja lennukite ägedaid rünnakuid. Kui kõik suurtükid olid rivist välja langenud, võtsid patarei viimased kaitsjad vaenlase vastu granaatidega. Kandes suuri kaotusi, tungisid hitlerlased patarei positsioonidele. Siis palus kommunist Pjanzin raadio teel oma väejuhatust avada tuli patarei positsioonidele, otsustades oma elu hinnaga vaenlase edasiliikumine peatada. Läbimurdnud hitlerlased hävitati suurtükitulega.

Olukord Sevastoopoli all üha halvenes. Üks vaenlase rünnak järgnes teisele. Linna kaitsjate jõud sulasid kokku. Pärast 250-päevast kangelaslikku kaitsmist jätsid meie väed 1. juulil Kõrgema Ülemjuhatuse käsul linna maha. Sevastoopoli kangelaslik kaitsmine on erutavamaid lehekülgi Suure Isamaasõja ajaloos.

Punaarmee rasked kaitselahingud 1942. a. suvel. Kasutades teise rinde puudumist Euroopas, koondas hitlerlik väejuhatus 1942. aasta suvel Nõukogude-Saksa rindele 237 diviisi, mille arv tõusis sügiseks 266-le, ning valmistas ette suurt pealetungi. Vaenlane püüdis purustada Donist lääne pool asuvad Nõukogude väed, vallutada Doni ja Kubani rikkad põllumajanduspiirkonnad ja Kaukaasia nafta, ning vallutades Stalingradi, lõigata läbi

meie kommunikatsioonid Volgal. Hitlerlased lootsid, et pärast nende operatsioonide teostamist suudavad nad saavutada otsustavat edu ja lõpetada sõja 1942. aastal.

Nõukogude väejuhatus ei saanud kohe aru vaenlase kavatsusest ja oletas, et hitlerlased võtavad uuesti ette pealetungi Moskvale. Seepärast paiknesid peajõud tsentris ega rakendatud vajalikke abinõusid kaitse tugevdamiseks lõunas.

Koondanud kagu suunas jõud, mis arvuliselt kahekordselt ületasid Nõukogude vägesid, võttis vastane juuni lõpus ette suure pealetungi. Saksa röövvallutajatel läks korda meie vägesid tunduvalt tagasi suruda ning kiiresti edasi liikuda Volga poole suunaga Stalingradi. Samal ajal hakkasid fašistlikud väed edasi liikuma Kaukaasia suunas ja jõudsid mitmes kohas välja Kaukaasia mäeahelikuni.

Punaarmee ees seisis ülesanne — peatada vaenlane iga hinna eest. *Mitte sammugi tagasi — niisugune oli kodumaa käsk.* Komandörid ja poliittöötajad selgitasid võitlejatele, et kaugemale taganeda ei tohi, et vaenlase löögile vastu pidada tähendab kindlustada võit.

Stalingradi kangelaslik kaitsmine. Alates juuli keskpaigast toimusid Stalingradi lähistel ägedad lahingud vastase ülekaalukate jõudude vastu. Nii algas *suur Stalingradi lahing.*

Suurte jõupingutustega pidasid Nõukogude väed Doni läänekaldal vastu vaenlase metsikule survele. Üle 150 000 Stalingradi elaniku, keda juhtis ÜK(b)P oblastikomitee, ehitas kaitseliine. Töölised suurendasid relvastuse tootmist rinde vajadusteks. Iga päev läks 40 tanki otse traktoritehase konveierilt rindele. Kümneid tuhandeid inimesi astus rahvakaitseväkke ja hävituspataljonidesse.

Olles arvulises ülekaalus, forsseerisid Saksa fašistlikud väed augustis Doni jõe. Tohutute kaotuste hinnaga läks neil korda 23. augustil meie rinne läbi murda ja jõuda välja Volga äärde. Vaenlane pommitas linna ägedalt õhust. «Me muutsime linna põlevaks põrguks,» kiitlesid fašistlikud lendurid. Saksa tankid murdsid läbi traktoritehase juurde. Kuid tehase töölised lõid nende rünnaku tagasi.

Hitlerlased jätkasid värskete jõudude juurdetoomist ja koondasid sellesse rindelõiku üle miljoni sõduri — ühe viiendiku kõigist Saksa fašistliku armee jalaväe- ning ligi kolmandiku tankidiviisidest. Peale selle tegutses siin üks Itaalia ja kaks Rumeenia armeed. Kuid vaenlase pealetungi tempo üha langes. Vaid erakordselt suurte kaotuste hinnaga läks hitlerlastel korda 13. septembril vahetult Stalingradini tungida. Sellest päevast peale algasid rasked lahingud linnas endas, mille kaitsmine oli usaldatud 62. armeele kindral V. I. Tšuikovi juhtimisel ning 64. armeele kindral M. S. Šumilovi juhtimisel.

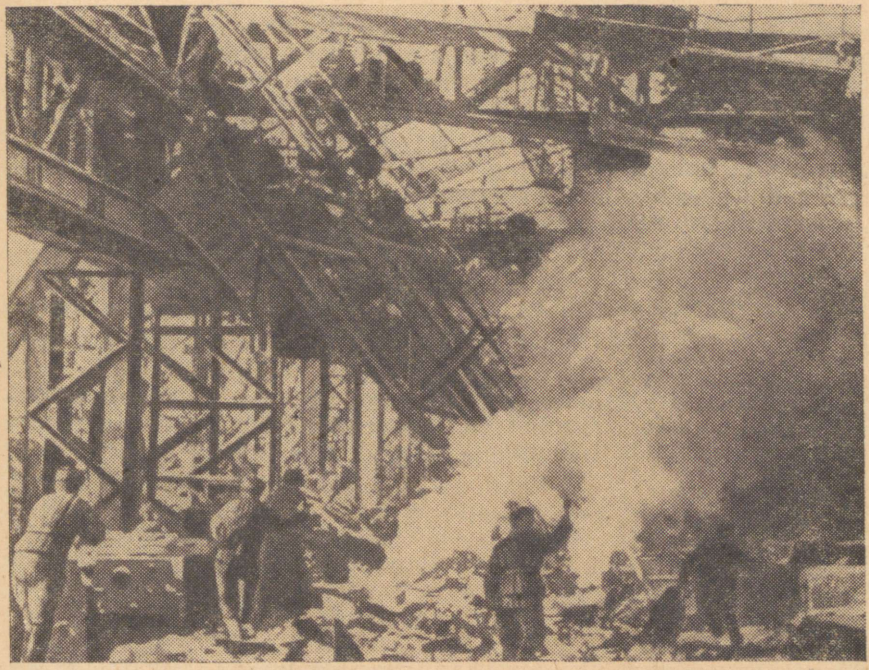

62. armee sõdurid peavad lahingut tehase «Krasnõi Oktjabr» tsehhis. 1942. aasta detsember.

«Volga taga meie jaoks maad ei ole!» — need kommunistliku noore, snaiper V. Zaitsevi sõnad said kangelaslinna kaitsjate deviisiks. Lahingud käisid iga tänava, iga maja pärast. Rühm võitlejaid eesotsas seersant J. Pavloviga kaitses 58 päeva hitlerlaste poolt ümberpiiratud maja. Isegi ametlikes ettekannetes nimetati seda maja «Pavlovi majaks». «Näe, Pavlovil on Stalingradis oma maja,» naljatasid võitlejad, «ainult et sakslasi ei kirjutata sinna sisse.»

Vaenlane tahtis meie kaitsest läbi murda, eraldada linna kaitsjad üksteisest ja hävitada nad osade kaupa. Kuid see ei läinud tal korda. Iga kord, kui vaenlane võttis ette rünnakuid, andis meie raskesuurtükivägi Volga vasakult kaldalt talle lööke.

Tõrjudes lakkamatu suurtükitule all tagasi vaenlase lennuväe rünnakuid, tõid Volga flotilli sõjalaevad üle Volga linna sõjaväeosi, tuhandeid tonne laskemoona ja evakueerisid vasakule kaldale haavatuid.

Fašistlik väejuhatus paiskas pealetungile 36 diviisi, 2000 lennukit, 1500 suurtükki. Linnas peetud lahingute ajal sooritas vaenlase lennuvägi üle 70 000 väljalennu ning heitis üle miljoni pommi. Hitlerlaste eriti raevukat survet tuli taluda linna tsentrit kaitsval 13. kaardiväediviisil kindral Rodimtsevi juhtimisel. Nõukogude sõdurid lõid vääramatu visadusega tagasi vaenlase rünnakud ja tekitasid talle suuri kaotusi.

Oktoobris läks hitlerlastel korda üksikutes lõikudes Volga äärde läbi murda. Linna kaitsjate olukord muutus kriitiliseks, kuid nende mehisus ja vastupidavus ei nõrgenenud. Volga kantsi müüride ääres pidasid meie vaprad sõjamehed vastu lahingutes tugeva ja salakavala vaenlasega. Kaotanud sadu tuhandeid mehi surnute ja haavatutena ning suure hulga tehnikat, olid hitlerlased sunnitud rünnakud lõpetama ja asuma kaitsele.

Nõukogude majanduse ümberkorraldamine sõja vajadusteks. Esimene sõja-aasta tõi Nõukogudemaale väga suuri katsumusi. Vaenlasel läks korda vallutada hiiglasuur territoorium, kus enne sõda elas 88 miljonit inimest. Seal toodeti 46% tööstustoodangust ning saadi peaaegu pool teraviljasaagist ja seal asus pool kõigist kariloomadest.

Sõda halvendas järsult nõukogude rahva elutingimusi: ei jätkunud leiba ega tarbeesemeid. Kehtestati kaardisüsteem. Kaartide järgi antavate toiduainete hinnad jäid sõjaeelsele tasemele, kuid toidu- ja tööstuskaupade turuhinnad tõusid suuresti. Rubla ostuvõime langes. Seoses kümnete miljonite inimeste evakueerimisega maa idarajoonidesse tekkis seal suur korterikitsikus.

Nõukogude tagala töötajad, taludes vankumatult ja mehiselt

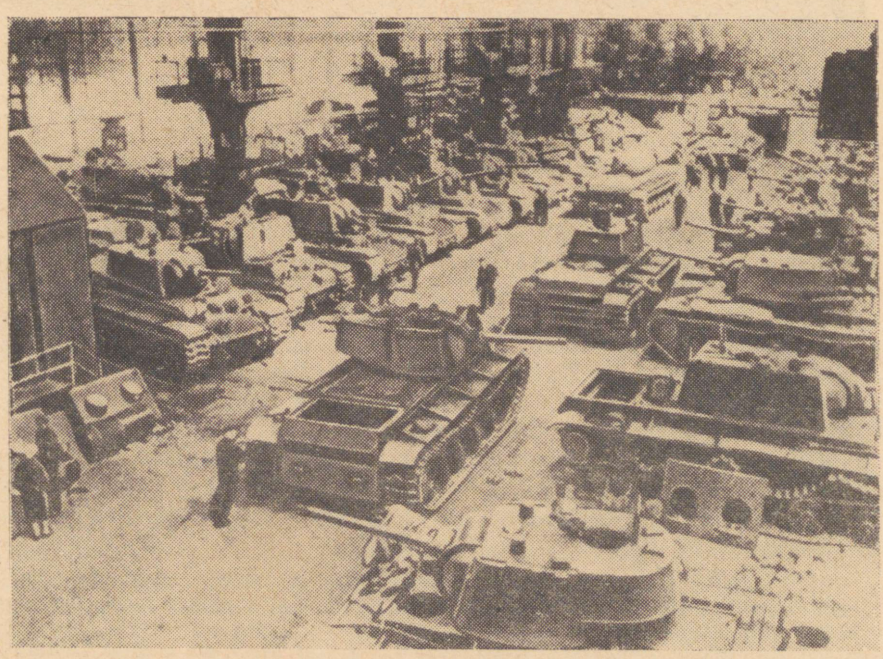

Tankide monteerimine ühe Uraali tehase tsehhis. 1942. aasta.

sõjaaja raskusi, töötasid ennastsalgavalt ning andsid rindele kõike vajalikku võidu saavutamiseks. Juba 1942. aasta märtsis oli sõjaline toodang idarajoonides võrdne kogu NSV Liidu sõjaeelse toodanguga. Selle ajaga ehitati üle 10 000 tööstusettevõtte ja tuhandeid kilomeetreid uusi raudteid.

Ligi 90% kõigist töölistest võttis osa sotsialistlikust võistlusest. Laienes kahesajalaste, kolmesajalaste ja viiesajalaste liikumine. Lennukitehase freesija D. Bossõi algatusel arenes tuhandelaste liikumine, s. t. tööliste liikumine, kes töö ratsionaliseerimise abil täitsid oma norme tuhandeprotsendiliselt ja rohkemgi.

1942. aasta kevadel alustasid töölised vastuseks ÜK(b)P Keskkomitee 1. mai hüüdlausetele *üleliidulist sotsialistlikku võistlust* sõjalise toodangu suurendamiseks. Võistluse võitjate autasustamiseks asutati ÜK(b)P Keskkomitee ja Riikliku Kaitsekomitee rändpunalipud. Töölisklassi tööalase aktiivsuse tõusu ja tootmise parema organiseerimise tulemusena kasvas pidevalt lahingutehnika toodang.

Juba 1942. aastal tootis meie tööstus ligi 24 500 tanki, üle 25 000 lennuki, ligi 57 000 suurtükki ja 125 000 miinipildujat — tunduvalt rohkem kui hitlerlik Saksamaa, kus toodeti 9300 tanki, 14 700 lennukit ja 12 000 suurtükki. Tervikuna suurenes tööstuse kogutoodang 1942. aastal poolteist korda. Eriti tormiliselt arenes tööstus maa idaosas. Uraalis kasvas masina- ja metallitööstuse toodang sõjaeelse tasemega võrreldes 4,5 korda, Kasahstanis ja Kesk-Aasias 3 korda.

Töölisklassi eeskujule järgnes kolhoositalurahvas, kes tegi kõik, et anda rindele rohkem leiba. 1942. aasta kevadel suurenes tunduvalt külvipind maa tagalapiirkondades. Maatöötajad külvasid vilja üle plaani, et anda seda kaitsefondi.

Nii loodi *kooskõlastatud sõjamajandus*.

Edukas kaitselahing Volgal ja NSV Liidu rahvamajanduse ümberkorraldamine vastavalt sõjaaja nõuetele tähistab Suure Isamaasõja esimese perioodi lõppu.

KÜSIMUSI.

1. Kuidas toimus kangelaslinnade Sevastoopoli ja Stalingradi kaitsmine?
2. Missugust edu saavutas Nõukogude majandus esimesel sõja-aastal?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Töötame vaenlase kiiremaks purustamiseks.

Nõukogude Liidu kangelase Gastello nimelise rindebrigaadi brigadiri Gennadi Semjonovi päevikust.

Põhja-Uraalis, 1942. aasta aprillis.

28. IV kell 12 öösel. Vahetuse lõpp. Saabus kiire tellimus. Hommikuks tuleb teha mitu partiid mitmesuguseid detaile. Kutsusin kokku poisid, kes juba

valmistusid koju minema, ja palusin neid jääda. Kõik viis nõustusid nagu üks mees. Praegu läheme lõunat sööma.

Naljatused ja naer ei vaibu. Ei tahaks uskuda, et need lõbusad noormehed on pingelises töös mööda saatnud 16 tundi.

Andsin vahetuse üle ja lähen töötama oma brigaadiga. Poisid seadsid tööriistad valmis. Mõne minuti pärast pole enam kuulda nalja ega naeru, kõik töötavad pingeliselt. Jakov Permjakov, rahulik ja keskendunud nagu alati, on kummardunud oma detailide kohale. Ta monteerib tähtsat sõlme. Tema kõrval müristab pressiga Sergei Filippov. Kruustangide juures askeldavad Pepeljajev, Mozdakov ja Balašov.

Kell 5 hommikul. Valgeneb. Uni kipub veidi peale. Teen ettepaneku laulda. Töötame ja laulame. Kell 8 lähen koju, sest kella neljaks pean tulema vahetusse. Poisid jäävad tööle kella 12-ni päeval.

29. IV. Kella kaheksaks õhtul on kogu brigaad jälle tsehhis. Lähen poistele appi. Kell üks öösel pidasime välkkoosoleku.

1. mail teeme tööd, et anda rindele rohkem toodangut, et võidelda kiiremini kätte niisugune tulevik, kus iga päev täis elu ja tööd on rõõmsaks pidupäevaks.

Meenutame, kuidas enne sõda valmistusime 1. maiks, kuidas pühitsesime seda päeva. Nendest mälestustest süttib südames veel suurem vihkamine julmunud vaenlaste vastu. Fašistid segasid meie rikast rahulikku elu. Neetud fašistlikke värdjaid tabab halastamatu kättemaks. Surm neile!

2. Ruben Ibarruri kirjadest emale ja õele.[1]

Idarindel.

Mu kallid!

Kasutan vaba minutit, et kirjutada teile need mõned read. Teil ei ole vaja minu pärast muretseda, sest ma elan hästi...

Ema, kui ma jätsin teiega hüvasti, siis Sa ütlesid mulle, et ma ei kardaks. See tundus mulle peaaegu solvamisena ja ma pean teile ütlema, et minu käsi ei värise, kui ma hakkan tapma neid koeri...

Ütlen Sulle veel kord, ema, et loen endale auks ja uhkuseks, et mul on võimalus võidelda suure ja võitmatu Punaarmee ridades inimkonna sandarmi vastu. Olen veendunud, et siin murrab ta oma hambad, sest, nagu ma Sulle ütlesin, elab siin igas naises ja igas mehes kangelane, bolševik.

See rahvas on imetlusväärne. Ütlen Sulle, et mõnikord olen ma hingepõhjani vapustatud. Niisugust rahvast ei ole võimalik võita...

Tänaseks lõpetan. Teid embab teie armastav poeg ja vend, kes soovib, et te võimalikult rohkem töötaksite meie ürituse heaks.

Ruben.

§ 48. Stalingradi lahingu võidukas lõpuleviimine Punaarmee poolt. Põhjaliku murrangu algus sõja käigus.

Fašistlike vägede purustamine Stalingradi all. 1942. aasta lõpust algas Suure Isamaasõja ajaloos *uus periood*. Punaarmee asus otsustavale pealetungile, alustades saksa fašistlike röövvallutajate massilist väljakihutamist meie maalt. See pealetung algas Volga kallastelt. Juba kaitselahingu käigus töötas Nõu-

[1] Dolores Ibarruri poeg Ruben langes 2. septembril 1942. a. lahingus Volga ääres. Ülesnäidatud mehisuse ja vapruse eest anti talle pärast surma Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

kogude Kõrgem Ülemjuhatus koos Stalingradi, Doni ja Edelarinde juhatusega välja vastupealetungi plaani, mille tulemusena pidi ümber piiratama ja purustatama kogu vaenlase grupeering Stalingradi piirkonnas.

Stalingradist loode poole koondati vaenlase eest varjatult Nõukogude jala-, tanki-, suurtüki- ja lennuväe ning teiste väeliikide suuri jõudusid. Omades vastasega võrdsel hulgal vägesid ja mõningat ülekaalu suurtükiväe ning tankide osas, oskas Nõukogude väejuhatus pealöökide suunas luua kahekordse jõudude ülekaalu.

Vastupealetungi ettevalmistamise ajal pöörati suurt tähelepanu sõdurite ja ohvitseride lahingulisele ja poliitilisele ettevalmistusele. Rindeajalehed, lahingulehed ja suuline agitatsioon aitasid kasvatada nõukogude sõjameestes *suurt pealetungiindu* ja otsustavust eelseisvateks lahinguteks.

1942. aasta 19. novembri udusel hommikul hakkas Doni ja Volga kallastel mürisema võimas Nõukogude suurtükivägi ning sööstsid õhku sajad punatähelised lennukid. Peale võimsat 80-minutilist suurtükitule-ettevalmistust läksid pealetungile Edelarinde ning Doni rinde väed kindralite N. F. Vatutini ja K. K. Rokossovski juhtimisel. Tankide löögiüksused rammisid vaenlase kaitset. Ootamatult tabatud vaenlane lõi vankuma ja hakkas taganema. Järgmisel päeval, 20. novembril asusid peale-

Enne vastupealetungi. Parteipiletite kätteandmine noortele kommunistidele. 1942. aasta november.

tungile ja murdsid vaenlase kaitse läbi Stalingradi rinde väed kindral A. I. Jerjomenko juhtimisel. Tekkinud läbimurdesse suunati mehhaniseeritud väeosad. Hoogsa pealetungi tulemusena ühinesid Stalingradi rinde ja Edelarinde väed 23. novembril Kalatši linna juures. Ümber piirati 22 Saksa fašistlikku diviisi, mille koosseisu kuulus 330 000 meest koos rohkearvulise sõjatehnikaga.

Hitlerlik väejuhatus tegi meeleheitliku katse piiramisrõngas läbi murda ja vabastada oma väed. 12. detsembril alustas Kotelnikovski ja Tormossino piirkonnast pealetungi fašistlike vägede võimas motoriseeritud grupeering feldmarssal Mannsteini juhatusel. «Olge kindlad meie abile,» teatas Mannstein kiitlevalt ümberpiiratud vägedele.

Algul õnnestuski hitlerlastel meie vägesid mõnevõrra tagasi suruda. Kuid seejärel lõid nõukogude sõjamehed ligipääsmatu kaitse ja peatasid vaenlase.

Nendes lahingutes ilmutas enneolematut kangelaslikkust merejalaväe võitleja kommunistlik noor Ilja Kaplunov. Võttes osa vaenlase rünnaku tagasilöömisest, astus ta ebavõrdsesse võitlusse rühma tankidega ja hävitas täpsete laskudega oma tankitõrjepüssist kolm fašistide masinat. Kui padrunid lõppesid, võttis Kaplunov tankitõrjegranaadid ja roomas varjendist välja. Tal läks korda õhku lasta veel kaks tanki. Kuid sel hetkel sai kangelaslik kommunistlik noor mürsukillust surmavalt haavata. Kogunud kokku viimase jõu, jätkas ta edasiroomamist, jättes lumele verise jälje. Üksteise järel süttisid tema granaatidest veel neli fašistide tanki. Kui lahing vaibus, leidsid sõbrad Kaplunovi. Ta oli surnud. Ümberringi seisis kümme purustatud ja põlenud fašistide tanki. Kommunistlikule noorele Kaplunovile, kes jagas vaenlasele hoope viimse hingetõmbeni, anti pärast surma Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

Mannsteini kiiremaks purustamiseks tugevdati Stalingradi rinnet 2. kaardiväearmeega kindral R. J. Malinovski juhatusel. Meie vägede vastulöökidega purustati vastase Kotelnikovski grupeering. Ümberpiiratud hitlerlike vägede olukord muutus lootusetuks. Rinne liikus kuni 300 km lääne poole.

8. jaanuaril esitas Nõukogude väejuhatus ümberpiiratud Saksa fašistlikele vägedele ultimaatumi, nõudes kapituleerumist. Kuid Hitler käskis neil vastupanu jätkata ja ultimaatum lükati tagasi. Siis alustasid Nõukogude väed operatsiooni selle vastase grupeeringu likvideerimiseks ja 2. veebruaril 1943. aastal lakkas see olemast. Lahinguväljalt korjati üles ning maeti maha 147 200 surmasaanud fašistlikku sõdurit ja ohvitseri. Nõukogude väed võtsid vangi 91 000 meest, nende hulgas 2500 ohvitseri ja 24 kindralit eesotsas grupeeringu juhataja kindralfeldmarssal Paulusega.

Stalingradi lahingus saavutatud võidu ajalooline tähtsus. Stalingradi lahingus saavutas kangelaslik Punaarmee ja kogu nõukogude rahvas *suure võidu* fašistliku Saksamaa vägede üle. See võit pani aluse *põhjalikule murrangule Suures Isamaasõjas* ja kogu Teises maailmasõjas tervikuna. Initsiatiiv sõjapidamises oli

vaenlaselt ära võetud. Selles lahingus löödi puruks 66 vaenlase diviisi. Siin kaotasid hitlerlased alates 1942. aasta juulist kuni 1943. aasta veebruarini surmasaanute, haavatute ja vangilangenutena ligi poolteist miljonit meest. Maailma sõjaajalugu ei tundnud veel niisugust näidet nii suurearvulise väegrupeeringu ümberpiiramisest ja purustamisest. Suur võit Stalingradi all oli nõukogude sõjateaduse ja -kunsti triumfiks, ilmekaks näiteks meie väejuhtide ja sõdurite kasvanud meisterlikkusest, kes olid õppinud vaenlast eksimatult lööma.

Pärast lüüasaamist Volga ääres kaotasid paljud saksa sõdurid usu oma armee võitmatusse. Fašistliku Saksamaa prestiiž tema satelliitide silmis lõi kõikuma. Jaapan ja Türgi ei julgenud astuda sõtta NSV Liidu vastu.

Volga kallastel saavutatud suures võidus nägid Euroopa orjastatud rahvad oma fašistlikust türanniast vabanemise puhkevat koitu. Prantsusmaal, Tšehhoslovakkias, Poolas ja teistes maades tugevnes võitlus okupantide vastu. Algas Ida rahvaste rahvusliku vabadusvõitluse tõus.

See Punaarmee võit kutsus esile põhjaliku pöörde Teise maailmasõja käigus Hitleri-vastase koalitsiooni kasuks.

Punaarmee talvine pealetung 1942/43. aastal. Purustanud hitlerlaste Kotelnikovski grupeeringu, liikusid Lõunarindeks ümbernimetatud Stalingradi rinde väed kiiresti edasi Rostovi suunas. Põhja-Kaukaasias asuvaid Saksa fašistlikke vägesid ähvardas ümberpiiramisoht. Seepärast hakkasid nad 1943. aasta jaanuaris, jälitatuna Taga-Kaukaasia rinde vägede poolt, kiiresti taganema. Peagi oli Põhja-Kaukaasia okupantidest täielikult vabastatud.

Jaanuaris-veebruaris arendasid Nõukogude väed edukat pealetungi Kurski, Harkovi ja Donbassi suunas, kihutasid okupandid välja Voronežist ja Kurskist ning seejärel Rževist, Gžatskist ja Vjazmast.

Pealetungi ajal ilmutasid nõukogude sõdurid ennenägematut kangelaslikkust. Suurematu kangelasteo sooritas 254. kaardiväepolgu reamees kommunistlik noor Aleksander Matrossov. Lahingus Tšernuški küla pärast sulges ta oma kehaga vaenlase dõti ambrasuuri, sundides vaikima kuulipilduja, mis takistas meie sõdurite edasiliikumist. Ohverdades oma elu, tagas kangelaslik kommunistlik noor pealetungi edu. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium andis A. M. Matrossovile postuumselt Nõukogude Liidu kangelase nimetuse. 254. kaardiväe laskurpolgule anti Aleksander Matrossovi nimi. Langenud kangelase nimi on igaveseks kantud selle polgu 1. roodu nimekirja.

Suure Isamaasõja lahingutes saatis üle 200 nõukogude sõjamehe korda samasuguse kangelasteo nagu Matrossov. Nende kangelaste hulgas olid venelased J. Sinev ja P. Kuprijanov, armeenlane U. Avetisjan, usbekk T. Erdžigitov, kasahh Bai-Magambetov, kirgiis Tš. Tuleberdijev, aserbaidžaanlane G. Assadov, ukrainlane A. Ševtšenko, eestlane J. Laar, udmurt A. Kulikov ja teised meie kodumaa kuulsad pojad.

1943. aasta jaanuaris *purdsid* Punaarmee väed vastupealetungiga Laadoga järvest lõuna pool *läbi Leningradi blokaadi*,

moodustades 8—9 km laiuse koridori. Juba veebruari alguses rajati raudteeliin, mis ühendas leningradlasi kogu maaga. Vaenlase lakkamatu tule all läksid Leningradi rongid toiduainete ja kütusega.

1942/43. aasta talvise pealetungi tulemusena liikus Punaarmee 1500 km pikkusel Põhja-Kaukaasiast kuni Leningradini ulatuval rindel 600—700 km võrra edasi lääne poole.

Algas röövvallutajate massiline väljakihutamine Nõukogudemaa piiridest.

Partisanivõitluse tugevnemine vaenlase tagalas. Suurt abi Punaarmeele osutasid partisanisalgad ja -koondised, kes tegutsesid Saksa fašistlike vägede tagalas. *Kommunistliku Partei juhtimisel kasvas partisaniliikumine hiiglaslikuks jõuks.* Rahvatasujad purustasid raudteid ja maanteid, lasksid õhku sildu, ajasid kraavi ešelone, tungisid ootamatult kallale vaenlase garnisonidele, jälitasid ja hävitasid hitlerlaste käsilasi. Kahe esimese sõja-aasta jooksul hävitasid partisanid üle 300 000 hitlerlase.

Vaenlase sügavas tagalas vabastasid partisanid terveid piirkondi ja taastasid seal nõukogude võimu. See oli Väike Nõukogudemaa, mis oli baasiks suurtele partisanikoondistele.

Partisaniliikumise Keskstaabi otsusel tegid suured partisanikoondised S. A. Kovpaki, M. I. Naumovi, L. K. Melnikovi ja teiste juhtimisel pikki retki vaenlase tagalas. 1942/43. aasta talvel tegi S. A. Kovpaki partisanikoondis retke Staraja Guta rajoonist Paremkalda Ukrainasse. Forsseerides Dnepri,

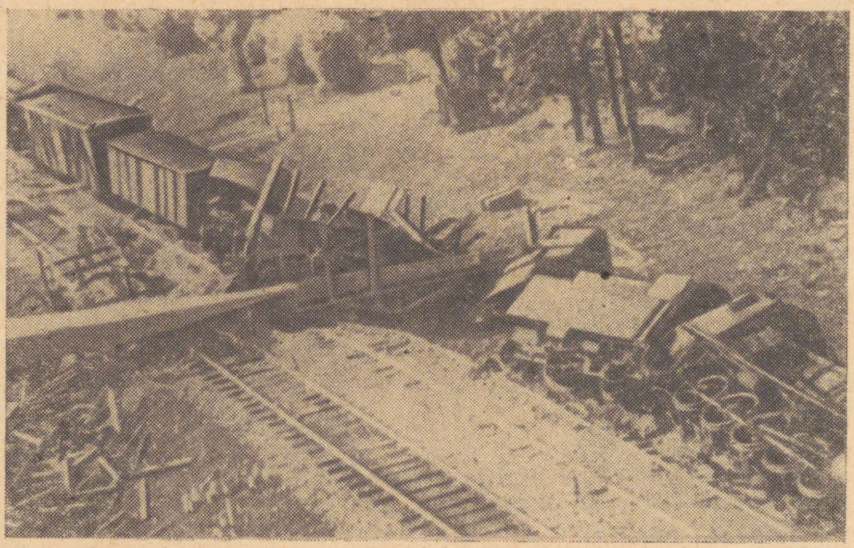

Fašistide ešelon ei pääsenud läbi!

läbisid partisanid lahingutega ligi 2000 km, hävitasid 6500 hitlerlast, lasksid õhku 42 raudtee- ja maanteesilda ning ajasid kraavi kümneid Saksa ešelone. 1943. aasta jaanuarist märtsini tegi M. I. Naumovi partisanikoondis retke läbi Sumõ, Poltaava, Kiievi, Kirovogradi ja Odessa oblasti, pidades 22 lahingut Saksa fašistlike garnisonide ja väeosadega, lastes õhku kümneid sildu ja hävitades palju Saksa ladusid.

Partisanid tugevdasid okupeeritud territooriumil elavates nõukogude inimestes usku peatsesse võidusse, innustasid elanikkonda võitlusele vihatud vaenlasega.

Partisaniliikumises ilmnes erilise jõuga põrandaaluste kommunistlike organisatsioonide juhtiv osa. Nende tegevust juhtis 26 partei oblastikomiteede ja 539 partei linna- ja rajoonikomiteede sekretäri. Põrandaalused parteiorganisatsioonid andsid välja ajalehti, lendlehti ja brošüüre, milles kõneldi olukorrast rindel, Punaarmee võitudest ja kogu nõukogude rahva töökangelaslikkusest.

Ja kõikjal okupeeritud territooriumil kasvas ning laienes partisaniliikumine. Eriti suure ulatuse võttis see Vene NFSV Leningradi, Kalinini, Smolenski ja Orjoli oblastis ning Ukrainas ja Valgevenemaal. Suurenes partisanide arv Lätis, Leedus, Eestis ja Moldaavias. 1943. aasta lõpuks võttis partisaniliikumisest osa üle miljoni inimese.

Parteiorganisatsioonidele andis suurt abi Leninlik Kommunistlik Noorsooühing. Sadades linnades ja külades tegutsesid noorte põrandaalused võitlusorganisatsioonid. Noored patrioodid levitasid rahva hulgas antifašistlikke lendlehti ja Nõukogude Informatsioonibüroo teateid, abistasid igati partisane ning panid toime diversiooniakte vaenlase vastu.

Krasnodoni linnas (Donbassis) loodi põrandaaluse ÜK(b)P Luganski oblastikomitee juhtimisel põrandaalune komsomoliorganisatsioon «*Noor Kaardivägi*». Kangelased-noorkaardiväelased Oleg Koševoi, Ivan Turkenitš, Viktor Tretjakovitš, Sergei Tjulenin, Ivan Zemnuhhov, Uljana Gromova, Ljubov Ševtsova ja teised — kokku ligi 100 inimest — tungisid kartmatult kallale hitlerlastele, hävitasid nende autosid, põletasid vaenlase varustust, kirjutasid ja levitasid rahva seas antifašistlikke lendlehti, takistasid hitlerlastel nõukogude inimeste Saksamaale küüditamist.

1943. aasta alguses läks hitlerlastel korda organisatsioon purustada ja areteerida enamik noorkaardiväelasi. Kuid mitte mingisugused piinamised gestaapolaste poolt ei suutnud murda kommunistlike noorte meelekindlust. Pärast ebainimlikke piinamisi heitsid timukad noored kangelased sügava kaevanduse püstkäiku.

Kangelaslikult tegutsesid põrandaalused komsomoliorganisatsioonid Vitebski oblasti Oboli jaamas, Kaunases, Bukoviinas Hotini linnas, Ljudinovos ning paljudes teistes linnades ja rajoonides.

Sangarlike kommunistlike noorte kangelasteod õpetavad piiritut ustavust Kommunistliku Partei suurele üritusele, palavat pojaarmastust oma rahva ja sotsialistliku isamaa vastu. Helge mälestus neist ei kustu kunagi nõukogude noorte südameis.

Partisaniliikumises ilmnesid erilise selgusega *nõukogude inimeste kõrged moraalsed omadused*, keda oli kasvatanud Kommunistlik Partei. Metsiku terrori tingimustes jäid nõukogude inimesed vaenlase poolt okupeeritud territooriumil oma kodumaa ustavateks patrioodideks ning võitlesid kartmatult tema vabaduse ja sõltumatuse eest.

KÜSIMUSI.

1. Kuidas organiseeriti Saksa fašistlike vägede purustamine Stalingradi all?
2. Missugune tähtsus oli Nõukogude vägede võidul Stalingradi lahingus?
3. Missugused olid Punaarmee 1942/1943. aasta talvise pealetungi tähtsamad tulemused?
4. Kuidas arenes partisanisõda vaenlase tagalas? Milline oli selle võitluse tähtsus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Käskkirjast Stalingradi rinde vägedele ülemineku kohta vastupealetungile.

Tegevarmee.

20. novembril 1942. a.

Seltsimehed punaarmeelased, komandörid ja poliittöötajad! On jõudnud kätte hirmsa, kuid õiglase kättemaksu tund alatule vaenlasele — saksa fašistlikele okupantidele... Stalingradi rinde võitlejad ja komandörid on näidanud vapruse, mehisuse ja kangelaslikkuse eeskuju. Nüüd on langenud meile osaks au alustada võimsat pealetungi vaenlasele.

Fašistlike inimsööjate poolt hukkasaadetud naiste ja laste vere eest, meie võitlejate ja komandöride poolt valatud vere eest peame me panema voolama vaenlase musta vere ojad.

Pealetungile, seltsimehed!

Minnes lahingusse, teab igaüks meist, et me läheme vabastama oma püha maad, oma linnu ja külasid, oma rahvast saksa lurjustest, kes on anastanud osa meie maast ja rõhuvad vabadustarmastavaid nõukogude inimesi.

Sõja kestel oleme me võitluses karastunud, oleme omandanud suuri sõjakogemusi. Meile on saabunud täienduseks uusi väeosi. Meil on kõik tingimused selleks, et lüüa vaenlane täiesti puruks, ja me teeme seda tingimata.

Minnes lahingusse, me teame, et läheme vabastama vendi ja õdesid, kes vaevlevad fašistlikus vangipõlves. Meie kätes, seltsimehed, on kodumaa saatus, meie suure nõukogude rahva saatus. Meist, meie visadusest ja oskusest oleneb, kas iga nõukogude inimene hakkab elama oma vabal maal või hakkab orjana paruni ees selga küürutama.

Puhastame oma maa hitlerlikest orjastajaist ja maksame neile kätte kõigi teotuste eest, mis vaenlane on meie maal korda saatnud ja veel saadab!

Täna on saanud meile osaks suur au — minna hävitavasse lahingusse neetud vaenlase vastu.

Missuguseks rõõmusõnumiks kujuneb meie rahvale iga teade meie pealetungist, meie edasiliikumisest, meie sünnimaa vabastamisest!

Me suutsime kaitsta Volga kantsi — Stalingradi, me suudame vaenlase jõugud purustada ja paisata Volga äärest kaugele eemale.

Käsin: Stalingradi rinde vägedel asuda otsustavale pealetungile neetud vaenlase — saksa fašistlike okupantide vastu, nad puruks lüüa ja täita auga oma kohus kodumaa ees.

Seltsimehed! Edasi võidule! Surm saksa okupantidele!

2. Krasnodoni põrandaaluse komsomoliorganisatsiooni «Noor Kaardivägi» liikmete vandetõotus.

1942. aasta september.

Mina, astudes «Noore Kaardiväe» ridadesse, tõotan oma relvavendade palge ees, paljukannatanud sünnimaa palge ees, kogu rahva palge ees pühalikult:

Tõrkumata täita iga ülesande, mis on antud mulle vanema seltsimehe poolt.

Hoida kõige sügavamas saladuses kõike, mis puutub minu töösse «Noores Kaardiväes».

Ma tõotan halastamatult kätte maksta põletatud ja rüüstatud linnade ning külade eest, meie inimeste vere eest, kolmekümne kangelasliku kaevuri märtrisurma eest. Kui selleks kättemaksuks on tarvis minu elu, annan ka selle, silmapilkugi kõhklemata.

Kui ma aga seda püha vannet piinade all või argusest murran, siis olgu mu nimi ja mu omaksed igavesti neetud ja mind ennast karistagu seltsimeeste karm käsi.

Veri vere eest! Surm surma eest!

§ 49—50. Saksa fašistlike vägede purustamine Kurski all. Põhjaliku murrangu toimumine sõja käigus.

Nõukogude vägede kaitselahing Kurski all. Pärast rasket lüüasaamist 1942/43. aasta talvel otsustas fašistlik väejuhatus saada revanši suvises pealetungis. Saksamaal läbiviidud totaalse mobilisatsiooni tulemusena, mis andis võimaluse kutsuda armeesse veel umbes kaks miljonit meest, ja pärast uute vägede ületoomist Lääne-Euroopast suutis Saksa väejuhatus koondada 1943. aasta suveks Nõukogude-Saksa rindele 257 diviisi.

Nendest vägedest koondasid hitlerlased peaaegu miljonilise armee kümnete tuhandete suurtükkide, lennukite ja tankidega Kurski piirkonda, kus Punaarmee pealetungi tulemusena oli tekkinud ettenihkunud rindelõik (Kurski kaar), mis tungis kiiluna vaenlase lahingukorda. Fašistlik väejuhatus otsustas alustada pealetungi Orjoli ja Belgorodi platsdarmilt, ümber piirata meie väed ja jätkata pealetungi kirde suunas. Hitlerlased panid suuri lootusi uute võimsate tankide «Tiiger» ja «Panter» ning iseliikuvate suurtükkide «Ferdinand» ootamatule massilisele rakendamisele.

Kuid Nõukogude väejuhatus aimas vaenlase kavatsusi ja planeeris varakult hoolikalt kaitselahingud ning meie vägede vastupealetungi. Kurski kaare piirkonda koondati suuri reserve ja loodi tugev kaitse.

1. Ukraina rinde juhataja N. F. Vatutin. 1943. aasta.

Luurel õnnestus teada saada vaenlase pealetungi päev ja kellaaeg. 5. juuli koidikul, kui hitlerlased kavatsesid alustada rünnakut, avasid nõukogude suurtükiväelased hävitava tule, tekitades vaenlasele suuri kaotusi. Kuid Saksa fašistlik pealetung algas siiski. Orjoli piirkonnast liikus Nõukogude vägede positsioonide suunas üle 500 Saksa tanki ning Belgorodi piirkonnast üle 1000 tanki. Nende kannul tungis peale jalavägi. Õhust toetasid vaenlase vägesid lennuväe suured jõud. Kuid vaenlasel ei läinud korda edu saavutada. Tema raevukad rünnakud maal ja õhust nurjusid nõukogude sõjameeste võrratu vastupidavuse tõttu. Meie kuulsusrikkad tankistid, suurtükiväelased ja jalavägi ilmutasid jälle piiritut kangelaslikkust.

Ühe polgu positsioonidele tegi vaenlase lennuvägi üle kahe tuhande väljalennu. Seejärel läks rünnakule 150 tanki. 16 korda püüdsid fašistlikud tankid polgu kaitseliini läbi murda, kuid nõukogude sõjamehed ei taganenud sammugi. Eriti paistsid silma reamees J. Plehhov, kes hävitas 6 Saksa tanki ja tulistas alla ühe lennuki, nooremseersant Nikinadze, kes hävitas 4 tanki, ning seersant Kirgizov, kes laskis granaadiga õhku raske tanki «Tiiger».

Nõukogude väed mitte ainult ei pidanud vastu vaenlase survele, vaid asusid ka ise vasturünnakule. Eriti võimas vastulöök anti 12. juulil Prohhorovka piirkonnas. Sel päeval toimus enneolematult suur tankilahing. Mõlemalt poolt võttis sellest osa 1500 tanki, sadu iseliikuvaid suurtükke ja suur hulk lennukeid. Ainuüksi selle päevaga kaotas vaenlane üle 400 tanki.

Seitse päeva kestnud pingeliste lahingute järel ei läinud vaenlasel üheski rindelõigus korda Nõukogude vägede kaitsest

Kurski all. Nõukogude sõjamehed ründavad vaenlase toetuspunkti. 1943. aasta august.

läbi murda. Tohutute kaotuste hinnaga elavjõus ja tehnikas suutsid Saksa fašistlikud väed edasi tungida kõigest 9—15 km Orjoli—Kurski ning 15—35 km Belgorodi—Kurski suunas.

Saksa fašistlike vägede suvine pealetung kukkus läbi.

Punaarmee vastupealetung. Kurnanud vaenlase välja ja lasknud ta verest tühjaks joosta, asusid Punaarmee väed 12. juulil 1943. a. otsustavale pealetungile Orjoli ja Belgorodi suunas. 5. augustil pärast ägedaid lahinguid *vabastati Orjol ja Belgorod.* Sel päeval toimus Moskvas Nõukogude vägede võidu auks esmakordselt suurtükisaluut. Edaspidi sai meie vägede võiduka edasiliikumise tähistamine suurtükisaluutidega pealinnas traditsiooniks.

Arendades Belgorodi suunas saavutatud edu, alustasid Nõukogude väed pealetungi Harkovile. Hitlerlaste meeleheitlikel katseil linna enda käes hoida ei olnud edu. 23. augustil Harkov vabastati.

Lahing Dnepri pärast. Kiievi vabastamine. Võit Kurski lahingus pani aluse suurele *Punaarmee sügissuvisele pealetungile hiiglaslikul rindel* pikkusega 2000 km — Velikije Lukist Tamani poolsaareni. Kahe kuuga vabastasid meie väed Donbassi, Tamani poolsaare, peaaegu kogu Vasakkalda Ukraina ning Brjanski ja Smolenski linna. Septembri lõpuks jõudis Punaarmee 700 km laiusel rindel välja Dnepri äärde.

Võrratu mehisusega forsseerisid Nõukogude väed Dnepri üheaegselt Gomeli, Kiievi, Krementšugi ja Dnepropetrovski all. Sel-

les operatsioonis ülesnäidatud kangelaslikkuse eest anti ligi kahele tuhandele sõdurile, seersandile, ohvitserile ja kindralile Nõukogude Liidu kangelase kõrge nimetus. Tuhandeid nõukogude sõjamehi autasustati ordenite ja medalitega.

1943. aasta novembri alguses asuti pealetungile Kiievi suunas. 1. Ukraina rinde väed kindral N. F. Vatutini juhtimisel võtsid siin ette tiibmanöövri ja vabastasid pärast pingelisi lahinguid 6. novembril Nõukogude Ukraina pealinna Kiievi.

Hitlerlased korraldasid ägedaid vasturünnakuid. Kuu aja kestel toimusid Kiievist lääne pool visad lahingud, mille tulemusena Nõukogude väed paiskasid fašistid kaugele lääne poole.

Seega tõi 1943. aasta suvel ja sügisel toimunud pealetung Punaarmeele suure võidu. Nõukogude väed vabastasid peaaegu $^2/_3$ vaenlase poolt vallutatud sünnimaast, päästsid fašistlikust vangipõlvest palju miljoneid nõukogude inimesi, andsid kodumaale tagasi suure tähtsusega tööstus- ja põllumajanduspiirkonnad. Purustati 118 vaenlase diviisi — pool kõigist vastase jõududest Nõukogude-Saksa rindel. Nüüd olid Punaarmeel rikkalikud lahingukogemused ja ta ületas vaenlast mitte ainult relvastuse kvaliteedi, vaid ka hulga poolest.

Tadeusz Kościuszko nimeline Poola diviis valmistub pealetungiks. 1943. aasta november.

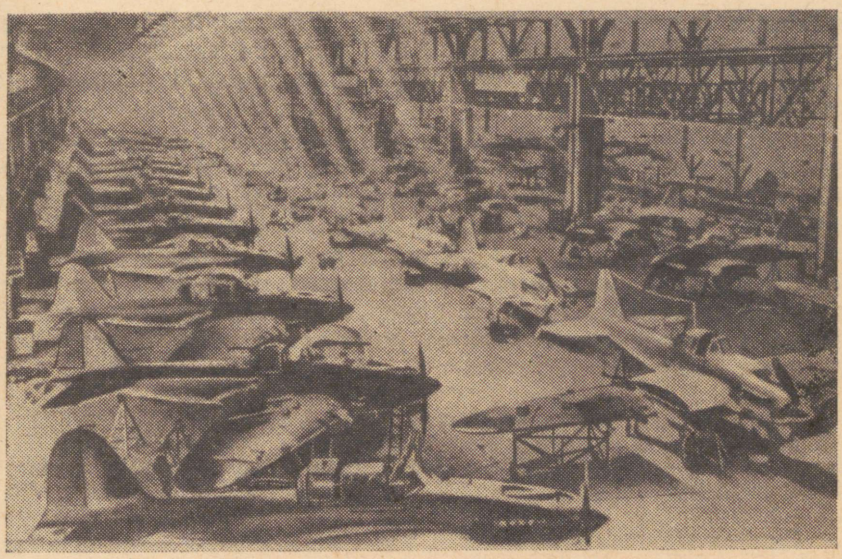

Lennukitehase montaažitsehhis.

Punaarmee edukas suvine ja sügisene pealetung viis lõpule põhjaliku murrangu sõjategevuse käigus. Initsiatiiv läks lõplikult Nõukogude relvastatud jõudude kätte. Seepärast on 1943. aasta läinud ajalukku põhjaliku murrangu aastana Suure Isamaasõja ja kogu Teise maailmasõja käigus.

1943. aastal algas nõukogude, poola ja tšehhoslovakkia sõjameeste lahinguvendlus. Lahingutest Nõukogude-Saksa rindel võtsid osa NSV Liidus moodustatud 1. üksik Tšehhoslovakkia brigaad ja Tadeusz Kościuszko nimeline 1. Poola diviis.

Üldrahvalik abi rindele. 1943. aasta oli murranguliseks ka Nõukogude tagalas. Nüüd olid organisatsioonilised raskused põhiliselt seljataga ja kõik jõupingutused keskendusid sõjalise tootmise suurendamisele ning relvastuse edasisele täiustamisele.

Kolme aastaga (1942—1944) ehitati töölisklassi kangelasliku tööga idapiirkondades 2250 suurt tööstusettevõtet, sealhulgas metallurgiakombinaat Tšeljabinskis, alumiiniumitehas Kuznetskis, Lõuna-Uraali toruvalitsimistehas, Miassi autotehas, Altai traktoritehas jt. Magnitogorski kombinaadis ehitati viies ja kuues kõrgahi — kõige võimsamad Euroopas. Maa idaosas suurenes tunduvalt kivisõe ja nafta tootmine.

Riigi peamiseks arsenaliks sai Uraal. Uraali töölised varustasid Punaarmeed tankide, lennukite, autode, suurtükkide, miini-

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

pildujate, mürskude ja käsirelvadega. Uraal andis kõrgekvaliteedilist terast, soomusplaate, musta ja värvilist valtsmetalli, kõvu sulameid, elektrijaamade seadmeid, mitmesuguseid tööpinke ja palju muud.

Tähtsat osa sõjalise toodangu suurendamises etendas tootmise tehnoloogia põhjalik parandamine. Tööstuses võeti kasutusele uusi kõrge tootlikkusega tööpinke ja mehhanisme. Vanad tööpingid varustati spetsiaalsete seadistega üksikute detailide massiliseks tootmiseks. Ulatuslikult praktiseeriti metallide kiirsulatamist ja kiirlõikamist, kiirpuurimist, töötamist mitmel tööpingil jne. Eriti suure tähtsusega tööviljakuse tõstmisel ja toodangu suurendamisel oli voolumeetodi (konveieri) juurutamine sõjatööstuse kõigis harudes.

Tootmise täiustamine ja sotsialistlik võistlus tõstsid tunduvalt tööviljakust. Nii näiteks kulutati pommitaja Pe-4 valmistamiseks 1941. aastal 26 300 inimtundi, 1943. aastal aga 13 200 inimtundi, lennuki Il-4 tootmiseks vastavalt 20 000 ja 12 500 inimtundi.

Ennastsalgavalt töötas ka kolhoositalurahvas. Erakordselt rasketes tingimustes varustas ta rinnet ja kogu maad toiduainetega ning tööstust toorainega. Külvipind idapiirkondades suurenes 20—30% võrra. Töökäte puudust korvas naiste ja alaealiste tööalane aktiivsus. Tööstusettevõtete kollektiivid abistasid kolhoose ja masina-traktorijaamu. 1943. aasta külvi- ja koristuskampaania ajal suunati linnadest põllutöödele 2 754 000 inimest. Peale selle võttis suvistest põllutöödest osa ligi 5 miljonit kooliõpilast ja 230 000 õpetajat.

Nõukogude talurahva patriotismi ilmekaks demonstratsiooniks oli raha kogumine riigikaitsefondi. See algas Tambovi kolhoosnikute initsiatiivil, kes kogusid 40 miljonit rubla tankikolonni «Tambovi kolhoosnik» ehitamiseks. Peagi võttis raha kogumine üldrahvaliku iseloomu. Kõikjal ettevõtetes, asutustes, kolhoosides ja koolides koguti raha, väärtasju ja toiduaineid Punaarmee fondi. Palju tanke ja lennukeid ehitati raha eest, mis pioneerid ja kooliõpilased olid teeninud pühapäevakutel ning vanaraua kogumisega. 1943. aasta lõpuks oli ainult rahas riigikaitsefondi kogutud 13 miljardit rubla.

Suure eduga toimus riiklike sõjalaenude realiseerimine. Sõja-aastate jooksul andis nõukogude rahvas riigile laenuks 76 miljardit rubla, poolteist korda rohkem kui kõigil sõjaeelseil aastail kokku.

Teadus ja kultuur rinde teenistuses. Sõja-aastail lõid teadlased, konstruktorid, insenerid ja tehnikud uusi relvatüüpe, mis ületasid tunduvalt vaenlase omi. Lennukikonstruktorid A. S. Jakovlev, F. A. Lavotškin, A. I. Mikojan, S. V. Iljušin, A. N. Tupolev, N. N. Polikarpov ja V. M. Petljakov täiustasid lakkamatult

olemasolevaid lennukimudeleid ja lõid uusi suurepäraseid lahingulennukeid.

Sõja lõpul hakati meie maal katsetama esimesi reaktiivlennukeid maailmas.

Teenitud kuulsus oli Nõukogude tankidel, mis olid konstrueeritud A. A. Morozovi, Ž. J. Kostini ja A. F. Šamšurini poolt. Mitte ühelgi armeel maailmas ei olnud nii võimsaid ja manöverdusvõimelisi tanke nagu Punaarmeel.

Konstruktorid V. G. Grabin, F. F. Petrov, G. D. Dorohhin ja teised töötasid välja suurtükkide, miinipildujate ja nende laskemoona uued täiustatud mudelid. Edukalt arenes Nõukogude reaktiivsuurtükivägi. Punaarmee sai kuulsate relvameistrite V. A. Degtjarjovi, F. V. Tokarevi ja G. S. Špagini poolt loodud suurepärased automaatrelvad.

Suur osa riigi kaitsevõime tugevdamisel oli nõukogude teadlastel. NSV Liidu Teaduste Akadeemia erikomisjon akadeemia presidendi V. L. Komarovi eesistumisel andis tohutu suurt abi Uraali, Lääne-Siberi ja Kasahstani ressursside kasutamisel rinde vajadusteks. Jätkus suure tähtsusega teaduslike probleemide uurimine teoreetilise ja rakendusfüüsika, keemia ja bioloogia valdkonnas.

Arstid ja teised meditsiinitöötajad andsid kogu oma jõu õilsale tööle — haavatud sõjameeste elu päästmisele. Rindehospidalides tehti kõige keerukamaid operatsioone. Tagalas ümbritseti haavatuid üldrahvaliku hoole ja tähelepanuga. Üle 70% haavatud sõdureid ja ohvitsere pöördus pärast ravi hospidalides tagasi rivvi. Nõukogude meedikute jõupingutustega hoiti riigis ära epideemiate levimine.

Kodumaa teenimisele pühendasid oma ande nõukogude kirjanikud. Üle tuhande kirjaniku ja luuletaja töötas sõjakirjasaatjatena, poliittöötajatena ja rindeajakirjanduse kaastöölistena. Paljud neist langesid Suure Isamaasõja rinnetel.

Kirjandusteostes näidati ilmekates kunstilistes kujudes nõukogude rahva kangelasteo suurust, kasvatati tulist nõukogude patriotismi ja piiritut vihkamist vaenlase vastu. Kõige elavamat vastukaja rindel ja tagalas leidsid A. Tolstoi, M. Šolohhovi, N. Tihhonovi, K. Simonovi ja I. Ehrenburgi artiklid ja olukirjeldused.

Rasketel sõja-aastatel loodi nõukogude proosa tähelepanuväärseid teoseid. Hakati trükkima peatükke M. Šolohhovi romaanist «Nad võitlesid kodumaa eest», ilmusid A. Fadejevi romaan «Noor Kaardivägi», jutustustest V. Grossmani «Rahvas on surematu», B. Gorbatovi «Alistamatud», W. Wasilewska «Vikerkaar», K. Simonovi «Päevad ja ööd», L. Sobolevi jutustuste kogu «Mere hing».

Tähtis koht oli sõja-aastate kirjanduses luulel. Rahvas hakkas palavalt armastama A. Tvardovski poeemi «Vassili Tjorkin». Laialt olid tuntud A. Surkovi, N. Tihhonovi, K. Simonovi, V. Lebedev-Kumatši, D. Džambuli, S. Vur-

guni, P. Tõtšina, S. Maršaki, M. Aligeri, V. Inberi ja P. Antokolski luuletused ja poeemid.

Suure menuga läksid teatrilaval patriootilised draamateosed: A. Korneitšuki «Rinne», L. Leonovi «Vallutusretk», K. Simonovi «Vene inimesed», B. Tširskovi «Võitjad», mis kajastasid erutavaid sündmusi, mida meie maa läbi elas. Sajad ja tuhanded kontserdibrigaadid ning rindeteatrid andsid kontserte ja etendusi otse eesliinil, mõnikord vastase tule all.

Tegevarmees ja partisanisalkades oli üle 100 filmigrupi. Filmitöötajad jäädvustasid Suure Isamaasõja erutavaid sündmusi. Ekraanidel demonstreeriti regulaarselt rindekroonikaid ja dokumentaalfilme. Nõukogude inimeste kangelaslikust võitlusest rindel ja tagalas jutustasid jõuliselt kunstilised filmid «Rajoonikomitee sekretär», «Rinne», «Ta kaitseb kodumaad», «Zoja», «Vikerkaar» jt.

Sõja-aastail loodi rida silmapaistvaid maale ja skulptuure. Nende hulka kuuluvad maalidest A. Gerassimovi «Partisani ema», Plastovi «Sakslane lendas üle», Kukrõnikside «Tanja», M. Manizeri skulptuur «Zoja Kosmodemjanskaja».

Miljonitele nõukogude inimestele said armsaks suurepärased laulud, mis loodi sõjapäevil. Meie rahva viha, tema otsustavust pidada sõda täieliku võiduni väljendas A. Aleksandrovi suurepärane laul V. Lebedev-Kumatši sõnadele «Püha sõda». Suur populaarsus oli V. Solovjov-Sedoi, M. Blanteri, I. Dunajevski ja S. Katzi lüürilistel lauludel.

Nõukogude rahva kangelasliku võitluse teema vihatud anastajate vastu leidis ereda kajastuse helilooja D. Šostakovitši Seitsmendas (Leningradi) sümfoonias, S. Prokofjevi Viiendas sümfoonias, A. Hatšaturjani Teises sümfoonias ja teistes sümfoonilise muusika väljapaistvates teostes.

Hoolimata sõjaaja erakordsetest raskustest *ilmutas Nõukogude valitsus suurt hoolt hariduse arendamise eest.* Koolitöö ei katkenud ühekski päevaks. Piirkondadest, mida ähvardas vaenlase sissetung, viidi lapsed sügavasse tagalasse, kus nad jätkasid õppetööd. Pärast röövvallutajate väljakihutamist alustasid koolid vabastatud linnades ja külades kohe tegevust.

Töötavate alaealiste jaoks organiseeriti 1943. aastal töölisnoorte üldhariduslikud koolid ja seejärel ka maanoorte koolid. Õppetöö kvaliteedi parandamiseks seati 1944. aastal koolides sisse küpsuseksamid.

Igal aastal toimus vastuvõtt kõrgematesse õppeasutustesse ja tehnikumidesse. Sõja-aastail valmistati ette 840 000 kõrgema ja keskeriharidusega spetsialisti.

Majanduse taastamine vabastatud piirkondades. Punaarmee löökide all taganedes purustasid hitlerlased barbaarselt linnu ja külasid, hävitasid tehaseid, vabrikuid, kaevandusi, elektrijaamu, raudteid ja sildu. Nad püüdsid muuta nende poolt mahajäetava territooriumi kõrbetsooniks. Vabastatud territooriumil ei olnud ühtegi tegutsevat ettevõtet. Miljonid inimesed olid jäänud peavarjuta ning elasid muldonnides ja hurtsikutes. Linnades polnud elektrit ega vett. Kolhoosidel ei olnud viljaseemet, kariloomi ega põllumajandustehnikat.

21. augustil 1943. a., kui sõda oli täies hoos, võtsid ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu vastu otsuse «Edasilükkamatutest abinõudest majanduse taastamiseks Saksa okupatsioonist vabastatud piirkondades». Partei üleskutsel

tuli vabastatud piirkondadele appi kogu maa. Sinna saadeti esimeses järjekorras tööstusseadmeid ja põllumajandusmasinaid, toodi tagasi 1,7 miljonit karilooma. Meie maa idapiirkondade kolhoosnikud saatsid laostatud kolhoosidele viljaseemet, põllumajandusinventari ja tõukarja.

Röövvallutajatest vabastatud maal taastati kiiresti kivisöe- ja maagikaevandusi ning metallurgiatehaseid. Aasta pärast vabastamist andsid Donbassis sütt sajad kaevandused, sulatasid metalli 8 kõrg- ja 34 martäänahju.

1944. aastal tuli Stalingradi traktoritehase tsehhidest välja esimene traktor. Üldse taastati vabastatud piirkondades aastail 1942—1944 üle 60 000 ettevõtte. Edukalt kulges röövvallutajate poolt laostatud sovhooside, kolhooside ja masina-traktorijaamade taastamine.

Hitleri-vastase koalitsiooni edasine tugevnemine. Nõukogude vägede võidud 1943. aastal kutsusid esile põhjaliku murrangu Teises maailmasõjas, tugevdasid Hitleri-vastast koalitsiooni, aitasid kaasa vabadusliikumise veel suuremale tõusule okupantide poolt orjastatud Lääne-Euroopa maades ja panid aluse fašistliku bloki lagunemisele.

Kuid vaatamata erakordselt soodsatele tingimustele *ei täitnud Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid ei 1942. ega ka 1943. aastal oma lubadusi teise rinde avamise kohta.* Nende maade imperialistlikud ringkonnad lootsid ikka veel, et Nõukogude Liit, sõdides Saksamaaga üks ühe vastu, kurnab välja oma jõud, mille järel Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid, säilitanud tugevad armeed, dikteerivad sõja lõpul oma tingimused. Seepärast piirasid liitlased oma abi Nõukogudemaale peamiselt sõjaliste hangetega. Kuid seegi abi oli äärmiselt vähene, moodustades kogu sõja kestel ainult 4% Nõukogude Liidu sõjalisest toodangust.

28. novembrist kuni 1. detsembrini 1943. a. toimus Teheranis kolme suurriigi — NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa juhtide konverents. Keskseks küsimuseks konverentsil oli teise rinde avamine Euroopas. Nõukogude Liidu esindajad suutsid saavutada kokkuleppe selle kohta, et mitte hiljem kui 1. mail 1944. a. avatakse Põhja-Prantsusmaal teine rinne.

Liitlasriigid kinnitasid, et nad jätkavad sõda vastase tingimusteta kapituleerumiseni. Saksamaa sõjajärgse korralduse arutamisel tegid Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide esindajad ettepaneku tükeldada ta mitmeks riigiks. Nõukogude Liit oli nende ettepanekute vastu, jäädes kindlalt ühtse Saksa riigi demokratiseerimise plaani juurde.

Hoolimata mitmetest lahkhelidest võttis Teherani konverents vastu kooskõlastatud otsused tähtsamates sõjapidamise küsimustes. Konverents etendas tähtsat osa Hitleri-vastase koalitsiooni edasisel tugevdamisel.

1. Missugused olid hitlerliku väejuhatuse plaanid 1943. aasta suveks?
2. Missugust mõju avaldas sõjategevuse edasisele käigule Nõukogude vägede võit Kurski lahingus?
3. Miks oli 1943. aasta põhjaliku murrangu aastaks sõja käigus?
4. Mida uut oli Nõukogude tagala töös 1943. aastal?
5. Kuidas abistasid nõukogude teadlased ja kultuuritegelased oma rahvast võitluses saksa fašistlike röövvallutajatega?
6. Missugust osa etendasid Punaarmee võidud Hitleri-vastase koalitsiooni tugevdamisel? Miks viivitasid Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa valitsus teise rinde avamisega?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Leedu rahva kangelane Marite Melnikaite.

Leedumaa LKNÜ Keskkomitee lendlehest.

1944. aasta aprill.

22. aprillil sel aastal andis Nõukogude Liidu valitsus Moskvas Nõukogude Liidu kangelase nimetuse ning autasustas Lenini ordeni ja kuldtähega leedu rahva kangelast Marite Melnikaitet...

Kes oli see õilis leedu tütarlaps?

Tema elu ei erine paljude Leedu noorukite ja neidude elust. Ta sündis 1923. aastal Ida-Leedus... Kasvas vaeses perekonnas ja tegi varasest lapsepõlvest peale läbi raske elukooli. Sünnimaa looduse ilu sütitas tema noores südames kõige puhtama armastuse kalli kodumaa vastu. «Ma ei armastanud maailmas midagi nii nagu oma kodumaad,» kirjutas ta oma eluloos. Ta unistas teha oma maa jaoks võimalikult rohkem head ja kasulikku.

Tema unistused hakkasid juba täituma. Kui Leedus kehtestati nõukogude võim, asus ta januselt teadmisi haarates agaralt õppima ja valmistus tulevaseks tööks. Ta astus Kommunistlikku Noorsooühingusse ning asus kaasa lööma uue Leedu ehitamisele.

Kuid tema püüdlused, nagu kogu Leedu noorsoo püüdlused, varisesid kokku veriste hitlerlike bandiitide pärast...

Kas võis Marite Melnikaite ja tuhanded noored — tema mõttekaaslased — olla nõus sellega, et neil tuleb olla sakslaste orjadeks?

Marite Melnikaite oli nende võitlejate hulgas, kes esimestena tõstsid relva sakslaste vastu, kes süütasid Leedus patriootilise partisanivõitluse leegi.

Melnikaite koondas enda ümber suure hulga noori ja juhtis ise kindlakäeliselt võitlust sakslaste vastu. Ta kirjutas üleskutseid ja levitas neid ise rahva hulgas. Ta käis külast külasse, õhutades noori võitlusele...

Kaua jälitasid sakslased Marite Melnikaite salka ja ükskord, kui salk läks lahinguülesande täitmisele, avastasid nad selle. 8. juulil 1943. a. piiras hitlerlaste arvukas karistussalk Rudza külas metsatukas ümber väikese, kuuest inimesest koosneva partisanide rühma, kelle hulgas oli ka Marite Melnikaite.

Hoolimata vaenlase tunduvast arvulisest ülekaalust astusid partisanid okupantidega julgelt lahingusse. Marite tõstis esimesena relva... Tulised leedu patrioodid-partisanid võitlesid viimse veretilgani ja langesid võitluses kangelastena. Melnikaite, jäänud viimaseks, jätkas võitlust, kuni lõppesid kõik automaadipadrunid. Viimase järelejäänud granaadiga otsustas ta tappa enda, kuid granaat ei lõhkenud ja bandiitidel läks korda ta elusalt kinni võtta.

Metsistunud timukad hakkasid teda julmalt piinama, soovides saada teateid teiste partisanide kohta, kuid vapper leedu tütarlaps talus kõik piinamised. Ta kordas: «Surra ma ei karda. Minult ei saa te midagi teada.»...

Pärast julmi piinamisi timukad hukkasid ta. Tappes Marite, lootsid hitler-

likud inimsööjad, et nad murravad patriootide võitlusvaimu. Nad eksisid. Kangelase asemele on asunud tuhanded uued võitlejad ja nüüd ei ole niisugust päeva, kus Leedus ei jookseks rööbastest välja Saksa rongid, ei lendaks õhku Saksa laod. Ta hukkus, kuid tema surematu hing elab igavesti leedulaste südameis...

Surm leedu rahva timukatele — saksa fašistlikele okupantidele!

2. Õlg õla kõrval.

Nõukogude Liidu kangelase armeekindral S. G. Poplavski mälestustest.

Mõni päev hiljem olime me juba esimese pealetungilahingu tunnistajaks, mida pidas Kościuszko-nimeline diviis.

See oli 12. oktoobril 1943. a. Hommikul vara kostsid «katjuušade» kogupaugud. Nendega ühinesid sajad mitmesuguse kaliibriga suurtükid. Õhku täitis vahetpidamatu mürin. Pärast suurtükitule-ettevalmistust sööstsid poola sõdurid ja ohvitserid, relv käes, edasi.

...Vaenlane tugevdas vastupanu. Tema jalavägi läks tankide toetusel alatasa vasturünnakule. Kuid see ei peatanud Poola allüksuste edasiliikumist. Koštšuškolased ja Westerplatte Kangelaste nimeline tankipolk tihedas koostöös 42. ja 290. Nõukogude diviisiga hävitasid vastase mitme asustatud punkti piirkonnas.

Saanud teada nendest edukatest operatsioonidest, rääkisid meie sõdurid ja ohvitserid:

«Tublid poisid, seltsimehed poolakad! Niech żyje Polska!»

Nii said lahinguristsed demokraatliku Poola relvastatud jõudude mälestusväärseks päevaks. Ka praegu tähistatakse 12. oktoobrit — Lenino all toimunud lahingu aastapäeva — igal aastal Poola armee pühana.

Poola diviisi esimesel lahingul fašistlike vägede vastu on suur ajalooline tähtsus. See elustas uuesti ja tugevdas poola ja vene revolutsionääride sõpruse ja ühise võitluse kuulsusrikkaid traditsioone. Neid innustasid Lenini sõnad: «Poola vabadus on võimatu ilma Venemaa vabaduseta.»

§ 51. Otsustavate võitude aasta.

Sõjaline olukord 1944. aasta alguseks. Uude, 1944. aastasse astusid Nõukogude relvastatud jõud tugevamatena kui kunagi varem. Nüüd omasid nad suuri lahingukogemusi ja olid hästi varustatud täiusliku sõjatehnikaga. Punaarmee ületas vaenlast arvuliselt 1,3 korda, tal oli 1,7 korda rohkem suurtükke ja miinipildujaid, 1,4 korda rohkem tanke ja 2,7 korda rohkem lennukeid.

Algas Suure Isamaasõja viimane periood. Päevakorda tõusis saksa fašistlike röövvallutajate täielik väljakihutamine Nõukogudemaa piiridest, seejärel aga fašistliku «uue korra» likvideerimine Lääne-Euroopas.

Kuid vaenlane oli veel tugev. 1943. aasta lõpul fašistliku Saksamaa ja tema vasallide käsutuses olevast 376 diviisist võitles Nõukogude vägede vastu 257 diviisi. Saksa tööstus ja okupeeritud maade ettevõtted andsid fašistlikele vägedele rohkem sõjatehnikat kui kunagi varem.

Punaarmeele anti ülesanne — võimsate löökidega mitmetes

rindelõikudes puhastada Nõukogudemaa lühikese ajaga fašistlikest röövvallutajatest.

Saksa fašistlike vägede purustamine Leningradi all, Paremkalda Ukrainas ja Krimmis. 14. jaanuaril 1944. a. asusid Leningradi ja Volhovi rinde väed Balti mere laevastiku toetusel pealetungile Leningradi ja Novgorodi all. Kaks nädalat kestnud pealetungilahingute tulemusena purustasid nad 18. Saksa armee ja paiskasid vaenlase väed Leningradist 60—90 kilomeetri kaugusele. *Suure Lenini linn vabastati lõplikult vaenlase blokaadist.*

Veebruari lõpul vabastasid Nõukogude väed saksa fašistlikest röövvallutajaist Leningradi ja Novgorodi oblasti ning jõudsid Nõukogude Eesti pinnale.

1. ja 2. Ukraina rinde väed kindralite N. F. Vatutini ja I. S. Konevi juhatusel alustasid pealetungioperatsioone Paremkalda Ukrainas ning piirasid jaanuari lõpul ja veebruari alguses Korsun-Ševtšenkovski piirkonnas ümber 10 Saksa diviisi ning purustasid need.

Vaatamata suurele teedelagunemisele jätkasid nende kahe rinde väed pealetungi ja jõudsid 1944. aasta märtsis välja NSV Liidu ja Rumeenia riigipiirile. Samal ajal andsid 3. ja 4. Ukraina rinde väed kindralite R. J. Malinovski ja F. I. Tolbuhhini juhatusel löögi Saksa fašistlikele vägedele Ukraina lõunaosas ning vabastasid Nikolajevi ja Odessa. Nende operatsioonide tulemusena purustati täielikult võimsad vaenlase jõud Paremkalda Ukrainas. Andmata vaenlasele aega ennast koguda, forsseerisid Nõukogude väed Pruti jõe ja jõudsid Rumeeniasse.

1944. aasta aprillis vabastasid 4. Ukraina rinde väed peaaegu täielikult Krimmi. Sakslased püüdsid vastu panna Sevastoopolis, kuid 7. mail alustasid meie väed tormijooksu linnale ja vabastasid Sevastoopoli 9. mai õhtuks. Fašistlike vägede riismed, kes püüdsid põgeneda laevadel, uputati.

Seega puhastas Punaarmee 1944. aasta kevadtalvise pealetungi tulemusena vastasest üle $^3/_4$ varem okupeeritud Nõukogude territooriumist, jõudis rohkem kui 400 km ulatuses NSV Liidu riigipiirile ja sai võimaluse anda otsest abi Kagu-Euroopa rahvastele nende võitluses fašistliku ikke vastu.

Seoses riigipiiri ületamisega meie vägede poolt teatas Nõukogude valitsus uuesti, et Punaarmee eesmärgiks on *vabastada Euroopa rahvad fašistlikust orjusest,* aidata neil uuesti luua oma sõltumatud rahvusriigid ja vabalt otsustada oma ühiskondliku ja riikliku korralduse küsimus.

Teise rinde avamine. Alles 1944. aasta juunis, kui oli ilmselt näha, et Nõukogude Liit on ka oma jõududega suuteline purustama hitlerliku Saksamaa, avasid Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid teise rinde.

6. juunil maabusid Normandias (Põhja-Prantsusmaal) liitlasväed kindral Eisenhoweri juhtimisel. Kohtamata hitlerlastelt

Valgevene rinde juhataja armeekindral K. K. Rokossovski rinde staabis.

peaaegu mingit vastupanu, liikusid Inglise-Ameerika väed Prantsusmaal edasi. Oma tegevusega tõmbasid nad Läänerindele kõigest umbes 90 Saksa diviisi, kuna Nõukogude-Saksa rindel hoidis hitlerlik väejuhatus üle 250 diviisi ja brigaadi. Nõukogude-Saksa rinne jäi Teise maailmasõja peamiseks, otsustavaks rindeks.

Karjala vabastamine. Saksa fašistlike vägede purustamine Valgevenemaal. Juunis asusid Leningradi ja Karjala rinde väed pealetungile Karjala maakitsusel ja Karjalas. Nad vabastasid suurema osa Karjalast ja jõudsid välja NSV Liidu ja Soome riigipiirile. 4. septembril 1944. a. kapituleerus Soome tingimusteta. 23. juunist kuni 29. augustini viidi kolme Valgevene rinde ja 1. Balti rinde vägede poolt läbi üks suuremaid operatsioone Valgevenemaal.

Saksa fašistlik väejuhatus pidas seda piirkonda eriti tähtsaks kui platsdarmi, mis sulges lühima tee Saksamaa piirini. Seepärast oli siia ehitatud võimsaid kindlustusi ja koondatud üle miljoni sõduri.

23. juunil asusid Nõukogude väed pealetungile hiiglaslikul rindel Zapadnaja Dvinaast kuni Pripjati jõeni, murdsid läbi vas-

tase rinde ja piirasid mõne päeva pärast ümber ning hävitasid Bobruiski ja Vitebski piirkonnas suured vaenlase grupeeringud.

Meie vägede pealetungi eel lasksid partisanid õhku raudteeliinid vaenlase tagalas. Tegutsedes koostöös pealetungivate Punaarmee vägedega, võtsid partisanid osa ümberpiiratud vaenlase grupeeringute hävitamisest.

Purustanud vaenlase grupeeringu tiivad, alustasid 1. ja 3. Valgevene rinde väed pealetungi Minskile ja vabastasid 3. juulil 1944. a. Nõukogude Valgevenemaa pealinna.

Jätkates pealetungi, vabastas Punaarmee augusti lõpuks täielikult Valgevene NSV, osa meie liitlasriigist Poolast, suurema osa Nõukogude Leedust ja lähenes Ida-Preisimaa piirile. *Nõukogude väed liikusid edasi lääne poole üle 500 km,* lõid seejuures täiesti puruks vastase keskmise grupeeringu, hävitasid või võtsid vangi 540 000 vaenlase sõdurit ja ohvitseri.

Poola rahvas, kes oli 5 aastat äganud fašistliku ikke all, võttis vaimustatult vastu oma vabastajaid — nõukogude sõjamehi, kes jõudsid Poola pinnale. Vabastatud Lublinis moodustasid poola patrioodid Poola Rahvusliku Vabastamise Komitee — ajutise demokraatliku valitsuse.

Lublini lähedal leidsid Nõukogude väed ühe kõige kohutavama fašistide kuritöö jäljed. Siia, Majdaneki surmalaagrisse, vedasid hitlerlikud timukad kokku miljoneid inimesi kogu Euroopast. Pärast metsikuid piinamisi ja mõnitamist aeti inimesed gaasikambritesse ja surmati gaasiga «Tsüklon». Nii ööd kui päevad suitsesid krematooriumi korstnad, kus fašistid põletasid inimesi. Fašistlikud timukad tapsid Majdanekis poolteist miljonit inimest — venelasi, poolakaid, tšehhe, juute, prantslasi, hollandlasi. Üle 4 miljoni inimese hävitati teises surmalaagris — Oświęcimis. Punaarmee likvideeris hitlerlikud surmalaagrid.

Lääne-Ukraina ja Moldaavia vabastamine. Juulis algas 1. Ukraina rinde vägede pealetung Lääne-Ukrainas. Viis päeva kestnud pingeliste lahingute tulemusena murdsid nad läbi vaenlase kaitse ja hakkasid edasi tungima. 27. juulil vabastati Lvov ja augusti lõpuks kogu Lääne-Ukraina. Forsseerinud Visla, kindlustusid meie väed visades lahingutes jõe paremal kaldal asuval platsdarmil.

20. augustil alustasid Moldaavias pealetungi 2. ja 3. Ukraina rinde väed. Kahe rinde tanki- ja mehhaniseeritud väekoondised piirasid 25. augustil Kišinjovi—Iași piirkonnas ümber 22 fašistlikku diviisi, mis mõne päeva pärast lõplikult purustati.

Punaarmee võitlus Kagu-Euroopa rahvaste vabastamise eest. Vabastanud Moldaavia, jõudsid Nõukogude väed Rumeeniasse. Musta mere laevastiku laevad maandasid dessandid, kes vallutasid Sulina, Tulcea ja Constanța sadama.

Sel ajal alustasid Rumeenia patriootlikud jõud, keda juhtis Kommunistlik Partei, relvastatud ülestõusu Antonescu fašistliku kliki vastu. 23. augustil 1944. a. fašistlik diktatuur kukutati. Rumeenia uus valitsus kuulutas fašistlikule Saksamaale sõja.

31. augustil jõudis Punaarmee, keda elanikkond võttis pidulikult vastu, Bukaresti. Septembri kestel puhastasid Nõukogude väed Rumeenia täielikult fašistlikest röövvallutajaist.

Selleks ajaks, kui Punaarmee jõudis Rumeenia-Bulgaaria piirile, jätkas Bulgaaria monarhistlik-fašistlik valitsus hitlerliku Saksamaa abistamist. Nõukogude valitsus ei võinud seda tegevust hinnata teisti kui Bulgaaria tegeliku osavõtuna sõjast Saksamaa poolel ja teatas 5. septembril 1944. a., et «mitte ainult Bulgaaria ei ole sõjaseisukorras NSV Liiduga, vaid ka Nõukogude Liit on nüüdsest peale sõjaseisukorras Bulgaariaga». Punaarmee ületas Bulgaaria piiri. 9. septembril alustas Bulgaaria töörahvas oma Kommunistliku Partei juhtimisel, kelle eesotsas seisis G. M. Dimitrov, relvastatud ülestõusu ja kukutas monarhistlik-fašistliku diktatuuri. Võimule tuli Isamaarinde valitsus, kes kuulutas Saksamaale sõja.

Balti vabariikide ja polaaralade vabastamine. Septembri keskel läksid Baltimaades pealetungile kolme Balti rinde ja Leningradi rinde väed.

Murdes vaenlase visa vastupanu, vabastasid Leningradi rinde väed 22. septembril Eesti NSV pealinna Tallinna. Eriti ägedat vastupanu osutas vaenlane Riia suunas. Pärast kuu aega kestnud pingelisi lahinguid vabastati 13. oktoobril Nõukogude Läti pealinn Riia. Samal ajal jõudsid 1. Balti rinde väed lahingutega Balti mere rannikule ja blokeerisid Liepāja rajoonis 30 Saksa diviisi. Baltimaades toimunud operatsioonide tulemusena vabastati täielikult Eesti NSV ja suurem osa Läti NSV-st.

Samal ajal murdsid Karjala rinde väed koostöös Põhja laevastikuga vastase võimsa kaitse polaaraladel ja jõudsid Põhja-Soome kaudu Norrasse, alustades selle maa vabastamist okupantidest.

Punaarmee pealetung Tšehhoslovakkias, Ungaris ja Jugoslaavias. Oktoobris alustasid pealetungi 2., 3. ja 4. Ukraina rinde väed. Koos meie vägedega võttis neist lahingutest hitlerlaste vastu osa Tšehhoslovakkia korpus, Jugoslaavia Rahvavabastusarmee ning Bulgaaria ja Rumeenia väed. Sulgedes tee Lõuna-Saksamaale, koondas fašistlik väejuhatus Ungarisse ja Jugoslaaviasse üle 80 diviisi. Kuid Nõukogude väed ületasid vastast tankide, suurtükkide ja lennukite poolest. Vaenlane pani raevukalt vastu ja andis pidevalt vastulööke. Eriti ägedad lahingud puhkesid Budapesti all.

Tungides peale rasketes mäestikutingimustes, vabastasid 4. Ukraina rinde väed oktoobri lõpuks Taga-Karpaatia Ukraina ja jõudsid Tšehhoslovakkia territooriumile, alustades selle vabastamist fašistlikest orjastajaist.

Septembri lõpul asusid Jugoslaavias pealetungile 3. Ukraina rinde väed. 20. oktoobril vabastasid nad koos Jugoslaavia Rahvavabastusarmeega Belgradi. Samal ajal arendasid 2. ja 3.

Ukraina rinde väed pealetungi Budapestile ja piirasid 26. detsembril täielikult ümber vastase 160 000-mehelise Budapesti grupeeringu.

21. detsembril kutsusid Ungari demokraatlikud jõud Debreceni linnas kokku Ajutise Rahvuskogu. Moodustati Ungari ajutine rahvuslik valitsus, kes katkestas suhted fašistliku Saksamaaga ja kuulutas talle sõja.

Vaenlane tegi ägedaid katseid aidata oma Budapestis ümberpiiratud vägesid. Kuid kõik need katsed lõppesid krahhiga. 16. veebruariks, pärast poolteist kuud kestnud ägedaid lahinguid vallutasid meie väed Budapesti ja likvideerisid vaenlase ümberpiiratud grupeeringu.

Nõukogude inimeste osavõtt vastupanuliikumisest fašistlikule režiimile. Vägivaldselt sunnitööle aetud või vangilangenud nõukogude inimesed, jäädes ustavaks kodumaale, jätkasid võitlust vaenlasega. Nad lõid koonduslaagrites põrandaaluseid rühmi, levitasid vangide hulgas tõde olukorrast rindel, organiseerisid põgenemisi. Need aga, kes töötasid fašistliku Saksamaa ettevõtetes, panid toime sabotaaži- ja diversiooniakte.

Nõukogude tatari poeet, kommunist Mussa Džalil, olles fašistlikus vangis, ajas koos rühma seltsimeestega nurja hitlerlaste katsed värvata nõukogude sõjavange võitluseks Punaarmee vastu. Gestaapolased hukkasid M. Džalili Berliinis Moabiti vanglas.

Tuhandeid Saksa fašistliku armee vangivõetud sõdureid, ohvitsere ja kindraleid viiakse läbi Moskva tänavate. 1944. aasta juuli.

Nõukogude sõdurid-vabastajad Belgradi tänavail. 1944. aasta oktoober.

Suurt patriotismi ilmutas nõukogude kindral D. M. Karbõšev. Ta sai lahingus haavata ja sattus hitlerlaste kätte vangi. Kolme ja poole aasta kestel piinasid nad teda, tehes talle ettepaneku kodumaast lahti öelda ja nende poolele üle minna. D. M. Karbõšev lükkas need ettepanekud vihaga tagasi ja tegi aktiivselt põrandaalust tööd. 1945. aasta veebruaris tapeti Karbõšev metsikult hitlerlaste poolt.

Tuhanded nõukogude patrioodid, kellel õnnestus põgeneda fašistlikest piinakambritest, võitlesid kangelaslikult Poola, Tšehhoslovakkia, Jugoslaavia, Prantsusmaa ja Itaalia partisanisalkades. 1944. aasta suvel olid kõigist Tšehhoslovakkia partisanidest 17% (üle 2000 võitleja) Nõukogude kodanikud. Jugoslaavias tegutses A. I. Djatšenko partisanibrigaad, kes oli formeeritud hitlerlikest laagritest põgenenud nõukogude inimestest.

Fašistlikust koonduslaagrist põgenenud seersant F. A. Poletajev (Fjodor Poetan) võitles itaalia partisanibrigaadi «Oreste» koosseisus. Ühes lahingus sööstis ta esimesena rünnakule. Talle järgnesid tema seltsimehed — itaalia partisanid. Selles lahingus sai Poletajev surma. Ülesnäidatud kangelaslikkuse eest anti talle pärast surma Itaalia Vabariigi kõrgeim autasu — kuldmedal sõjalise vahvuse eest. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega anti F. A. Poletajevile pärast surma Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

Sõjategevuse tulemused 1944. aastal. 1944. aasta jooksul liikus Punaarmee lahinguid pidades 500 kuni 1000 km lääne poole ja purustas suured vaenlase grupeeringud. Edukate operatsioo-

nide tulemusena lahendati rida tähtsaid ülesandeid. Esiteks, puhastati kogu vaenlase poolt ajutiselt vallutatud Nõukogude territoorium ja taastati täielikult NSV Liidu riigipiir Barentsi merest kuni Musta mereni.

Teiseks, Punaarmee andis Saksa fašistlikele vägedele otsustava hoobi. Löödi puruks kõik vaenlase relvastatud jõud, kes asusid NSV Liidu, Rumeenia, Jugoslaavia, Ungari ja Soome territooriumil.

Kolmandaks, purustati ja lammutati kogu hitlerlike röövlite blokk. Itaalia järel langesid 1944. aastal liidust fašistliku Saksamaaga välja Soome, Rumeenia, Bulgaaria ja Ungari. Need maad kuulutasid Saksamaale sõja ja andsid oma panuse fašismi lõplikuks purustamiseks. Isegi need riigid, kes olid asunud Saksamaa suhtes heasoovliku neutraliteedi positsioonidele (Türgi, Tšiili, Egiptus, Argentiina jt.), kuulutasid talle nüüd formaalselt sõja.

Neljandaks, Punaarmee tõi Ida- ja Kagu-Euroopa rahvastele vabanemise fašistlikust ikkest. Saksa fašistlike vägede purustamine Rumeenia, Bulgaaria ja Ungari territooriumil kergendas nende maade rahvastel reaktsiooniliste fašistlike režiimide kukutamist, demokraatlike valitsuste loomist ja asumist rahvademokraatlike ümberkorralduste teele. Tehti algust Poola ja Tšehhoslovakkia vabastamisega, vabastati suurem osa Jugoslaaviast ja alustati Norra vabastamist.

Nüüd olid Nõukogudemaa ja tema vaprad relvastatud jõud valmis andma vaenlasele lõpliku löögi.

KÜSIMUSI.

1. Missugused ülesanded seisid nõukogude rahva ja Punaarmee ees 1944. aastal?
2. Kuidas kulges meie vägede pealetung 1944. aasta talvel ja kevadel?
3. Missugused ülesanded olid Punaarmeel, kui ta ületas NSV Liidu riigipiiri ja jõudis Kagu-Euroopa riikide territooriumile?
4. Missugused tulemused olid Punaarmee pealetungil 1944. aasta suvel ja sügisel?
5. Missugused olid 1944. aasta peamised sõjalis-poliitilised tulemused?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Nõukogude valitsuse avaldus seoses Punaarmee väeosade jõudmisega Rumeenia territooriumile.

2. aprillil 1944. a.

Eduka edasitungi tulemusena jõudis Punaarmee Pruti jõeni, mis on riigipiiriks NSV Liidu ja Rumeenia vahel. Seega on alustatud Nõukogude riigipiiri täielikku taastamist, mis määrati kindlaks 1940. aastal Nõukogude Liidu ja Rumeenia vahelise lepinguga, mida Rumeenia valitsus 1941. aastal liidus hitlerliku Saksamaaga sõnamurdlikult rikkus. Käesoleval ajal puhastab Punaarmee Nõukogude territooriumi kõigist seal asuvaist vaenulikest vägedest ja

pole enam kaugel aeg, mil kogu Nõukogude piir Rumeeniaga taastatakse täielikuit.

Nõukogude valitsus teeb teatavaks, et Punaarmee pealetungivad üksused, jälitades Saksa armeesid ja nendega liidus olevaid Rumeenia vägesid, on mitmes lõigus ületanud Pruti jõe ja jõudnud Rumeenia territooriumile. Punaarmee Kõrgema Ülemjuhataja poolt on pealetungivatele Nõukogude vägedele antud käsk jälitada vaenlast tema purustamise ja kapituleerumiseni.

Ühtlasi teatab Nõukogude valitsus, et tema eesmärgiks ei ole mingisuguse Rumeenia territooriumi osa omandamine või Rumeenias kehtiva ühiskonnakorra muutmine ja et Nõukogude vägede sissetulek Rumeenia piiridesse on dikteeritud eranditult sõjalisest vajadusest ning vastase vägede jätkuvast vastupanust.

2. Nõukogude sõjameeste kangelaslikkus Ukraina vabastamislahingutes.

3. Ukraina rinde poliitvalitsuse lendlehest. 1944. a. märts. Raamatust «Kangelased ja kangelasteod», «Gospolitizdat», 1958.

Murdnud läbi sakslaste tugeva kaitse Inguletsi jõel, jätkavad 3. Ukraina rinde väed oma hoogsat pealetungi...

Kuidas see juhtus, et vastane, omades siin tankide, jalaväe ja suurtükiväe suuri jõude, ei pidanud vastu 3. Ukraina rinde vägede uuele löögile, kandis suuri kaotusi ja sattus uue ümberpiiramise ohtu, ohtu saada «keedetud» uues Alam-Dnepri «katlas»?

See juhtus niimoodi.

3. Ukraina rinde lõigus on kevad praegu täies hoos, sulanud lumi ja vihmasajud ujutasid üle kõik madalad kohad, Inguletsi jõeke, mille taga kindlustusid sakslased, paisus laiaks, põllud ja kõik teed muutusid läbipääsmatuks mülkaks...

Vaenlase kaitse läbimurdmiseks tuli ületada tulvaveest paisunud Inguletsi jõgi. See on raske asi ja ainult julged ning vaprad inimesed suudavad sellise ülesande täita.

Ja niisugusteks julgemateks julgetest, vapramateks vapratest osutusid võitlejad Volnotrud ja Baškirov, kes oma komandöri signaali peale sööstsid esimestena külma kevadisse vette, läbisid kiiresti koolme kaudu jõe, astudes kahevõitlusse vaenlasega. Vahva sõjamees Volnotrud hävitas automaadist Saksa kuulipilduja meeskonna, kes takistas allüksusel jõe ületamist. Kangelane Baškirov võttis käsitsivõitluses sakslastelt ära kuulipilduja ja avas sellest tule, sundides sakslasi paanikas põgenema. Mehised võitlejad täitsid auga oma ülesande — kindlustusid vaenlaselt vallutatud kaldal, julgestasid oma allüksust koolme ületamisel ja asusid koos teistega vaenlast hoogsalt jälitama.

Punaarmeelased Pjotr Lõssõhh, Aleksei Gratšov ja Ivan Monahhin, liikudes mööda vett ja läbipääsmatut pori oma allüksuse ees, ei lasknud vastasel peatuda, rajasid automaatide tule ja granaatidega allüksusele teed ning tungisid vastase kannul vaenlase tugipunktiks olnud asulasse...

Eriti julgelt ja otsustavalt tegutsevad väikesed automaaturite rühmad koos miinipildujate ja kuulipildujatega, real juhtudel koos üksikute tankide või iseliikuvate suurtükkidega. Tungides vastase üksuste vahekohtades ja tiibadel läbi soode, mööda jäärakuid ja nõgusid tema lahingukorda, mööduvad need rühmad vaenlase vastupanusõlmedest, ründavad neid selja tagant, ilmuvad teedele, mida mööda sakslased taganevad, tungivad kallale nende tagalaüksustele ja staapidele, kindlustades rindelt pealetungivate vägede edu.

Üksmeelselt ja kooskõlastatult tegutsevad tankistid jala- ja suurtükiväelastega.

Vaatamata teedelagunemisele ületavad oskuslikud tankijuhid edukalt sellega seotud raskused, tungivad mööda küntud põlde ja raskesti läbipääsetavaid külavaheteid pidi vastase tagalasse, tükeldavad tema lahingukorra, lõikavad

läbi teid, ründavad baase ja vastupanusõlmi, aga et jalaväegi tankidest maha ei jääks ... võtavad tankistid jalaväelasi tankidele või veavad neid läbi pori tankide külge haagitud regedega.

Nii rajasid ja rajavad nõukogude imevägilaste suvoorovlik vaprus ja vastupidavus ning kõigi väeliikide oskuslik koostöö teed uuele suurepärasele võidule.

Ei käredad pakased, ei lumetuisud, ei kevadine suurvesi ega läbipääsmatu pori — miski ei suuda peatada meie võimsa ja vapra Punaarmee võidukat edasiliikumist lääne suunas.

Üldrahvalik kuulsus 1944. aasta kevadiste lahingute kangelastele ja uusi kuulsusrikkaid Nõukogude relvade võite Ukrainas! ...

3. M. Džalili testament, mis on kirjutatud esimese vihiku tagumisele kaanele.

Sõbrale, kes oskab lugeda tatari keeles ja loeb läbi selle vihiku.

Selle on kirjutanud tatari rahvale tuntud luuletaja Mussa Džalil. Läbi teinud kõik fašistliku koonduslaagri õudused, mitte alistunud neljakümne surma hirmule, toodi ta Berliini.

Siin süüdistati teda kuulumises põrandaalusesse organisatsiooni, nõukogude propaganda levitamises ... ja pandi vanglasse. Ta mõistetakse surma. Ta sureb. Kuid temast jääb järele 115 luuletust, mis on kirjutatud vangis olles. Ta tunneb nende pärast muret. Seepärast püüdis ta 115-st ümber kirjutada kas või 60 luuletust.

Kui see raamatuke satub sinu kätte, siis kirjuta need hoolikalt, tähelepanelikult, puhtalt ümber, hoia neid ja teata pärast sõda Kaasani, anna nad välja tatari rahva hukkunud poeedi luuletustena.

See on minu testament.

Mussa Džalil.
1943. aasta. Detsember.

(Raamatust «Suur igavene sõprus».)

§ 52. Fašistliku Saksamaa lõplik purustamine.

Nõukogude vägede pealetung 1945. aasta talvel. 1945. aasta alguses seisis Nõukogude relvastatud jõudude ees ülesanne viia lõpule fašistliku Saksamaa sõjaline purustamine.

Selleks oli vaja täielikult vabastada Poola, Tšehhoslovakkia ja lüüa saksa fašistid lõplikult puruks nende enda territooriumil. See oli erakordselt raske ülesanne. Tuli jagu saada vastase võimsatest kindlustustest, mida oli ehitatud paljude aastate ja isegi aastakümnete kestel. Fašistid, tundes oma lõpu lähenemist, sõdisid surmale määratute meeleheitlikkusega. Lisaks sellele oli hitlerliku väejuhatuse käsutuses veel õige suuri jõude ja ta hoidis endiselt suurema osa neist Nõukogude-Saksa rindel.

Punaarmee vastu võitles 204 vaenlase diviisi, neist 180 Saksa diviisi. Läänerindel seisis Inglise-Ameerika vägede vastas vähem kui 70 Saksa diviisi. Kuid isegi nende jõududega suutis hitlerlik väejuhatus 1944. aasta detsembri lõpul organiseerida Läänerindel vastupealetungi ja asetada Inglise-Ameerika väed äärmiselt raskesse olukorda.

6. jaanuaril 1945. a. pöördus Inglise peaminister W. Churchill Nõukogude

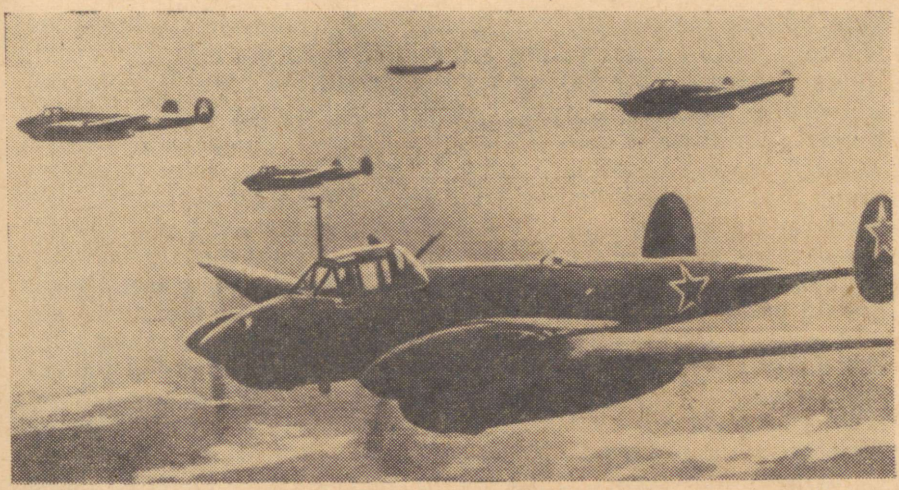

Nõukogude pommituslennukid lahinguülesannet täitmas.

valitsuse poole kirjaga, milles ta kirjeldas liitlaste rasket olukorda Läänes ja palus abi.

Punaarmee, olles ustav oma liitlaskohusele, alustas 12. jaanuaril 1945. a. (varem kindlaksmääratud tähtaja — 20. jaanuari asemel) grandioosset pealetungi laial, 1200 km pikkusel rindel Balti merest kuni Karpaatideni. Samal päeval katkestas Saksa väejuhatus pealetungi Läänerindel ja hakkas oma vägesid kiires korras Idarindele üle tooma.

1. Ukraina rinde väed marssal I. S. Konevi juhatusel vabastasid hiilgava manöövriga kogu Sileesia, jõudsid välja Oderini, forsseerisid selle käigult ja jõudsid veebruari lõpus Neisse jõe äärde.

14. jaanuaril asus pealetungile 1. Valgevene rinne marssal G. K. Žukovi juhatusel. 17. jaanuaril vabastasid selle rinde väed koos 1. Poola armeega Poola pealinna Varssavi. Arendades hoogsat pealetungi, piirasid nad veebruari lõpul ümber ja hävitasid suure vaenlase grupeeringu Poznańi piirkonnas, jõudsid Oderi jõeni, forsseerisid selle Küstrini juures ja lõid platsdarmi Oderi läänekaldal, 60 km kaugusel Berliinist. Nõukogude väed vallutasid kogu Visla ja Oderi vahelise territooriumi.

1945. aasta jaanuaris asusid 2. Valgevene rinde väed marssal K. K. Rokossovski juhatusel ja 3. Valgevene rinde väed kindral I. D. Tšernjahhovski juhatusel pealetungile Ida-Preisimaal, murdsid lahingutega läbi Balti mere rannikule ja lõikasid ära kogu vaenlase vägede grupeeringu Ida-Preisimaal. Selle tulemusena tekkis uus, Ida-Preisi «katel», milles lootusetult jätkasid vastupanu kümned fašistlikud diviisid. Eriti visa vastupanu avaldas vaenlane Königsbergi piirkonnas. Nende lahin-

gute käigus hukkus 18. veebruaril rinde juhataja, kahekordne Nõukogude Liidu kangelane armeekindral I. D. Tšernjahhovski. Rinde juhataja kohale määrati marssal A. M. Vassilevski. 9. aprillil vallutasid rinde väed tormijooksuga Königsbergi linna ja kindluse.

1945. aasta 40-päevase talvise pealetungiga kihutas Punaarmee Saksa fašistlikud väed välja 300 linnast, vallutas üle 2400 raudteejaama, ligi 100 sõjatehast, võttis vangi üle 350 000 vastase sõduri ja ohvitseri. Pealetungi käigus vabastasid Nõukogude väed koos Poola armeega fašistlikest okupantidest Poola, andsid poola rahvale tagasi tema põlised läänepoolsed alad, mis olid haaratud Saksamaa poolt. Nõukogude ja poola rahva sõprust kinnitati verega võitluses ühise vaenlase — fašistliku Saksamaa vastu. 21. aprillil 1945. a. kirjutati alla *Nõukogude-Poola lepingule sõpruse, vastastikuse abistamise ja pärastsõjaaegse koostöö kohta* tähtajaga 20 aastat.

Krimmi konverents. 1945. aasta veebruaris toimus Krimmis Livadia palees Jalta lähedal kolme suurriigi — NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa juhtide konverents.

Sellel konverentsil kooskõlastati fašistliku Saksamaa lõpliku purustamise plaan, saavutati kokkulepe selle kohta, et sõjategevus lõpetatakse ainult pärast Saksa armee tingimusteta kapituleerumist. Nõukogude Liidu initsiatiivil teatasid NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa valitsus, et nende «kõigutamatuks eesmärgiks on Saksa militarismi ja natsismi hävitamine ning garantiide loomine selles, et Saksamaa ei oleks enam kunagi võimeline rikkuma kogu maailma rahu». Otsustati desarmeerida ja laiali saata kõik Saksa relvastatud jõud, likvideerida või võtta kontrolli alla kogu Saksa tööstus, mida võidaks kasutada sõjaliseks tootmiseks, karistada kõiki sõjaroimareid, nõuda Saksamaalt sisse sõjakahjud, laiali saata fašistlik partei. Krimmi konverentsi otsused olid suunatud fašismi, kuid mitte saksa rahva vastu.

Rahu ja rahvusvahelise julgeoleku säilitamiseks pärast sõda kinnitasid kolm suurriiki varem vastuvõetud otsust rahvusvahelise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni loomise kohta.

Krimmi konverentsi ajal saavutati kokkulepe Nõukogude Liidu osavõtu kohta sõjast Jaapani vastu. Teise maailmasõja kõige kiiremaks lõpetamiseks väljendas NSV Liit valmisolekut astuda sõtta imperialistliku Jaapani vastu kolm kuud pärast Saksamaa kapituleerumist. Kokkuleppes oli ette nähtud Sahhalini lõunaosa ja Kuriili saarte tagastamine Nõukogude Liidule.

Krimmi konverentsi otsused olid Hitleri-vastase riikide koalitsiooni suureks edusammuks ja löögiks saksa imperialistide ja inglise-ameerika reaktsiooniliste ringkondade plaanidele, kes lootsid sõlmida separaatrahu NSV Liidu seljataga.

Austria vabastamine. Püüdes vastu pidada Ungaris ja Austrias, võtsid hitlerlikud väed 1945. aasta märtsi alguses ette pealetungi Balatoni järve piirkonnas. Kuigi vaenlasel läks mõnedes rindelõikudes korda pisut edasi liikuda, ei suutnud ta meie kaitset läbi murda.

Vastase välja kurnanud ja verest tühjaks joosta lasknud, asusid 3. Ukraina rinde väed 16. märtsil vastupealetungile ja jõudsid Austria territooriumile. Koos 2. Ukraina rinde vägedega ja Doonau flotilli toetusel murdsid nad vaenlase meeleheitliku vastupanu ja vabastasid 13. aprillil Austria pealinna Viini.

Tormijooks Berliinile ja Berliini vallutamine. Fašistliku Saksamaa kapituleerumine. *Nüüd seisis Punaarmee ees ülesanne — vallutada fašistliku Saksamaa pealinn ja viia lõpule hitlerlike vägede purustamine.* Berliini kaitseks kogus Saksa väejuhatus peaaegu kõik oma jõud: ligi miljon sõdurit, 8000 suurtükki ja miinipildujat, 1200 tanki ja iseliikuvat suurtükki ning 3300 lennukit. Kogu maa-ala Oderi jõest Berliinini oli tõkestatud kolme võimsa kaitseliiniga. Sügavad tankitõrjekraavid, graniitvaiade lõputud read ja sajad miiniväljad tõkestasid Nõukogude vägedele teed. Berliin oli muudetud võimsaks kindluseks.

Kuid jäädavalt oli möödas aeg, mil vaenlasel oli ülekaal tehnikas. Saksa pealinna ründamiseks koondas Nõukogude väejuhatus 41 600 suurtükki ja miinipildujat, 8000 lennukit ning 6300 tanki. Berliini asusid ründama 1. Valgevene rinde (juhataja marssal G. K. Žukov) ja 1. Ukraina rinde (juhataja marssal I. S. Konev) väed.

16. aprilli varahommikul avas Nõukogude suurtükivägi vaenlase kindlustustele marutule. Tulelöögi järel sööstsid rünnakule tankid, mida õhust toetasid tuhanded lennukid. Tankide järel läks pealetungile jalavägi.

Hitlerlased panid meeleheitlikult vastu. Eriti ägedad lahingud toimusid Seelow' kõrgendikel, kus vaenlane püüdis üle minna vasturünnakutele. Kuid vastase vastupanu murti ka siin. Saksa fašistlike vägede kaitse murti läbi kogu rinde ulatuses. 21. aprillil käisid lahingud juba Berliini äärelinnades ja mõne päeva pärast 1. Valgevene ja 1. Ukraina rinde väed, ühinedes Potsdami piirkonnas, piirasid ümber kogu vastase Berliini grupeeringu. Elbe jõel kohtusid 1. Ukraina rinde väed 1. Ameerika armee vägedega.

Ümberpiiratud Saksa fašistlikud väed jätkasid vastupanu. 10 ööpäeva kestel ei vaibunud Berliini tänavatel ägedad lahingud ei päeval ega öösel. Iga maja tuli vallutada lahinguga.

Murdnud läbi Berliini keskossa, alustasid Nõukogude väed 30. aprillil tormijooksu Riigipäeva hoonele. Kell 14.25 heiskasid polgu luurajad seersandid M. Jegorov ja M. Kantaria Riigipäeva hoonele *võidulipu*. 2. mail Berliini garnison kapituleerus.

Riigipäeva hoone on vallutatud!

Hitler lõpetas elu enesetapmisega. Üle 300 000 saksa sõduri ja ohvitseri andis end Berliini piirkonnas Nõukogude vägedele vangi.

Mõne päeva pärast tunnistas Saksamaa end võidetuks. 8. mail kirjutasid Saksa ülemjuhatuse esindajad Berliinis alla tingimusteta kapitulatsiooni aktile.

Kuid suur vaenlase grupeering, mis asus Tšehhoslovakkia ja Austria territooriumil, rikkus kapitulatsiooni tingimusi ja keeldus relvi maha panemast. Oli vaja hävitada see grupeering ja minna appi tšehhoslovakkia patriootidele, kes olid saksa okupantide vastu üles tõusnud. Väejuhatuse käsul tungisid 3. ja 4. kaardiväe tankiarmee kindralite P. S. Rõbalko ja D. D. Leljušenko juhtimisel Dresdeni ja Erzgebirge kaudu hoogsalt edasi, purustasid hitlerlased ning jõudsid 9. mail Prahasse, mille ülestõusnud patrioodid olid juba rõõvvallutajaist vabastanud.

Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda fašistliku Saksamaa vastu lõppes nõukogude rahva täieliku võiduga.

Kauaoodatud teade võidust lendas välgukiirusel üle kogu maa. 9. mail pühitses nõukogude rahvas pidulikult võidupäeva. Õhtul aga mürisesid Moskvas ja teistes linnades piduliku suurtükisaluudi kogupaugud. Maa ülistas vaprat Punaarmeed, austas kõigi nõukogude inimeste püha mälestust, kes olid langenud lahingutes oma rahva vabaduse ja sõltumatuse eest.

24. juunil 1945. a. toimus Punasel väljakul võiduparaad. Pidulikus rivis kandsid nõukogude sõjamehed-võitjad oma kustumatu kuulsusega kaetud lahingulippe. Lenini mausoleumi jalamile heideti purustatud fašistlike armeede lipud.

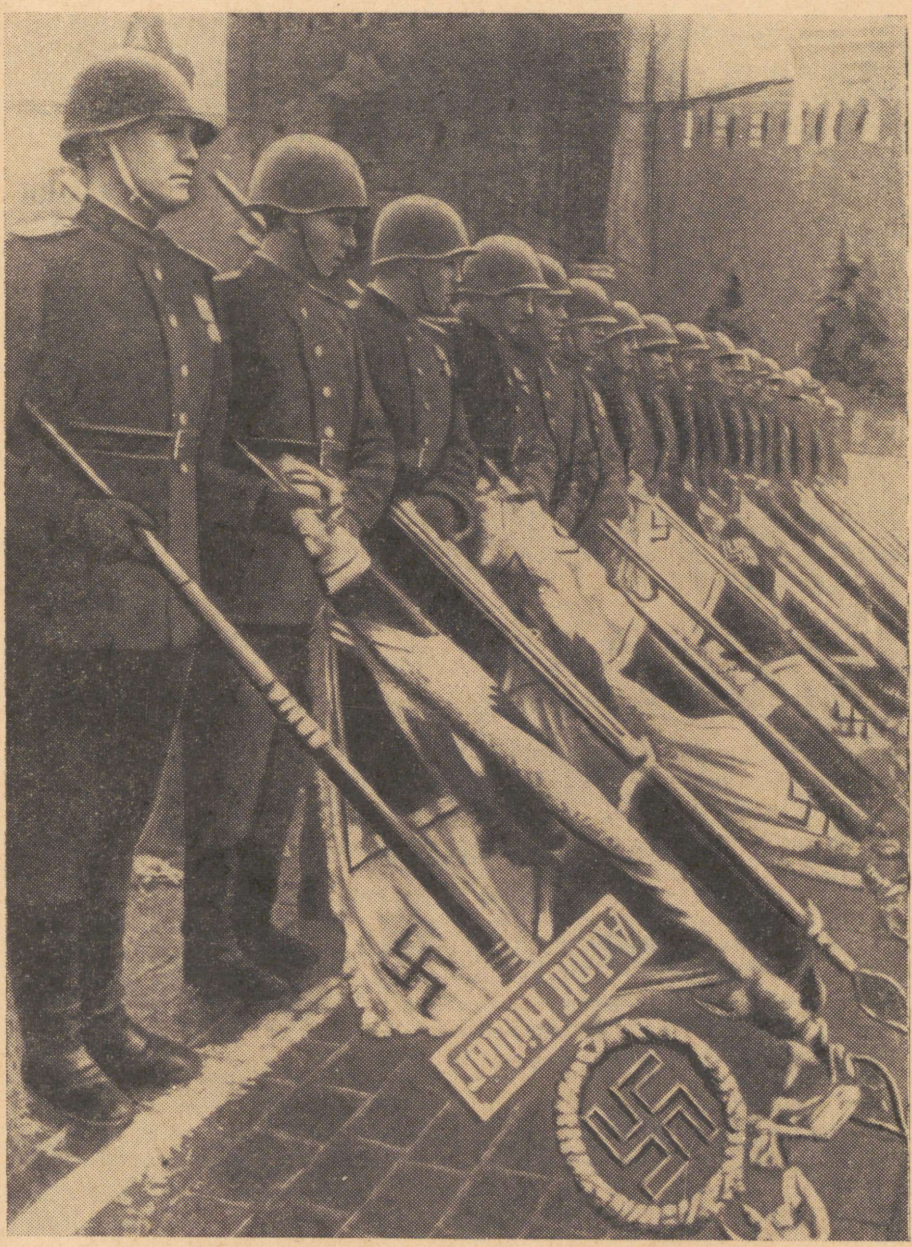

Võiduparaad Punasel väljakul. Vaenlase lipud on heidetud mausoleumi jalamile.

Potsdami konverents. Euroopa sõjajärgse korralduse ja Saksamaa edasise saatuse küsimusi otsustati kolme suurriigi — NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa juhtide konverentsil, mis toimus Potsdamis (Berliini lähedal) 17. juulist kuni 2. augustini 1945. a. Konverentsil vastuvõetud otsused olid suunatud püsiva ning õiglase rahu kindlustamisele.

Liitlased leppisid kokku, et Saksamaad hakkavad okupeerima NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa väed. Kogu Saksamaad puudutavate küsimuste lahendamiseks loodi Kontrollnõukogu. Saksamaa otsustati täielikult desarmeerida ja demilitariseerida, likvideerida sõjatööstus, laiali saata fašistlik partei, keelata igasugune natslik ja militaristlik propaganda. Nõukogude delegatsiooni ettepanekul saavutati kokkulepe kohtu korraldamiseks peamiste fašistlike sõjaroimarite üle.

Potsdami konverents otsustas NSV Liidule üle anda Königsbergi linna ühes selle juurde kuuluva piirkonnaga. Nõukogude delegatsiooni visal nõudmisel, kes astus otsustavalt välja poola rahva huvide kaitseks, otsustas konverents Poolale tagasi anda tema põlised alad Oderi ja Neisse ääres, mis varem olid anastatud Saksamaa poolt.

KÜSIMUSI.

1. Missugused ülesanded seisid Nõukogude relvastatud jõudude ees 1945. aasta alguses?
2. Missugused tulemused olid Nõukogude vägede pealetungil 1945. aasta talvel?
3. Kuidas viidi lõpule fašistliku Saksamaa sõjaline purustamine?
4. Missugused otsused rahu ja rahvaste julgeoleku säilitamiseks ja kindlustamiseks võeti vastu Krimmi ja Potsdami konverentsil?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Reichi langemine.

Nõukogude Liidu kangelase kindralpolkovnik V. M. Šatilovi, Riigipäeva hoone ründamisest osavõtnud 150. laskurdiviisi komandöri rindepäevikust.

30. aprilli varahommikul avas meie suurtükivägi marutule Riigipäeva hoone pihta. Jalavägi lähenes veega täidetud kraavile. See kraav oli ette nähtud ehitusel oleva metroo jaoks...

Keegi ei mõtelnud toidule ja puhkusele. 15. aprillist peale olid diviisi võitlejad maganud vaid juhuslikult. Nii see oli. Täna tundub see imeväärsena. Tookord oli see loomulik.

Seal veavad mööda kitsaid läbipääse varemete vahel oma suurtükke kahurväelased. Meeskonna komandör kommunist Nikolai Berdnikov on relva kiiresti välja sihtinud:

«Riigipäeva hoone pihta!... Tuld!...»

Juba 26. aprillil andsin ma polgu komandörile polkovnik Zintšenkole lipu, mille nad pidid püstitama Riigipäeva hoone kuplile.

«Andes teile üle selle lipu,» ütlesin ma, «teen ülesandeks viia ta auga lahingutes läbi Berliini ja heisata Riigipäeva hoonele kui meie võidu sümboli fašistliku Saksamaa üle.»

«Kuulan, seltsimees kindral!» raius Zintšenko. «Ülesanne täidetakse!»

Ja nüüd ongi allüksus rünnakul. Polkovnik Zintšenko kannab juba ette: «Vastane avas tugeva tule Tiergarteni pargist ja Alsenstrasselt. Sjanovi roodul õnnestus peasissekäigu kaudu Riigipäeva hoonesse sisse tungida. Üheaegselt tungis sinna Brandenburgi väravate poolsest küljest Gretšenkovi rood. Polgu ülejäänud allüksustel ei läinud korda jõuda Riigipäeva hooneni ja nad olid sunnitud selle lähistel pikali heitma. Riigipäeva hoonesse tunginud on pataljonist ära lõigatud. Sidet nendega ei ole. Käib raske lahing. Võtan tarvitusele abinõud side taastamiseks. Valmistan rünnakuks ette polgu ülejäänud allüksused.»

Telefoni juures on polkovnik Plehhodanov.

«Davõdovi allüksused tungisid Riigipäeva hoonesse, kui palju neid arvuliselt on, seda on raske öelda. Ülejäänud on neist eraldatud tulega Tiergarteni pargist ja Brandenburgi väravate poolt ning on heitnud pikali hoone ees. Pean rasket, ägedat lahingut. Brandenburgi väravate poolt teostab vasturünnakut jalaväg koos tankidega. Võtan tarvitusele abinõud: viin lahingusse kolmanda pataljoni. Tankitõrjesuurtükid tulistavad vastase tankide pihta. Sidet Davõdovi pataljoni eesmiste allüksustega ei ole.»

Kell 17.05 algas minu käsu peale võimas suurtükitule-ettevalmistus. Riigipäeva hoone kohal ja selle ümber tekkis tihe suitsukate mürskude lõhkemisest. Otsesihtimisega suurtükid tulistasid Riigipäeva hoone ambrasuure ja Saksa tanke.

Hetkeks vastase tuli vaibus. Ja otsekohe:

«Hurraa!» seda hüüdis kapten Neustrojev.

«Hurraa-a-a!» mürises väljakul ja kadus sealsamas terase raginasse.

Võitlejad sööstsid oma pataljonikomandörile järele. Pataljonikomandör, käes püstol, jooksis aheliku ees. Tulistati käigult.

Neustrojev tungis pataljoni peajõududega Riigipäeva hoonesse.

Ja nende järel, korraga mitmelt poolt tungisid Riigipäeva hoone ümmargusse vestibüüli Plehhodanovi polgu esimese ja teise pataljoni võitlejad.

Õhtu eel helistas mulle korpuse komandör ja päris andmeid olukorra kohta. Kandsin talle ette, et allüksused on tunginud Riigipäeva hoonesse ja et lahing käib hoone sees.

«Lipp, kus on lipp? Kas te näete seda või mitte?» küsis Perevertkin.

«Lipp on Zintšenko polgus, lahingus.»

Juba hämardus, kui ma uuesti kõnelesin Zintšenkoga.

«Teil tuleb otsekohe oma vaatluspunkt üle viia Riigipäeva hoonesse. Korraldada polgu allüksuste juhtimist sealt. Lipp viige Riigipäeva hoone kuplile, võtke tarvitusele abinõud lipu ja lipukandjate julgestamiseks. Ärge viivitage, kasutage tekkinud vaikust. Võtke kaasa automaaturid... Küsimusi on?»

«Ei.»

«Minge. Olge ainult ettevaatlik. Võtke kaasa hea teejuht, kes viiks teid varjatult kohale. Ootan helistamist Riigipäeva hoonest.»

Möödus umbes viiskümmend minutit.

«Seltsimees kindral, telefoni juurde,» ültes adjutant Kurbatov, andes mulle toru.

Kuulsin Zintšenko häält.

«Lahing käib Riigipäeva hoones,» kandis ta ette. «Iga toa pärast. Iga meetri pärast. Sakslased jätkavad vastupanu. Esimene korrus on puhastatud. Lahing käib teisel korrusel. Umbes kaks tuhat fašisti varjavad end keldrites...»

«Kus on lipp?» küsisin mina.

«Lipp on teisel korrusel.»

«Kes juhib automaaturite ja lipukandjate rühma?»

«Esimese pataljoni komandöri asetäitja poliitalal leitnant Berest. Lipukandjaid saadab automaaturite jagu seersant Štšerbina juhatusel.»

«Kas jõuavad katusele?» mõtlesin ärevalt.

Üha pimenes. Jälgisin lahingu käiku komandöride ettekannete järgi. Nende lühikesed teated andsid ettekujutuse võidulipu teest.

Teisel korrusel Beresti rühma tulistati. Lühike kähmlus. Sakslased on vastu seina surutud, taganeda pole neil kuhugi. Ilmub uus fašistide rühm. Leitnant Berest märkas neid esimesena. Pikk automaadivalang. Kähmlus. Ja jälle ülespoole.

Lipukandjad on Mihhail Jegorov ja Meliton Kantaria. Lahing Riigipäeva hoone pärast tõstis esile palju lipukandjaid. Neile kahele usaldati võidulipu heiskamine. Ikka kõrgemale ronivad nad mööda pooleldi purustatud trepi astmeid. Uus takistus — trepp on lõhutud. Täielikult. Edasi minna on võimatu. Nooremseersant Kantaria sööstis alla. Leidis kuskilt puuredeli. Jälle edasi! Katus. Juba mõne minuti pärast lehvis õise suitseva Berliini kohal lai erepunane kangas.

«Komsomolskaja Pravda», 28. apr. 1965. a.

§ 53. Imperialistliku Jaapani purustamine. Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas saavutatud võidu maailmaajalooline tähtsus.

Jaapani imperialism — nõukogude rahva verivaenlane. Fašistliku Saksamaa purustamisega Teine maailmasõda veel ei lõppenud. Kaug-Idas jätkas Saksamaa liitlane Jaapan sõjategevust Hiina, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa vastu.

Hoolimata Nõukogude-Jaapani neutraliteedilepingust, ähvardas Jaapan alaliselt Nõukogude Liitu ja aitas tegelikult Saksamaad tema sõjas Nõukogude Liidu vastu. Jaapan hoidis Hiinas NSV Liidu piiri ääres Guangdongi valikarmeed, mille koosseisus oli üle 1 miljoni mehe. See sundis Nõukogude väejuhatust isegi kõige raskemail sõjapäevil hoidma Kaug-Idas ligi 40 diviisi. Jaapan püüdis blokeerida mere poolt Nõukogude Kaug-Ida piire ja takistas igati laevaliiklust Kaug-Idas.

1942. aasta suvel otsustasid Jaapani valitsevad ringkonnad alustada sõda NSV Liidu vastu. Punaarmee võit Volga ääres ajas need salakavalad plaanid nurja. Kuid Jaapan suurendas vahetpidamata oma jõude Kaug-Idas, oodates soodsat juhust kallaletungiks NSV Liidule. Seoses selle, jaapani militaristide vaenuliku tegevusega tühistas Nõukogude valitsus 5. aprillil 1945. a. Nõukogude-Jaapani neutraliteedilepingu.

1945. aasta juulis nõudsid Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Hiina Jaapanilt tingimusteta kapituleerumist. Kui Jaapani valitsus vastas keeldumisega, ühines Nõukogude valitsus, ustavana oma liitlaskohusele, selle kolme riigi avaldusega ja teatas, et alates 9. augustist on NSV Liit Jaapaniga sõjaseisukorras. Seda otsust tehes püüdis Nõukogude valitsus kiiremini lõpetada Teist maailmasõda, teha lõpp hiina ja teiste Ida rahvaste kannatustele ning kindlustada Nõukogude Kaug-Ida piiride julgeolekut.

Guangdongi armee purustamine ja Jaapani kapituleerumine. 9. augustil 1945. a. alustasid Nõukogude väed Kaug-Idas kolme rinde vägedega pealetungi Guangdongi armee vastu. Korea, Sahhalini ja Kuriili saarte rannikul läksid lahingusse Vaikse ookeani laevastiku laevad. Samal ajal astusid välja Mongoolia Rahvavabariigi väed. Juba pealetungi esimesel päeval murdsid meie

väed läbi vastase kaitse ja liikusid Mandžuuria ja Korea territooriumile.

Hävitavate löökidega kolmest suunast tükeldasid Nõukogude väed Guangdongi armee ja purustasid ta osade kaupa. Jaapani armee purustatud osad hakkasid end vangi andma.

Augusti lõpuks puhastas Punaarmee jaapani imperialistidest Hiina kirdeprovintsid (Mandžuuria), Lõuna-Sahhalini, Kuriili saared ja Põhja-Korea.

Nõukogude Liidu sõttaastumise eel Jaapani vastu heitis Ameerika Ühendriikide lennuvägi president Trumani käsul 6. ja 9. augustil kaks aatomipommi Jaapani linnadele Hirošimale ja Nagasakile, tappes või muutes vigaseks veerand miljonit kohalikku elanikku. See oli aatomirelva barbaarse rakendamise akt, mis ei olnud tingitud sõjalisest vajadusest. Heites pommid Jaapani linnadele, tahtsid Ameerika Ühendriikide imperialistid hirmutada kogu maailma ja eelkõige Nõukogude Liitu. See oli Ameerika Ühendriikide maailmavalitsemisele suunatud agressiivse kursi alguseks.

Kaotanud oma parima, Guangdongi armee, saanud lüüa merel, kandes tohutuid kaotusi võitluses Hiina, Korea, Indo-Hiina, Indoneesia ja Birma vabadustarmastavate rahvastega, oli Jaapan lõplikult sõja kaotanud ja oli sunnitud 2. septembril 1945. a. alla kirjutama tingimusteta kapitulatsiooni aktile. Nii likvideeriti agressioonikolle Kaug-Idas. Teine maailmasõda oli lõppenud.

Nõukogude Liidu võidu allikad Suures Isamaasõjas. Nõukogude rahva Suur Isamaasõda lõppes triumfaalse võiduga, mis oli *sotsialistliku ühiskondliku ja riikliku korra üleoleku* tulemuseks oma aja äraelanud kapitalistlikust korrast. Sõja käigus pidas nõukogude kord auga vastu kõige karmimale katsumusele.

Sotsialistlik rahvamajandus varustas Punaarmeed võiduks kõige vajalikuga. Sõja kestel tootis meie tööstus peaaegu 490 000 suurtükki, üle 102 000 tanki ja iseliikuva suurtüki, ligi 137 000 lahingulennukit. Nõukogude riigi majandus osutus mõõtmatult eluvõimelisemaks kui Saksamaa ja tema liitlaste kapitalistlik majandus. Selles peitub suure majandusliku võidu allikas, mille saavutasid vaenlase üle Nõukogude tagala töötajad.

NSV Liidus oli kujunenud ajaloos ennenägematu *nõukogude ühiskonna ühiskondlik-poliitiline ja ideeline ühtsus*. Sotsialistlik kord oli kasvatanud rahvas suurt ja õilsat nõukogude patriotismi, mis oli kõigi nõukogude inimeste poolt rindel ja tagalas kordasaadetud kangelastegude allikaks.

Nõukogude kord oli toonud meie maal võidule kõigi rahvuste võrdõiguslikkuse ja rahvaste sõpruse ideoloogia, mis saavutas täieliku võidu hitlerliku metsiku natsionalismi ja rassilise vihkamise ideoloogia üle. Selles seisab nõukogude rahva moraalse ja poliitilise võidu alus fašistliku Saksamaa ja tema kaasosaliste

üle. Sõda oli NSV Liidu rahvaste sõpruse püsivuse ja kindluse karmiks kontrolliks. *Kõik meie maa rahvad asusid üksmeelselt sotsialistliku kodumaa kaitsele,* pidades Isamaasõda õigusega oma pühaks kohuseks.

Punaarmees ja sõjalaevastikus võitlesid kangelaslikult kõigi NSV Liidu suurte ja väikeste rahvaste pojad ja tütred. 11 000 Nõukogude Liidu kangelase hulgas on 7627 venelast, 1928 ukrainlast, 244 valgevenelast, 97 kasahhi, 88 armeenlast, 81 grusiinlast, 66 usbekki, 40 aserbaidžaanlast, 16 turkmeeni, 15 tadžikki ja teiste rahvuste esindajaid.

Meie maa kõigist rahvustest töölised, talupojad ja intelligents töötasid ennastsalgavalt, varustades rinnet võiduks kõige vajalikuga.

Nõukogude Liit võitis seepärast, et ta suutis luua esmaklassilise armee, kellel oli olemas täiesti kaasaegne relvastus, suurte kogemustega juhtiv koosseis, kõrged moraalsed ja lahinguomadused, armee, kes oli varustatud eesrindliku sõjateaduse, strateegia ja taktikaga. Sõja käigus kasvasid Punaarmee ja sõjalaevastik pidevalt, tugevnesid, mehistusid, said üha võimsamat tehnikat, õppisid sõjakogemustest ja täiendasid oma lahingulist meisterlikkust. Punaarmee muutus kõige võimsamaks ja karastatumaks kaasaegseks armeeks.

Nõukogude sõjamehed, innustatuina suurest vabastusmissioonist, ilmutasid kangelaslikkuse ja ennastsalgavuse imesid. Üle 7 miljoni sõduri, madruse, ohvitseri, kindrali ja admirali autasustati Isamaasõja jooksul NSV Liidu ordenite ja medalitega.

Tohutu suure panuse vaenlase purustamiseks andsid *partisanid*, kes pidasid fašistlike okupantide tagalas ennenägematu ulatusega rahvasõda. Nõukogude patrioodid lõid röövvallutajaile väljakannatamatud tingimused.

Nõukogude rahva võidu innustajaks ja organiseerijaks Suu-

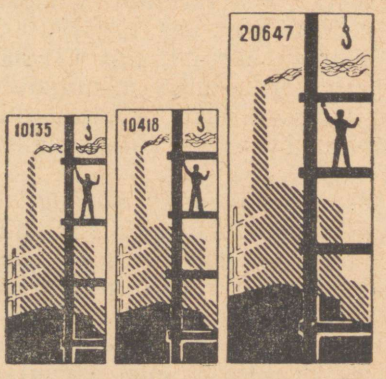

Uusehituste arv tööstuses.

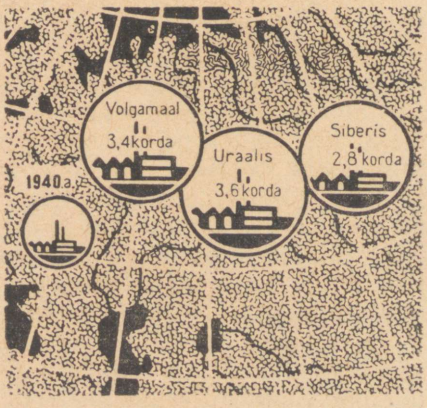

Tootmise kasv idapiirkondades sõja-aastail.

res Isamaasõjas oli Kommunistlik Partei. Sõja-aastail tihenes veel enam partei side rahvaga. Kommunistid olid avangardis nii rindel kui ka tagalas, olid parteitutele eeskujuks ja tõmbasid neid endaga kaasa. Parteiorganisatsioonid liitsid ühte nõukogude inimesi, sisendasid neisse usku meie võidusse. Ja rahvahulgad uskusid piiritult leninlikku parteid, läksid tema järel, astusid tema ridadesse. Sõja-aastail astus partei liikmeks ligi 3,5 miljonit ja partei liikmekandidaadiks üle 5,4 miljoni inimese. Kommunistid olid Nõukogude relvastatud jõudude innustavaks ja ühendavaks jõuks.

Väljapaistvat osa etendas sõja-aastail Leninlik Kommunistlik Noorsooühing. Miljonid kommunistlikud noored võitlesid kartmatult fašistlike hordidega rindel, töötasid ennastsalgavalt tehastes ja kaevandustes, kolhoosides, sovhoosides ja masina-traktorijaamades. Väljapaistvate teenete eest kodumaa ees Suure Isamaasõja aastail ja suure töö eest nõukogude noorsoo kasvatamisel oma rahvale piiritu ustavuse vaimus autasustati Kommunistlikku Noorsooühingut 1945. aasta juulis teise Lenini ordeniga.

Nõukogude rahva võidu maailmaajalooline tähtsus. Purustanud fašistliku Saksamaa ja tema liitlased, kaitses nõukogude rahvas oma vabadust, riiklikku sõltumatust ja oma sotsialistlikku korda. Veel enam tugevnes tööliste, talupoegade ja intelligentsi ühtsus ning sotsialistlike rahvuste sõprus.

Täielikult ja lõplikult lahendati ajalooline ülesanne — taasühendada ühtsetesse riikidesse ukraina, valgevene ja moldaavia rahvas.

Kindlustus NSV Liidu julgeolek. Igaveseks likvideeriti niisugune ohtlik platsdarm kallaletungiks meie maale, nagu seda oli Ida-Preisimaa. Nõukogude Liit sai tagasi iidse Vene ala Petšenga koos jäävaba sadamaga põhjas ning Lõuna-Sahhalini ja Kuriili saared Kaug-Idas.

Purustanud fašistliku Saksamaa ja tema satelliidid, tõi Punaarmee vabaduse Euroopa rahvastele, lõi neile erakordselt soodsad tingimused reaktsioonilise, profašistliku režiimi likvideerimiseks ja demokraatliku korra kehtestamiseks. Tänu sellele läks niisugustes maades, nagu Albaania, Bulgaaria, Ungari, Poola, Rumeenia, Tšehhoslovakkia ja Jugoslaavia, võim rahva kätte ning tekkisid rahvademokraatlikud riigid.

Punaarmee tõi fašistlikust ikkest vabanemise ka saksa rahvale. Nõukogude okupatsioonitsoonis võttis töörahvas Saksamaa saatuse enda kätte ja asus sotsialismi ehitamise teele.

Purustades imperialistliku Jaapani, osutas Nõukogude Liit suurt abi Hiinale ja teistele Aasia maadele nende võitluses Jaapani imperialismi vastu ning lõi soodsad tingimused Hiina revolutsiooni võiduks, koloniaal- ja sõltuvate maade võitluseks oma rahvusliku vabanemise eest.

Nõukogude Liidu võidu ja vabadustarmastavate rahvaste revolutsioonilise võitluse tulemusena väljus sotsialism ühe maa piiridest ja muutus maailmasüsteemiks, mis tõi endaga kaasa põhjalikke muudatusi rahvusvahelises olukorras.

Purustanud hitlerliku Saksamaa, päästis nõukogude rahvas kogu inimkonna ähvardavast orjastamise ja hävitamise ohust Saksa fašismi poolt, päästis maailma tsivilisatsiooni. Nõukogude inimeste suur kangelastegu jääb püsima tänuliku inimkonna mälestuses.

KÜSIMUSI.

1. Miks astus NSV Liit sõtta Jaapani vastu?
2. Kuidas purustati Guangdongi armee?
3. Missugused on Nõukogude Liidu võidu allikad Suures Isamaasõjas?
4. Milles on NSV Liidu Suures Isamaasõjas saavutatud võidu maailmaajalooline tähtsus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Poola valitsuse telegrammist Nõukogude Liidu Kõrgemale Ülemjuhatajale.

20. jaanuaril 1945. a.

Poola rahvas ei unusta kunagi, et ta sai vabaduse ja võimaluse taastada oma sõltumatu riiklik elu tänu Nõukogude relvade hiilgavatele võitudele ja tänu kangelaslike nõukogude võitlejate ohtralt valatud verele.

Rõõmupäevad, mida meie rahvas praegu Saksa ikkest vabanemise puhul läbi elab, tugevdavad veel enam kindlat sõprust meie rahvaste vahel.

2. K. Gottwaldi kõnest miitingul Bratislavas.

9. mail 1945. a.

Nõukogude Liidu rahvaste üleinimlikud pingutused etendasid otsustavat osa hitlerliku Saksamaa lüüasaamises. Punaarmee vabastas Tšehhoslovakkia vabariigi natslikust terrorist. Me oleme uhked selle üle, et sel triumfihetkel pangermanistliku imperialismi üle seisab meie vabariik ustava liitlasena õlg õla kõrval võiduka Nõukogude Liiduga, ja me kinnitame, et me ka edaspidi jääme ustavaks sellele vennalikule liidule, selleks et meie vabariigile ei võiks mitte kunagi enam korduda 1938. ja 1939. aasta.

3. G. Dimitrovi ettekandest Bulgaaria Töölispartei V kongressil.

19. detsembril 1948. a.

...Kõneldes 9. septembri üldrahvaliku ülestõusu võidust, peame veel kord rõhutama, et kõige suurem teene 9. septembri ülestõusu võidus ja meie kodumaa vabastamises Saksa fašistlikust ikkest kuulub kangelaslikule vennalikule Nõukogude vennasarmeele...

Rahvademokraatia ja rahvademokraatlik riik, nagu teada, said võimalikuks Saksa fašistlike jõudude purustamise tulemusena, Nõukogude Liidu ajaloolise võidu tagajärjel Teises maailmasõjas ja rahvusliku vabaduse ja sõltumatuse eest peetud rahvahulkade võitluse tulemusena, mis toimus tööliskassi juhtimisel.

4. Prantsuse Kommunistliku Partei Keskkomitee peasekretäri M. Thorezi esinemisest.

Prantsusmaa töörahvas teab, et Suure Isamaasõja ajal võitles saksa ja jaapani imperialistide vastu nõukogude rahvas, võites endale igavese kuulsuse, päästis Prantsusmaa ja kogu inimkonna fašistlikust orjastamisest.

Küsimusi VII peatüki kordamiseks.

1. Iseloomustage Suure Isamaasõja peamisi perioode.
2. Kuidas avaldus Suure Isamaasõja aastail Kommunistliku Partei juhtiv ja organiseeriv osa?
3. Mis oli nõukogude rahva poolt tagalas sooritatud töökangelastegude allikaks?
4. Kuidas tekkis ja missugust osa etendas Suures Isamaasõjas partisaniliikumine?
5. Kuidas kujunes ja missugust tähtsust omas sõja-aastail Hitleri-vastane riikide koalitsioon eesotsas Nõukogude Liiduga?
6. Kuidas täitis Punaarmee oma vabastusmissiooni maailma rahvaste ees?
7. Missugused on nõukogude rahva poolt Suures Isamaasõjas saavutatud võidu põhjused ja tähtsus?

Mida lugeda.

A. Bek, Volokolamski maantee, Tallinn, 1961.
S. Golubov, Kui kindlused ei alistu, I—III, Tallinn, 1959.
B. Gorbatov, Alistamatud, Tallinn, 1947.
E. Kazakevitš, Täht, Tallinn, 1949.
Kevad Oderil, Tallinn, 1951.
V. Nekrassov, Stalingradi kaevikuis, Tallinn, 1948.
B. Polevoi, Jutustus tõelisest inimesest, Tallinn, 1954.
K. Simonov, Elavad ja surnud, Tallinn, 1962.

NSV LIIT RAHVAMAJANDUSE SÕJAJÄRGSE TAASTAMISE JA EDASIARENDAMISE PERIOODIL (1945—1950).

§ 54. Põhjalikud muudatused rahvusvahelises olukorras pärast Teist maailmasõda.

Sotsialismi maailmasüsteemi kujunemine. Pärast sõja lõppu *muutus jõudude vahekord* maailma areenil põhjalikult *sotsialismi kasuks*. NSV Liidu mõju ja rahvusvaheline autoriteet kasvasid suuremaks kui kunagi varem. Enne sõda oli Nõukogude Liiduga diplomaatilistes suhetes 26 riiki, 1945. aastal aga 52 riiki. NSV Liidu sidemed teiste riikidega muutusid aktiivsemaks ja mitmekülgsemaks. Nüüd saadi kõiki maailmapoliitika suuremaid küsimusi edukalt lahendada ainult NSV Liidu osavõtul.

Nõukogude Liidu suur võit Isamaasõjas innustas rahvaid võitlusele oma vabanemise eest. *Kapitalistlikust süsteemist Euroopas langesid välja Albaania, Bulgaaria, Ida-Saksamaa, Jugoslaavia, Poola, Rumeenia, Tšehhoslovakkia ja Ungari.* Kommunistlike ja töölisparteide juhtimisel kukutas nende maade töörahvas kapitalistide ja mõisnike võimu, lõi rahvademokraatliku korra, mis kujutab endast proletariaadi diktatuuri üht vormi, ja asus ehitama sotsialismi. Nõukogude Liit kehtestas sõbralikud suhted rahvademokraatlike riikidega ning andis neile igakülgset abi. Nõukogude relvastatud jõudude viibimine nende riikide territooriumil ei võimaldanud sisemaisel kontrrevolutsioonil valla päästa kodusõda ega välisimperialistidel organiseerida sõjalist interventsiooni.

Aasias saavutas hiina rahvas Kommunistliku Partei juhtimisel võidu mõisnike ja kompradoorse kodanluse üle, kukutas Guomingdangi valitsuse ja võttis võimu enda kätte. 1949. aasta oktoobris moodustati Hiina Rahvavabariik. Hiina asus sotsialistlikule arenemisteele. Sotsialismi ehitamise teele asusid ka Korea Rahvademokraatlik Vabariik ja Vietnami Demokraatlik Vabariik.

Nii väljus sotsialism ühe maa raamidest ja muutus maailmasüsteemiks. Nõukogude Liit sõlmis rahvademokraatiamaadega sõpruse ja vastastikuse abistamise lepingud, mis kindlalt garanteerivad nende riiklikku sõltumatust ja iseseisvust. Sotsialistliku süsteemi maade vahel arenes laialdane kaubavahetus täieliku võrdsuse ja vastastikuse kasu alusel. Nõukogude Liit andis rahvademokraatiamaadele igakülgset majanduslikku abi rahvamajanduse taastamisel ja sotsialistlikul rekonstrueerimisel.

1949. aastal lõid Euroopa sotsialistlikud riigid majanduslike kogemuste vahetamiseks ning majanduse arendamise plaanide kooskõlastamiseks Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu.

Kapitalismi üldkriisi süvenemine. Sõja ja sõjajärgsete aastate sündmuste tagajärjel kandis kapitalismisüsteem suuri kaotusi ning tema positsioonid nõrgenesid tunduvalt. Algas *kapitalismi üldkriisi teine etapp.*

Kapitalismi üldkriisi süvenemine on seotud monopolistliku kodanluse ja rahvahulkade vaheliste vastuolude edasise teravnemisega. Tõusis proletariaadi teadlikkus ja organiseeritus, aktiviseerus tema klassivõitlus, kasvasid ja tugevnesid kommunistlikud parteid ning suurenes nende mõju.

Sõjajärgseil aastail kujunes maailmas kaks ühiskondlik-poliitilist leeri — sotsialistlik, demokraatlik leer ja imperialistlik, demokraatiavastane leer.

Imperialistlik leer asus teostama uue maailmasõja vallapäästmise poliitikat. Peamine osa selle poliitika teostamisel kuulub Ameerika Ühendriikide imperialistidele, kes püüdlevad avalikult maailmavalitsemisele.

1949. aastal moodustasid Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa imperialistid agressiivse Põhja-Atlandi Liidu (NATO). Nad ajasid visalt Saksamaa lõhestamise poliitikat. Nende toetusel tekkinud Lääne-Saksa riik asus militariseerimise teele. 1950. aastal panid Ameerika Ühendriigid toime avalikke agressiooniakte — okupeerisid Hiina Rahvavabariigile kuuluva Taivani saare, provotseerisid relvastatud kokkupõrke Korea Rahvademokraatliku Vabariigi ja Lõuna-Korea vahel ning alustasid agressiivset sõda korea rahva vastu. Ameerika Ühendriikide imperialistid püüavad muuta Jaapanit uue sõja koldeks.

NSV Liidu võitlus rahu kindlustamise eest. Rahu on nõukogude inimeste kõige sügavamaks ja siiramaks sooviks. Nõukogude valitsuse välispoliitika oligi suunatud sellele, et tagada kindel ning kestev rahu ja sõprus rahvaste vahel. Seda poliitikat teostades lähtus Nõukogude valitsus *erineva ühiskondliku süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise leninlikust põhimõttest* ja võitles kõrvalekaldumatult kõigi vaidlusaluste küsimuste reguleerimise eest läbirääkimiste teel, aatomirelva keelamise eest, tavalise relvastuse ja relvastatud jõudude vähendamise eest ning kaubanduslike ja kultuurisidemete igakülgse arendamise eest.

Aastail 1945—1948 vähendas Nõukogude Liit neli korda oma relvastatud jõudude koosseisu. Nõukogude väed viidi välja Bulgaaria, Hiina, Korea, Norra, Tšehhoslovakkia ja Jugoslaavia territooriumilt.

Nõukogude valitsus taotles järjekindlalt demokraatliku rahulepingu sõlmimist Saksamaaga ja Saksamaa taasühendamist ühtse, sõltumatu ja rahuarmastava riigina. Nõukogude Liit tegi ettepaneku kehtestada heanaaberlikud suhted Jaapaniga ja kirjutada temaga alla õiglane rahuleping, taotles otsustavalt sõja lõpetamist Koreas ja Vietnamis.

Rahvusvaheliste probleemide rahuliku reguleerimise eesmärgil oli Nõukogude Liit 1945. aastal Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) üheks asutajaks ning alustas aktiivset ja visa võitlust rahu kindlustamise eest.

Nõukogude Liit toetas järjekindlalt koloniaalikke vastu võitlevaid rahvaid. Endiste koloniaalriikidega kehtestas NSV Liit kõige sõbralikumad suhted, abistas neid omakasupüüdmatult rahvusliku majanduse arendamisel ja sõltumatuse kindlustamisel.

Nõukogude Liidu rahupoliitikat toetasid otsustavalt noored sotsialistlikud riigid ja kapitalistlike riikide progressiivne üldsus. Koos nõukogude inimeste, aktiivsete rahuvõitlejatega lähevad sajad miljonid rahupooldamisliikumisest — inimkonna ajaloos kõige massilisemast ühiskondlik-poliitilisest liikumisest — osavõtjad. Agaralt osa võttes sellest liikumisest, kirjutasid nõukogude inimesed üksmeelselt alla *Stokholmi üleskutsele*, mis nõudis aatomirelva keelamist, ja Ülemaailmse Rahunõukogu üleskutsele sõlmida rahupakt NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Hiina, Inglismaa ja Prantsusmaa vahel.

KÜSIMUSI.

1. Missugused muudatused toimusid rahvusvahelises olukorras pärast Teist maailmasõda?
2. Missugused suhted kujunesid Nõukogude Liidu ja rahvademokraatiamaade vahel?
3. Missuguseid eesmärke taotlesid oma välispoliitikas imperialistliku leeri maad eesotsas Ameerika Ühendriikidega?
4. Miks vastab NSV Liidu rahupoliitika maailma kõigi rahvaste huvidele?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Nõukogude delegatsiooni ettepanekuist, mis esitati ÜRO Peaassambleele läbivaatamiseks 29. novembril 1946. a.

1. Rahvusvahelise rahu ja julgeoleku kindlustamise huvides ja vastavalt Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni eesmärkidele ja põhimõtteile tunnistab Peaassamblee vajalikuks relvastuse üldise vähendamise.
2. Relvastuse vähendamise otsuse elluviimine peab hõlmama esmajärgulise ülesandena aatomienergia sõjaliseks otstarbeks tootmise ja kasutamise keelamise.

3. Abinõude tarvituselevõtmise kindlustamiseks relvastuse vähendamise ja aatomienergia sõjaliseks otstarbeks kasutamise keelamise alal asutada Julgeolekunõukogu süsteemis eri määruse alusel tegutsev rahvusvaheline kontroll, milles tuleb ette näha eriliste inspektsiooniorganite loomine; selleks moodustada:

a) komisjon relvastuse vähendamise otsuse täitmise üle kontrolli teostamiseks ja

b) komisjon aatomienergia sõjaliseks otstarbeks kasutamise keelamise kohta käiva otsuse täitmise üle kontrolli teostamiseks.

4. Peaassamblee tunnistab vajalikuks, et kõik Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni liikmeks olevad riigid esitaksid andmed relvastatud jõudude ja relvastuse kohta, mis asuvad nende oma territooriumil, kusjuures need andmed tuleb esitada siis, kui Julgeolekunõukogu hakkab läbi vaatama ettepanekuid relvastuse üldise vähendamise kohta.

2. Rahukaitseseadus.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu, juhindudes Nõukogude rahuarmastava poliitika kõrgetest põhimõtetest, mille eesmärgiks on kindlustada rahu ja rahvaste sõbralikke suhteid, tunnistab, et ühe põlvkonna elu jooksul kahe maailmasõja viletsused läbielanud rahvaste südametunnistus ja õiglustunne ei saa leppida mõnede riikide agressiivsete ringkondade poolt tehtava sõjapropaganda karistamatusega, ning on solidaarne teise ülemaailmse rahupooldajate kongressi üleskutsega, mis väljendas kogu eesrindliku inimkonna tahet kuritegeliku sõjapropaganda keelamise ja hukkamõistmise suhtes.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu otsustab:

1. Konstateerida, et sõjapropaganda, ükskõik missuguses vormis seda ka tehtaks, õõnestab rahuüritust, loob uue sõja ohu ja on selle tõttu üliraske kuritegu inimkonna vastu.

2. Isikud, kes on süüdi sõjapropagandas, anda kohtu alla ja mõista nende üle kohut kui suurte kriminaalkurjategijate üle.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimees *N. Svernik.*

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi sekretär *A. Gorkin.*

Moskva, Kreml, 12. märtsil 1951. a.

§ 55—56. Tagasipöördumine rahuaegse elu juurde. Rahvamajanduse taastamine ja edasiarendamine.

Nõukogude Liidu üleminek rahulikule ülesehitustööle. Olid vaikinud Suure Isamaasõja viimased kogupaugud. Kätte jõudis kauaoodatud rahu. Nõukogude rahvas sai võimaluse tagasi pöörduda rahuaegse elu juurde ja jätkata sõja tõttu katkenud loovat tööd sotsialistliku ühiskonna kindlustamisel ja arendamisel.

Tuli ületada määratud raskused. Saksa fašistlikud röövvallutajad olid teinud Nõukogudemaale väga suurt kahju. Meie rahvas oli kaotanud sõja-aastail üle 20 miljoni inimese.

Meie kodumaale tekitatud üldine materiaalne kahju moodustas koos sõjakulutustega ja okupeeritud territooriumilt rahvamajandusest saadavate tulude ajutise kaotsiminekuga ligikaudu 2 triljonit 600 miljardit rubla (sõjaeelsetes hindades). Sõda pidurdas

meie maa edasiliikumist kommunismi poole vähemalt 10 aasta võrra.

Elanikkond tundis suurt puudust toiduainetest. Ei jätkunud tööstuskaupu. Miljonitel inimestel linnas ja maal puudus peavari.

Nõukogude rahvas, kes oli vastu pidanud rasketele katsumustele sõja-aastail, ei löönud kartma nende raskuste ees. Ta asus määratu energiaga rahvamajandust ja kultuuri taastama ning edasi arendama.

1945. aasta juunis algas Punaarmee demobiliseerimine. 1948. aasta märtsiks vähenes tema koosseis 11,4 miljonilt inimeselt 2,9 miljonile inimesele. Nõukogude riik ilmutas suurt hoolitsust demobiliseeritud sõjameeste suhtes. Neile anti rahalist toetust ja tehti kõik, et kindlustada neid töö ning korteriga. Miljonid fašistide juurde sunnitööle aetud nõukogude inimesed naasid kodumaale. 1945. aasta lõpuks oli tagasi tulnud ligikaudu 5 miljonit inimest.

Töölised ja teenistujad hakkasid jälle töötama 8 tundi päevas. Neile hakati jälle puhkust andma. Kaotati sõja-aastail sisseseatud kohustuslikud ületunnitööd.

1946. aasta veebruaris toimusid NSV Liidu Ülemnõukogu teise koosseisu valimised ning aasta pärast liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogude valimised. 1947. aasta lõpus ja 1948. aasta alguses valiti kohalikud töörahva saadikute nõukogud. Valimistest võttis osa peaaegu 100% valijaist, kes andsid üksmeelselt oma hääled kommunistide ja parteitute bloki kandidaatide poolt.

NSV Liidu Ülemnõukogu oma istungjärgul 1946. aasta märtsis valis NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ja selle esimehe — N. M. Šverniku ning kinnitas NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise *neljanda viie aasta plaani* aastaiks 1946—1950. Uue viisaastaku põhiline majanduspoliitiline ülesanne seisis selles, et parandada sõja poolt löödud haavad, taastada tööstuse ja põllumajanduse sõjaeelne tase ning seejärel ületada see tunduvas ulatuses. Samuti oli ette nähtud ületada rahvatulu ja tarbimise sõjaeelne tase, taastada ja laiendada õppe- ja teaduslike asutuste ning kultuurikollete võrku jne. Kapitalimahutuste suurus nende ülesannete teostamiseks määrati kindlaks 250 miljardile rublale.

Rahvamajanduse taastamise ja edasiarendamise ülesande pidi Nõukogude Liit lahendama omaenda ressursside varal, vähimagi abita väljastpoolt. See nõudis riigi kõigi jõudude määratut pingutamist.

Töölisklassi töökangelaslikkus. Nõukogude rahva esirinnas sammus töölisklass. 1946. aastal algas ettevõtete kollektiivide üleliiduline võistlus viie aasta plaani ennetähtaegseks täitmiseks.

Initsiaatoreiks olid Kirovi-nimelise Makejevka metallurgiatehase töölised, Donbassi kaevurid, Orehhovo-Zujevo puuvillakombinaadi tekstiilitöölised, Põhja-Donetsi raudteelased ja teised eesrindlikud kollektiivid.

Ettevõtteis tekkis üha uusi algatusi. Laialdaselt levis metalli kiirlõikajate liikumine. Selle liikumise algatasid Leningradi treial G. Bortkevitš ja Moskva treial P. Bõkov. Sõjajärgse viisaastaku nelja aasta jooksul täitis Pavel Bõkov 23 aastaülesannet.

Kupavna peenkalevivabriku töölised M. Rožneva ja L. Kononenko ning L. Korabelnikova ja F. Kuznetsov Moskva jalatsivabrikust «Parižskaja Kommuna» algatasid liikumise tooraine ja materjalide kokkuhoidliku kasutamise ning üleplaanilise toodangu andmise eest selle kokkuhoiu arvel. Krasnõi Holmi tekstiilikombinaadi poolmeister Aleksander Tšutkihh tegi ettepaneku korraldada brigaadide võistlus ainult eeskujuliku kvaliteediga toodangu andmise eest. Vabriku «Proletarskaja Pobeda» (Moskva oblastis) insener F. Kovaljov uuris eesrindlaste kõige täiuslikumaid töömeetodeid, õpetas neid meetodeid teistele töölistele ning saavutas sel teel tööviljakuse tõusu vabrikus 20% võrra. Kõik need algatused levisid laialdaselt kogu riigis ja andsid häid tulemusi.

Kümned tuhanded kommunistlikud noored töötasid kangelaslikult tehaste, kaevanduste ja elektrijaamade taastamisel. Kommunistlik Noorsooühing võttis oma šefluse alla 15 iidse Vene linna — Novgorodi, Pihkva, Orjoli, Brjanski, Smolenski jt. taastamise.

Tööstuse taastamine ja edasiarendamine. Töölisi vallanud tööind ning Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi suur organiseerimistöö kindlustasid neljanda viisaastaku ülesannete eduka täitmise tööstuse alal.

1946. aasta jooksul jõuti tööstuslik tootmine põhiliselt reorganiseerida rahuaja toodangu väljalaskmiseks. Seoses sellega tuli ära teha suur töö tehnoloogiliste protsesside ümberkorraldamisel ja tööliste ümberõpetamisel. Paljud sõja ajal evakueeritud ettevõtted viidi vanadesse kohtadesse tagasi, seejuures jäid idas alles dubleerivad tehased.

Tööstuse ümberkorraldamise raskustega kaasnes toodangu mõningane kahanemine 1946. aastal. Kuid juba 1947. aastast alates hakkas tööstuse toodang kiiresti kasvama ja 1948. aastal toodeti niisama palju kui 1940. aastal.

Hiiglaslikku tööd tööstuse taastamisel ja edasiarendamisel tehti vabariikides, mille territoorium oli sõja ajal vaenlase poolt okupeeritud. Neid vabariike abistas kogu Nõukogudemaa.

Okupandid olid peaaegu täielikult purustanud Ukraina tööstuse. Taastamistöödel oli siin tohutu ulatus. Juba 1947. aasta märtsis andis Dneprogess tööstuslikku voolu. Donbassi uputatud kaevandustest pumbati välja 650 miljonit kuupmeetrit vett, taastati 1300 km kaevanduskäike, taastati ja ehitati uuesti 284 põhikaevandust. Donbass muutus jälle riigi tähtsaimaks kivisöebasseiniks.

Neljanda viisaastaku jooksul taastati Ukrainas kõik purustatud ettevõtted ja loodi rida uusi ettevõtteid autode, mootorrataste, söekombainide jne. tootmiseks.

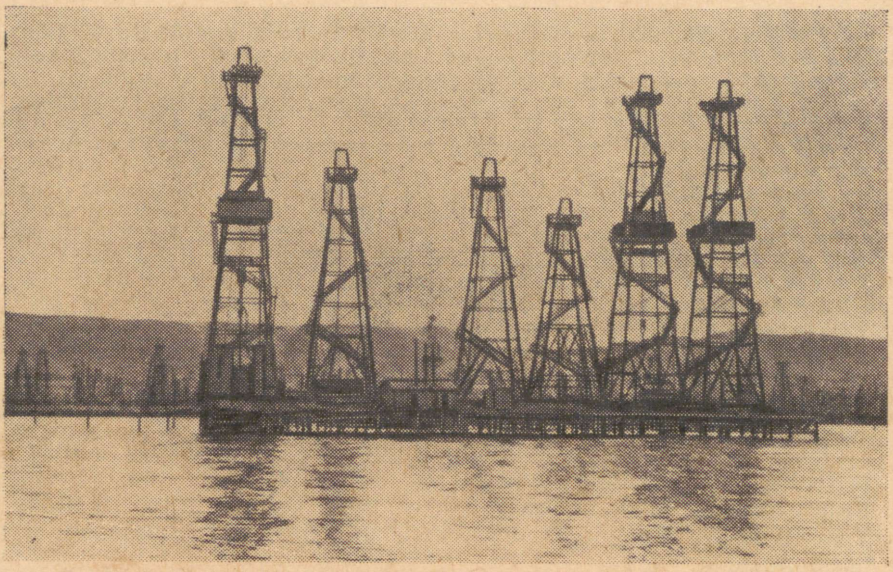

Aserbaidžaani NSV. Naftatornid Kaspia meres.

Varemetest kerkinud Valgevene tööstus andis 1950. aastal 15% võrra rohkem toodangut kui enne sõda. Viisaastaku jooksul ehitati siin uusi esmaklassilisi tehaseid: traktori-, auto-, jalgratta-, veduri- ja mitu tööpingitehast. Masinaehituse toodang suurenes neljakordseks. Palju ettevõtteid ehitati Valgevenemaa lääneoblastites. Moldaavias taastati ja ehitati neljandal viisaastakul üle 600 ettevõtte.

Neljanda viisaastaku jooksul taastati uuel tehnilisel baasil tööstus Balti vabariikides, loodi uusi tööstusharusid, rajati sadu uusi käitisi. 1950. aastal andis Läti 3 korda, Eesti aga peaaegu 3,5 korda rohkem tööstustoodangut kui enne sõda. Koos tööstuse kasvuga kasvas Balti vabariikide töötajate sotsialistlik teadlikkus ja organiseeritus. Nõukogude Venemaa ja teiste vennasvabariikide töölisklassilt õppisid nad tööstuse ülesehitamise sotsialistlikke meetodeid.

Tööstus viisaastaku lõpul. Neljanda viisaastaku jooksul taastati ja ehitati ligi 6000 tööstusettevõtet. Tööstuse põhifondid olid 1950. aastal üle poolteise korra suuremad kui 1940. aastal. Uued metallurgiatehased ehitati Gruusias ja Usbekistanis, toruvaltsimistehased uues linnas Sumgaitis (Aserbaidžaanis) ja Nikopolis, autotehased Minskis ja Kutaisis. Aserbaidžaanis rajati suured naftatööndused Kaspia merele. Ehitati gaasijuhtmed Bakuu—Jerevan ja Bakuu—Tbilisi, mida nimetati «Sõpruse»

trassiks, jne. 1950. aastal ületas tööstustoodangu maht 1940. aasta taseme 70% võrra.

Ometi jäi kapitaalehituse plaan täitmata, seda eriti must-metallurgia ja elektrijaamade ehitamise osas. Täitmata jäi veoautode, vedurite ja vagunite tootmise plaan. Laiatarbekaupade tootmine ei jõudnud sõjaeelsele tasemele.

Uue tehnika juurutamise ja töölisklassi tööaktiivsuse tõusu alusel suurenes tööviljakus tööstuses viisaastaku jooksul 40% võrra. Ja ikkagi rakendati mõnes tööstusharus ning transpordis aeglaselt teaduse ja tehnika saavutusi. Reas ettevõtteis toodeti vananenud konstruktsiooniga masinaid ja tööpinke. Paljud juhtivad töötajad olid inertsed ja iseteadvad. Lääne ees lömitamisega võitlemise lipu all halvustati sageli välismaa teaduse ja tehnika uusimaid saavutusi. Kõik see viis selleni, et paljudes käitistes hakkas üha märgatavamalt ilmnema tehniline mahajäämus.

Raske olukord põllumajanduses. Sõda oli tugevasti laostanud Nõukogudemaa põllumajandust. Külvipind oli vähenenud, saagikus langenud. 1945. aastal moodustas põllumajanduse kogutoodang ainult 60% 1940. aasta tasemest. Masina-traktoripark oli vähenenud ühe kolmandiku võrra, tehnika oli kulunud. Töövõimeline elanikkond kolhoosides oli vähenenud ühe kolmandiku võrra. Raskeks löögiks oli 1946. aasta väga tugev põud.

Põllumajanduse taastamise raskusi süvendas veel see, et riigi käsutuses olevad suhteliselt piiratud ressursid suunati peamiselt rasketööstuse ja transpordi taastamisele.

Nendes rasketes tingimustes algas põllumajanduse taastamine. Saksa okupatsiooni all olnud territooriumil taastati lühikese aja jooksul kolhoosid, masina-traktorijaamad ja sovhoosid. Sinna suunati traktoreid, autosid, põllutöömasinaid, kariloomi, seemnevilja ja loomasööta. Põua läbi kannatanud rajoonid said riigilt laenuks seemet ja toiduaineid, neile tehti suuri soodustusi põllumajandusmaksu tasumisel.

Erilist tähelepanu pöörati põllumajanduse materiaal-tehnilise baasi tugevdamisele. Kiiresti alustasid jälle tööd vanad traktoritehased ning ehitati uusi traktoritehaseid — Minskis, Rubtsovskis, Vladimiris ja Lipetskis. Aastail 1946—1950 sai põllumajandus 536 000 traktorit (15-hobujõulisteks ümberarvestatuna), 93 000 teraviljakombaini ja muid põllutöömasinaid.

Võeti tarvitusele abinõud kolhooside organisatsiooniliseks ja majanduslikuks kindlustamiseks. Neile anti tagasi ligemale 6 milj. ha maad, mis oli neilt sõja ajal mitmesuguste organisatsioonide ja asutuste poolt ebaseaduslikult ära võetud. 1950-ndate aastate alguses viidi läbi kolhooside ühendamine: 254 000 väikese kolhoosi asemele loodi 93 000 suurt kolhoosi, kus suudeti tootlikumalt kasutada tehnikat, tagada suurem kaubalisus ja vähendada kulutusi administratiiv- ja juhtiva aparaadi ülalpidamiseks.

Kolhoosnike seas võttis hoogu sotsialistlik võistlus tehnika paremaks kasutamiseks, põllutööde eeskujuliku kvaliteedi, teravilja- ja tehniliste kultuuride kõrgete saakide ja loomakasvatuse produktiivsuse saavutamiseks. Altai krai Budjonnovski masina-traktorijaama kombainer S. Pjatnitsa, Krasnodari krai Mihhailovskaja masina-traktorijaama traktoribrigaadi brigadir I. Šatski, Tšernigovi oblasti Bereza masina-traktorijaama masinist N. Berdjuk ja paljud teised mehhanisaatorid näitasid eeskuju tehnika kasutamisel.

Kõrgete näitajate eest selles võistluses autasustati aastail 1948—1950 ligemale 200 000 põllumajandustöötajat NSV Liidu ordenite ja medalitega, peaaegu 6000 inimest aga tunnistati sotsialistliku töö kangelase nimetuse väärilisteks.

Kuid enamikus kolhoosides oli tööviljakus veel madal. Selle põhjuseks olid sõja poolt tekitatud raskused, tootmise mittekülldaldane mehhaniseeritus, kolhoosnikute vähene materiaalne huvitatus ühiskondliku tootmise suurendamise vastu: suure osa oma toodangust müüsid kolhoosid riigile madalate varumishindade eest. Tulud vilja, kartuli ja loomakasvatussaaduste müügist olid väikesed ja kolhoosnikud said normipäevade eest äärmiselt vähe produkte ning raha. Tõsiseks piduriks põllumajandussaaduste tootmise suurendamisel oli kolhoositootmise ülemäära tsentraliseeritud planeerimine. Kolhoosidele kirjutati ülaltpoolt ette, missuguseid põllumajanduskultuure nad peavad külvama, kusjuures sageli ei arvestatud ei mullastiku- ega klimaatilisi tingimusi.

Kõik see viis selleni, et viie aasta plaani ülesanded teravilja tootmise ja ka loomakasvatuse alal jäid täitmata. Parem oli olukord tehniliste kultuuride osas. Puuvilla ja suhkrupeedi kõrged varumishinnad äratasid kolhoosides ja kolhoosnikes suurt materiaalset huvitatust nende kultuuride suurema kasvatamise vastu.

Neljanda viisaastaku jooksul teostati põllumajanduse sotsialistlik ümberkorraldamine Balti vabariikides, Moldaavias ning Ukraina ja Valgevenemaa lääneoblastites.

Rahva elatustaseme tõus. Pärast sõda hakkas rahva elatustase tõusma. 1947. aasta lõpul kaotati kaardisüsteem toidu- ja tööstuskaupade jaotamisel ning neid hakati kauplustes vabalt müüma. Samal ajal viidi läbi rahareform, mis tugevdas rubla ostujõudu. Viisaastaku kestel alandati kolmel korral kaupade hindu.

Kasvas rahvatulu (1950. aastal oli see 64% võrra suurem, võrreldes 1940. aastaga), tõusis tööliste ja teenistujate töötasu. Suurenesid riigi kulutused toetuste maksmiseks sotsiaalkindlustuse korras, pensionideks, paljulapseliste ja üksikute emade abistamiseks, elanikkonna meditsiiniliseks teenindamiseks jne. 1950. aastal kulutas riik nendel eesmärkidel 120 miljardit rubla — kolm korda rohkem kui 1940. aastal.

Tuhast ja varemeist kerkisid uuesti sajad linnad ja tuhanded asulad. Hiiglasliku lahingu ajal maani mahapõletatud ja täiesti purustatud Stalingrad ehitati uuesti üles ilusamana ja heakor-

rastatumana kui enne sõda. Tundmatuseni muutus Nõukogude Ukraina pealinna Kiievi ja Valgevenemaa pealinna Minski ilme. Nad taastati ja muutusid jälle Nõukogudemaa ilusamateks linnadeks.

Viie sõjajärgse aasta jooksul taastati ja ehitati linnades üle 100 miljoni m^2 elamispinda, maal aga 2,7 miljonit elumaja. Sellele vaatamata tundis elanikkond teravat korteripuudust.

Seega saavutati ühe viisaastaku jooksul tööstuse sõjaeelne tase ja isegi ületati see tunduvalt. Kommunistliku Partei juhtimisel oli nõukogude rahvas korda saatnud silmapaistva kangelasteo.

KÜSIMUSI.

1. Missugune oli Nõukogude Liidu olukord üleminekul rahuaegsele ülesehitustööle?
2. Missugused abinõud võttis Nõukogude riik tarvitusele seoses sõja lõppemisega ja rahulikule ülesehitustööle üleminekuga?
3. Missugused uued sotsialistliku võistluse vormid tekkisid neljandal viisaastakul? Mida saavutas nõukogude rahvas viisaastaku jooksul?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Saksa fašistlike röövvallutajate kuritegude kindlakstegemise ja uurimise Erakorralise Riikliku Komisjoni teadaandest.

Saksa fašistlikud röövvallutajad purustasid ja põletasid täielikult või osaliselt 1710 linna ning üle 70 000 asula ja küla, põletasid ja purustasid üle 6 miljoni hoone ning jätsid peavarjuta ligemale 25 miljonit inimest...

Saksa fašistlikud röövvallutajad purustasid 31 850 tööstusettevõtet, kus töötas ligi 4 miljonit töölist...

Nad purustasid 65 000 kilomeetrit raudteeliine, 4100 raudteejaama, 36 000 posti- ja telegraafiasutust, telefonijaama ja muid sideasutusi.

Nad hävitasid või purustasid 40 000 haiglat ja muud raviasutust, 84 000 kooli, tehnikumi, kõrgemat õppeasutust ja teadusliku uurimise instituuti ning 43 000 avalikku raamatukogu.

Nad laostasid ja riisusid paljaks 98 000 kolhoosi, 1876 sovhoosi ja 2890 masina-traktorijaama...

(«Izvestija», 13. septembril 1945. a.)

2. Varemetest tõusnud.

Smolenski linna Täitevkomitee esimehe ettekandest. Mai 1962. a.

Iidne Vene linn Smolensk, mis oli okupantide käes 2 aastat ja 40 päeva, kujutas endast varemete räga, mille vahel olid varjupaiga leidnud ligi 22 000 nälginud ja fašistide poolt vaevatud inimest — 15 protsenti sõjaeelsest elanike arvust. Kõik, mis oli loodud sajandite vältel, mida smolensklased olid ehitanud nõukogude võimu aastail, tegi vaenlane halastamatult maatasa. Linnas hävitati täielikult 6550 elamut — 82 protsenti hooneist ja 93 protsenti elamufondist. Purustatud olid kõik tööstusettevõtted, kommunaalelektrijaamad, raudteesõlm koos raudteejaamaga, veevärk, õppeasutuste ja haiglate hooned. Parkides ja aedades oli maha raiutud põliseid puid.

Raske on kirjeldada pilti: suitsevad ahervaremed, tuhapilved, mida tuul

lagedaks põletatud aladel laiali kannab. Öösiti ulus tuul põlenud hoonete terveks jäänud korstnais. Õigust öelda, linna ei olnudki.

Paljudele näis tollal, et kulub aastakümneid, enne kui hitlerlike röövvallutajate poolt purustatud ja laastatud Smolensk ja Smolenski oblast jälle jalad alla saavad. Kuid skeptikute ja nõrgausuliste arvestused ei osutunud õigeks... nõukogude inimesed käärisid käised üles ja asusid purustatut taastama...

Tuhandeid inimesi — töölisi, teenistujaid, arste, õpetajaid, teadlasi, vastutavaid töötajaid — läks pärast tööpäeva lõppu labidate ja kangidega tänavaid puhastama, varemeid lammutama ja elamuid püstitama.

Oma ennastsalgavas töös linna taastamisel tundsid Smolenski tööinimesed pidevalt meie maa idapoolsete oblastite elanikkonna määratut toetust ja seltsimehelikku abi.

Idapoolsetest piirkondadest tuli Smolenskimaale ehitusmaterjale, koduse majapidamise tarbeid, raamatukogusid, haiglate ja koolide sisustust, mitmesuguste põllumajanduslike kultuuride seemneid, kariloomi, inventari jne. Smolensklasi tulid taastamisel ja ehitamisel abistama kogenud partei-, nõukogude ja majandustöötajad.

Varemete asemele kerkisid tehaste ja vabrikute korpused, ilusad mugavad elamud. Üksnes ajavahemikus 1946. aastast 1950. aastani anti oblastis ekspluatatsiooni 1 300 000 ruutmeetrit elamispinda. Peale selle ehitas elanikkond ise riikliku krediidi abil linnades ja töölisasulais 250 000 ruutmeetrit elamispinda.

Kuid smolenskased ei taastanud lihtsalt oma linna majandust. Vabrikud ja tehased sisustati uusima tehnikaga...

Üheaegselt tööstuse, kommunaalmajanduse ja linnatranspordi taastamisega käis koolide, instituutide, haiglate ja kultuuriasutuste taastamine...

Küsimusi VIII peatüki kordamiseks.

1. Kuidas mõjus sotsialismi maailmasüsteemi kujunemine Nõukogude Liidu välispoliitilisele olukorrale?
2. Missugused tegurid soodustasid NSV Liidu rahvamajanduse kiiret taastamist pärast sõda?
3. Milles seisid põllumajanduse mahajäämise põhjused sõjajärgseil aastail?

Mida lugeda.

B. Galin, Donbassis, Tallinn, 1950.
D. Granin, Otsijad, Tallinn, 1957.
G. Gulia, Kevad Sakeenis, Tallinn, 1949.
E. Kazakevitš, Maja väljaku ääres, Tallinn, 1958.
V. Ketlinskaja, Meie elu päevad, Tallinn, 1959.
V. Lācis, Uuele rannale, Tallinn, 1954.
M. Šolohhov, Inimese saatus, Tallinn, 1958.

SOTSIALISTLIKU ÜLESEHITUSTÖÖ LÕPULEVIIMINE. SOTSIALISMI TÄIELIK JA LÕPLIK VÕIT NSV LIIDUS (1951—1958).

§ 57. Rahvusvaheline olukord ja NSV Liidu välispoliitika aastail 1951—1958.

NSV Liidu koostöö sotsialismileeri maadega. Ajavahemikul 1951—1958 viis meie maa täielikult lõpule sotsialismi ehitamise ja lõi vajalikud eeldused üleminekuks kommunismi laiahaardelisele ehitamisele. Need edusammud saavutas NSV Liit väga keerukas rahvusvahelises olukorras. Imperialistid püüdsid mitmel korral valla päästa kolmandat maailmasõda. Kuid Nõukogude Liit, keda toetasid kõik sotsialismileeri maad, ajas oma järjekindla rahuarmastava poliitikaga sõjaõhutajate plaanid nurja ja sundis neid taganema.

Väljendades kõigi nõukogude inimeste tahet säilitada rahu rahvaste vahel, võttis NSV Liidu Ülemnõukogu 1951. aasta märtsis vastu «Rahukaitseseaduse», millega sõjapropaganda kuulutati kõige rängemaks kuriteoks inimkonna vastu.

Üks Nõukogude välispoliitika tähtsamaid suundi oli hoolitsemine *sotsialismileeri maade ühtsuse* igakülgse tugevdamise eest ja nende vahel vennaliku koostöö arendamise eest. Laialdaselt arenesid vastastikuselt kasulikud kaubandussuhted, tehniliste ja tootmisalaste kogemuste vahetamine, abi tööstusettevõtete ehitamisel ning kaadri ettevalmistamine mitmesuguste rahvamajandusharude jaoks.

1955. aastal aitas Nõukogude Liit Euroopa ja Aasia sotsialistlikke riike ligi neljasaja tööstusettevõtte ehitamisel ja andis neile soodsatel tingimustel pikaajalisi krediite 21 miljardi rubla ulatuses.

Arendades majanduslikku koostööd, hakkasid sotsialismileeri maad vastastikku *koordineerima oma rahvamajanduse plaane* ja laiemalt praktiseerima rahvusvahelist tööjaotust. NSV Liidu ja rahvademokraatiamaade koostöö ning vastastikuse abi ilmekaks

näiteks on ühine töö aatomienergia rahuotstarbelise kasutamise alal.

Lääne kapitalistlike suurriikide agressiivse poliitika ja sotsialismileeri vastu suunatud sõjaliste blokkide loomise tõttu olid NSV Liit ja teised vennalikud maad sunnitud liituma ühise kaitse eesmärgil. 1955. aasta mais sõlmisid Nõukogude Liidu ja teiste Euroopa sotsialismimaade delegatsioonid Varssavis *sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingu.* Kallaletungi korral ühele Varssavi lepingu osalistest maadest kohustusid teised maad viivitamatult osutama sellele igakülgset abi. Loodi *Varssavi lepingule* allakirjutanud riikide relvastatud jõudude ühine väejuhatus.

Erinevalt imperialistlike riikide sõjalistest blokkidest on Varssavi leping avatud teistele sellega ühineda soovivatele maadele, olenemata nende ühiskondlikust ja riiklikust korrast. Kui sõlmitakse üleeuroopaline kollektiivse julgeoleku leping, muutub Varssavi leping kehtetuks.

NSV Liidu ja rahvademokraatiamaade vahel on regulaarselt toimunud partei- ja valitsusdelegatsioonide vahetamised. Nende läbirääkimiste tulemusena on poliitilised, majanduslikud ja kultuurisidemed ning sõpruse ja proletaarse solidaarsuse suhted veelgi tugevnenud.

Sotsialismimaade edasise ühtekoondumise seisukohalt oli suur tähtsus Nõukogude valitsuse deklaratsioonil 30. oktoobrist 1956. a. Selles rõhutatakse, et NSV Liidu ja teiste sotsialistlike riikide sõpruse ja koostöö kõikumatuks alusmüüriks on täielik võrdõiguslikkus, territoriaalse puutumatuse austamine ja siseasjadesse mittevahelesegamine.

Sotsialismileeri maade ühtsus on rahu ja rahvaste julgeoleku säilitamise võimas tegur.

Suhete ja koostöö laienemine NSV Liidu ja kolonialismist vabanenud maade vahel. Nõukogude valitsuse välispoliitika tähtsaimate tulemuste hulka aastail 1951—1958 kuulub *NSV Liidu sidemete laienemine ja sõprussuhete kujunemine Aasia ja Aafrika rahvastega*, kes on heitnud endalt kolonialismiikke ja asunud iseseisva arenemise teele. Nõukogude Liit aitab kaitsta nende rahvaste riiklikku sõltumatust imperialistide arvukate kallaletungide eest, püüab neil aidata kiiremini likvideerida kolonialismi rasket pärandit ja luua eeldused majanduse ja kultuuri hoogsaks tõusuks. NSV Liit võimaldab endistele koloniaalmaadele pikaajalist krediiti soodsatel tingimustel, annab neile tehnilist abi tööstusettevõtete ehitamisel, teostab nende jaoks geoloogilisi uurimisi ja projekteerimistöid, varustab neid kaasaegsete masinate ja seadmetega, aitab neil ette valmistada oskustööliste, inseneride ja tehnikute rahvuslikku kaadrit.

Seda suurt abi osutab NSV Liit dikteerimata poliitilisi või muid tingimusi, mis riivaksid arenevate maade suveräänsust.

Seega on NSV Liidu talitusviis täielikuks vastandiks Ameerika Ühendriikide ja teiste koloniaalriikide «abile», mille eesmärgiks on vabanenud Aafrika ja Aasia maid majanduslikult uuesti orjastada.

NSV Liidu võitlus rahvusvahelise pinevuse lõdvenemise eest. Imperialistlikud suurriigid eesotsas Ameerika Ühendriikidega kartsid jõudude vahekorra edasist muutumist sotsialismi kasuks. Et seda takistada, kiirendasid nad võidurelvastumist, aktiviseerisid «külma sõda», korraldasid provokatsioone sotsialistlike maade vastu ja tugevdasid võitlust rahvusliku vabadusliikumise vastu.

Nõukogude valitsus võttis tarvitusele energilised abinõud, et likvideerida rahvusvahelist pinevust tekitavaid Teise maailmasõja tagajärgi. 1955. aastal kirjutati NSV Liidu algatusel alla rahulepingule Austriaga. Selle lepingu järgi viidi Austriast välja kõik välismaa väed, Austria sai nüüd võimaluse areneda sõltumatu demokraatliku riigina, kes teostab püsiva neutraliteedi poliitikat. Nõukogude Liit seadis sisse diplomaatilised suhted Saksa Föderatiivse Vabariigi ja Jaapaniga.

1955. aasta keskpaiku oli rahvusvaheline pinevus mõnevõrra lõdvenenud. See võimaldas kokku kutsuda NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa valitsusjuhtide konverentsi Genfis. Nelja suurriigi juhid vahetasid arvamusi rahvusvaheliste suhete kõige tähtsamate probleemide üle ja deklareerisid oma valmisolekut aidata kaasa pinevuse lõdvendamisele. Kuid üksnes Nõukogude Liit kinnitas seda avaldust praktiliste tegudega.

Nõukogude valitsus pani ette sõlmida rahuleping mõlema Saksa riigiga, viia Saksamaa territooriumilt välja kõik välismaa väed ja anda Lääne-Berliinile vabalinna staatus. Nõukogude Liit asus seisukohale, et kahe erineva ühiskondliku korraga Saksa riigi olemasolu tingimustes võib nende ühinemine toimuda vaid Saksa Demokraatliku Vabariigi ja Saksa Föderatiivse Vabariigi vahelise kokkuleppe alusel.

Rahu kindlustamise eesmärgil likvideeris Nõukogude Liit oma algatusel sõjalised baasid Hiina (Port Artur) ja Soome (Porkkala-Udd) territooriumil.

Nõukogude valitsus tegi suuri jõupingutusi desarmeerimise ja tuumarelva keelamise probleemi lahendamiseks. Püüdes saavutada võimalikult kiiret kokkulepet neis küsimustes, nõustus meie maa Lääneriikide paljude ettepanekutega. Kuid Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Prantsusmaa ei soovinud desarmeeruda ja loobusid ise ettepanekutest, mis nad varem olid teinud. Nõukogude valitsus asus ühepoolselt oma relvastatud jõudude vähendamisele. Aastail 1955—1958 vähendas ta nende arvulist koosseisu enam kui 2 miljoni mehe võrra. Kuid imperialistlikud riigid ei järgnenud NSV Liidu eeskujule.

1958. aasta kevadel võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastu julge otsuse aatomi- ja vesinikurelva katsetuste ühepoolse lõpetamise kohta ja pöördus Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa parlamendi poole üleskutsega võtta tarvitusele samasugused abinõud. Lääneriigid ei toetanud seda õilsat üleskutset. Maailma rahvad veendusid üha enam selles, et ainult Nõukogude Liit ja teised sotsialistlikud maad soovivad siiralt desarmeerimist ja tahavad alatiseks kõrvaldada hävitava termotuumasõja ohu.

Nõukogude valitsus astus järjekindlalt välja majanduslike ja kultuurisidemete arendamise eest kapitalistlike maadega, isiklike kontaktide eest riigitegelaste vahel, mitmesuguste delegatsioonide laialdase vahetamise ja turismi arendamise eest. 1958. aastal oli NSV Liit kaubavahetuses 70 maaga.

Nõukogude Liit võitles visalt erineva ühiskondliku korraga riikide *rahuliku kooseksisteerimise* eest, püsiva rahu eest rahvaste vahel. See poliitika suurendas veelgi enam Nõukogudemaa autoriteeti kogu progressiivse inimkonna silmis.

KÜSIMUSI.

1. Iseloomustage uut tüüpi rahvusvahelisi suhteid, mis kujunesid sotsialismileeri maade vahel.
2. Milles seisab põhimõtteline erinevus Varssavi lepingu ja imperialismileeri maade sõjaliste blokkide vahel?
3. Millist abi andis Nõukogude Liit kolonialismist vabanenud maadele?
4. Millised faktid annavad tunnistust Nõukogude valitsuse järjekindlast võitlusest sõja ärahoidmise ja rahu kindlustamise eest?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. NSV Liidu valitsuse deklaratsioonist Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide vahelise sõpruse ning koostöö arendamise ja edasise tugevdamise aluste kohta.

30. oktoobril 1956. a.

Sotsialistlike rahvuste suure sõprusliidu maad, keda ühendavad sotsialistliku ühiskonna ehitamise ühised ideaalid ja proletaarse internatsionalismi printsiibid, saavad rajada oma vastastikuseid suhteid üksnes täieliku võrdõiguslikkuse, territoriaalse puutumatuse, riikliku sõltumatuse ja suveräänsuse austamise ning üksteise siseasjadesse mittevahelesegamise printsiipidele.

See mitte ainult ei välista, vaid just vastupidi, eeldab sotsialistlike sõbralike maade vahel tihedat vennalikku koostööd ja vastastikuse abi andmist majanduse, poliitika ja kultuuri alal.

Sellel baasil kujunes pärast Teist maailmasõda ja fašismi purustamist välja, tugevnes ja näitas oma suurt elujõudu rahvademokraatlik kord, mis tekkis reas Euroopa ja Aasia maades.

Uue korra väljakujunemise ja ühiskondlike suhete põhjalike revolutsiooniliste ümberkorralduste protsessis esines palju raskusi, lahendamata ülesandeid ja otseseid vigu, ka sotsialistlike maade vastastikustes suhetes; esines üleastumisi ja vigu, mis kahjustasid võrdõiguslikkuse printsiipi sotsialistlike riikide vahelistes suhetes.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongress mõistis täie otsustavusega hukka need üleastumised ja vead ning püstitas ülesande: Nõukogude Liidul viia oma suhetes teiste sotsialistlike maadega järjekindlalt ellu rahvaste võrdõiguslikkuse leninlikke printsiipe...

2. Saksa kirjaniku Bertolt Brechti poolt temale rahvusvahelise Lenini preemia kätteandmisel peetud kõnest.

Nõukogude Liidu, selle imepärase riigi hämmastavate korralduste hulka kuulub iga-aastaste autasude andmine üldise rahu eest võitlejatele. Selline autasu näib mulle kõrgeima ja austavaimana kõigist praeguse aja võimalikest autasudest. Ükskõik mida ka rahvastele ei sisendataks, nad teavad: rahu — see on alfa ja oomega, see on inimkonna hüvanguks suunatud igasuguse tegevuse, igasuguse loomingu, kõikide kunstide, kaasa arvatud ka elamise kunsti eluline alus...

Kapitalistlikus ühiskonnas sõdivad inimesed kogu oma elu jooksul üksteisega olelusvõitluses. Vanemad võitlevad laste elu eest, lapsed päranduse saamise eest. Väikekaupmees sõdib oma poe kasu pärast teise väikekaupmehega, ja nad mõlemad võitlevad suurärimehe vastu. Kõik võitlevad: talupoeg linlasega, õpilased õpetajaga, rahvas ülemustega, vabrikud pankadega, kontsernid kontsernidega. Kuidas võiksid siis niisugustes tingimustes sõjad olemata olla!

Need rahvad, kes on saavutanud õnne majandada sotsialistlikult, on sattunud rahu suhtes kadestamisväärsesse olukorda. Sotsialismi ajal muutuvad inimeste tegevuse ajendid rahumeelseteks. Võitluse asemel, milles kõik on kõigi vastu, on siin kõigi võitlus igaühe eest...

(«Pravda», 26. mail 1955. a.)

§ 58. Partei- ja riigielu leninlike normide taastamine. Viienda viie aasta plaani täitmine.

Viienda viisaastaku algus. 1952. aasta oktoobris toimus NLKP XIX kongress. Kongress kuulas ära ja arutas läbi Keskkomitee aruande, kinnitas partei uue põhikirja ja võttis vastu otsuse nimetada parteid Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei asemel edaspidi *Nõukogude Liidu Kommunistlikuks Parteiks (NLKP)*.

Kongress kinnitas NSV Liidu rahvamajanduse arendamise *viienda viie aasta plaani* direktiivid aastaiks 1951—1955. Neis oli ette nähtud sotsialistliku tööstuse edasine võimas kasv (70% võrra), eriti rasketööstuse osas, mille toodang pidi suurenema 80% võrra. Suur tõus oli ette nähtud ka põllumajanduses.

Edukalt kulges võitlus viie aasta plaani täitmise eest tööstuses. Hoogsalt arenes Kuibõševi ja Volgogradi, maailma suurimate hüdroelektrijaamade ehitamine Volgal ning Kahhovka hüdroelektrijaama ehitamine Dnepril. 1952. aasta mais jõudis lõpule V. I. Lenini nimelise Volga — Doni laevatatava kanali ehitamine. Nõukogudemaa sai veetee, mis ühendas viis merd: Valge, Balti, Kaspia, Musta ja Aasovi merd.

Olukord põllumajanduses jäi aga endiselt raskeks. Teravilja tootmine jäi maha riigi vajadustest. Kariloomade arv ei küündinud sõjaeelsele tasemele. Oli palju mahajäävaid kolhoose ja sovhoose. Seda ei põhjustanud mitte ainult sõjast tingitud raskused, vaid ka tõsised vead põllumajanduse juhtimisel.

Stalini isiku kultuse negatiivne mõju andis end üha rängemini tunda kõigil elualadel. Sõjajärgseil aastail rikkus Stalin järjest rohkem partei- ja riigielu leninlikke norme, juhtimise kollektiivsuse põhimõtteid. Pärast ÜK(b)P XVIII kongressi möödus üle 13 aasta, enne kui tuli kokku partei järjekordne, XIX kongress. Keskkomitee pleenumeid lakati faktiliselt kokku kutsumast.

Jätkusid sotsialistliku seaduslikkuse jämedad rikkumised. Nii fabritseeriti 1949. a. niinimetatud «Leningradi süüasi» ja põhjendamatute repressioonide ohvriks langesid silmapaistvad parteitöötajad: Keskkomitee Poliitbüroo liige N. A. Voznessenski, partei Keskkomitee sekretär A. A. Kuznetsov, Vene NFSV Ministrite Nõukogu esimees M. I. Rodionov, paljud Leningradi partei- ja nõukogude töötajad.

Partei- ja riigielu ümberkorraldamine leninlike normide alusel. 1953. a. võttis Kommunistlik Partei kindla kursi leninlike printsiipide taastamisele partei- ja riigielus. Sellele aitas kaasa väliskapitali huvides Nõukogude riigi õõnestamise eesmärgil tegutsenud poliitilise avantüristi Beria kuritegeliku partei- ja

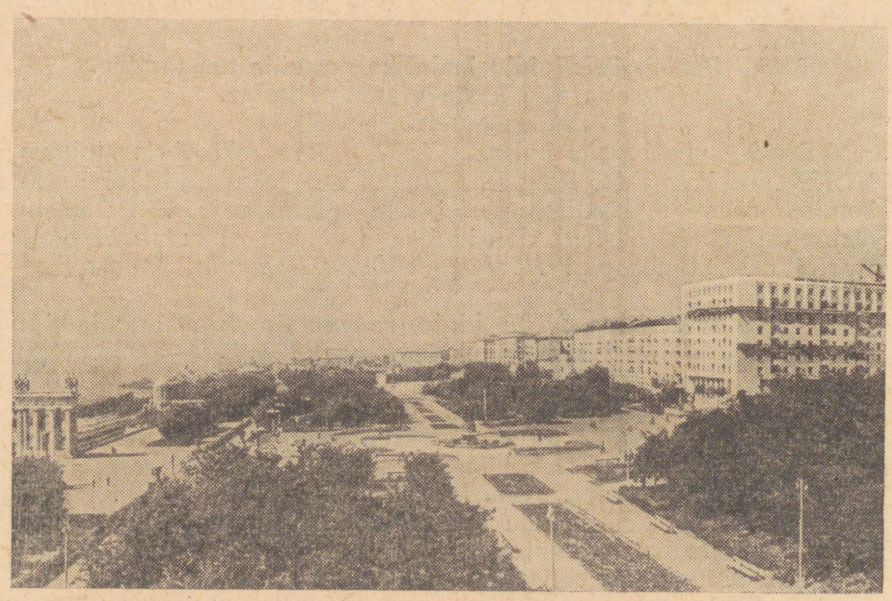

Taastatud Stalingrad (nüüd Volgograd).

riigivastase tegevuse paljastamine pärast J. V. Stalini surma (1953. aasta märtsis). 1953. aasta juulis toimunud NLKP Keskkomitee pleenum heitis Beria parteist välja ning detsembris mõistis Nõukogude kohus selle paadunud kurjategija ja tema käsilased surma mahalaskmise teel.

NLKP Keskkomitee juulipleenum andis parteile suuna pidada rangelt kinni Lenini poolt väljatöötatud partei- ja riigielu juhtimise printsiipidest. Pleenum rõhutas, et *parteilise ja riikliku juhtimise kõrgeimaks printsiibiks on selle kollektiivsus.*

Pärast seda hakati regulaarselt kokku kutsuma NLKP Keskkomitee pleenumeid, kus arutati ja otsustati kõige tähtsamaid partei- ja riigielu küsimusi. Pleenumite vaheajal töötas süstemaatiliselt Keskkomitee Presiidium kui kollektiivse juhtimise organ.

Suurt tööd tegid partei- ja riigielu leninlike normide taastamisel kohalikud parteiorganisatsioonid. Tugevnes partei side rahvaga.

Tunduvalt paranes nõukogude töö. Nad hakkasid süstemaatiliselt läbi viima oma istungjärke ning arutama ja lahendama majandusliku ja kultuurialase ehitustöö küsimusi. Nõukogude rahvasaadikud andsid valijatele regulaarselt aru. Nõukogude töösse tõmmati üha laiemaid töötajate hulki nõukogude komisjonide ja sektsioonide kaudu. *Laienesid liiduvabariikide õigused* majandusliku ja kultuurialase ehitustöö juhtimisel.

Isikukultuse olukorras esinenud karjuvaks faktiks oli olnud toores vägivald rea meie maa väikerahvaste kallal. Suure Isamaasõja ajal võeti neilt rahvusriiklus ja nad asustati ümber kaugematesse piirkondadesse. See ebaõiglus tehti heaks. Balkaarid, tšetšeenid, ingušid, karatšajevlased ja kalmõkid toodi kodupaikadesse tagasi, taastati nende rahvuslik nõukogude riiklus ja neile anti vajalikku materiaalset abi.

Partei ja valitsus võtsid tarvitusele otsustavad abinõud *sotsialistliku seaduslikkuse* tugevdamiseks. On läbi viidud varasematel aastatel represseeritud inimeste toimikute kontrollimine ja süütult süüdimõistetud on täielikult rehabiliteeritud. Riikliku julgeoleku, kohtu- ja prokuratuuriorganite tegevus on allutatud partei ja riigi rangele kontrollile. Partei saatis neisse organitesse tööle kindlameelseid ja läbiproovitud kommuniste.

Kogu see tohutu suur ja tulemusrikas töö, mis viidi läbi partei- ja riigielu leninlike normide taastamiseks, sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamiseks ja sotsialistliku demokraatia arendamiseks, sai nõukogude rahva poolt üldise heakskiidu osaliseks.

Viienda viie aasta plaani edukas täitmine tööstuse alal. Suure tööentusiasmiga võitles töölisklass viie aasta plaani elluviimise eest. Tänu tema kangelaslikule tööle oli viisaastaku lõpuks käiku lastud üle kolme tuhande suurettevõtte. Tööstustoodang suurenes 85% võrra plaanis ettenähtud 70% asemel. Suuri edusamme saa-

vutati elektrifitseerimise alal. Hakkasid tööle Kahhovka, Gorki, Narva ja teised hüdroelektrijaamad. Tööstuslikku voolu hakkas andma Kuibõševi hüdroelektrijaama esimene agregaat. Nõukogude teaduse ja tehnika eriti suureks saavutuseks oli maailma esimese aatomienergial töötava tööstusliku elektrijaama käikulaskmine 1954. aastal.

Viiendal viisaastakul ehitati üle 3000 km uusi raudteid, rohkem kui 2000 km raudteid elektrifitseeriti, suurendati vanade raudteede läbilaskevõimet. Siiski oli raudteetransport tehnilises suhtes veel maha jäänud, seda teenindasid peamiselt ebaökonoomsed auruvedurid, vähe võeti kasutusele elektri- ja diiselvedureid.

Võitlus mahajäämuse likvideerimise eest põllumajanduses. Põllumajandus jäi tunduvalt maha kiiresti arenevast tööstusest. Põllumajandussaaduste tootmise tase ei rahuldanud meie maa vajadusi. NLKP Keskkomitee 1953. aasta septembripleenum arutas põllumajanduse mahajäämuse põhjusi ja abinõusid sellest ülesaamiseks. Põllumajanduse tõstmise küsimust arutati ka 1954. ja 1955. aastal peetud NLKP Keskkomitee pleenumitel.

Põllumajanduse mahajäämuse põhjuseks oli asjaolu, et Nõukogude riigil ei olnud varem võimalik eraldada vajalikke ressursse nii tööstuse kui ka põllumajanduse üheaegseks kiiretempoliseks arendamiseks. Tugevasti andsid end tunda sõja tagajärjed. Aga ka tõsised vead põllumajanduse juhtimisel etendasid siin oma osa. Võeti tarvitusele tähtsaid abinõusid kolhooside ja sovhooside tugevdamiseks ning põllumajandussaaduste tootmise suurendamiseks.

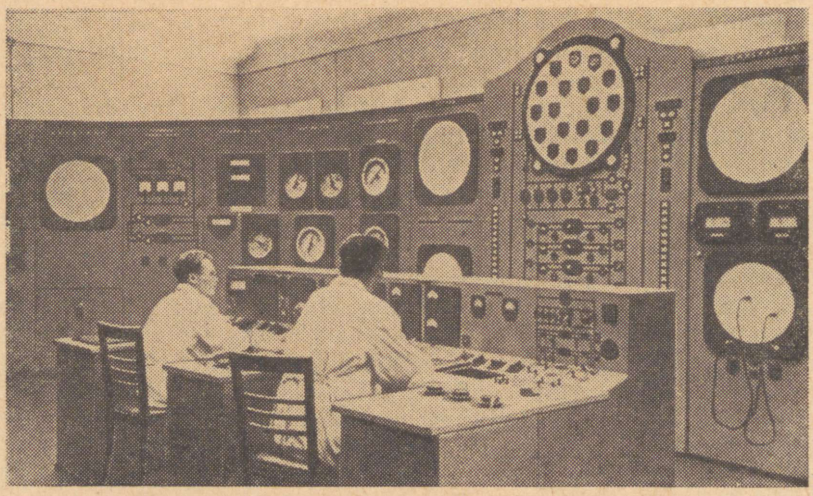

Maailma esimese aatomielektrijaama peajuhtimispult.

Et tõsta kolhooside ja kolhoosnike *materiaalset huvitatust* põllumajandussaaduste tootmise suurendamise vastu, tõstis riik teravilja, kartuli ja tehniliste kultuuride kokkuostuhindu. Seeläbi kasvasid tunduvalt kolhooside sissetulekud ja kolhoosnikud hakkasid normipäevade eest rohkem tasu saama.

Paranes põllumajanduse *materiaalne ja tehniline varustatus.* Et paremini ära kasutada tehnikat, arvati masina-traktorijaamade koosseisu alalisele tööle traktoriste, kombainereid ja masiniste. Loodi põllumajanduse mehhaniseerimise koole, mis valmistasid ette mehhanisaatorite kaadrit. Kõik see nõudis tohutu suuri kulutusi. 1954. ja 1955. a. kulutas riik põllumajanduse arendamiseks 38% võrra rohkem summasid kui kogu neljanda viisaastaku jooksul.

Kolhoosidesse, sovhoosidesse ja masina-traktorijaamadesse saadeti kümneid tuhandeid spetsialiste: agronoome, zootehnikuid, insenere. Kommunistliku Partei kutsel suundus tuhandeid partei- ja nõukogude töötajaid ning eesrindlikke töölisi alalisele tööle kolhoosidesse.

Riik muutis põllumajandusliku tootmise planeerimise korda. Kolhoosidel lubati endil otsustada, kui palju üht või teist põllumajanduslikku kultuuri külvata, nad võisid nüüd ise muuta põllumajandusliku artelli põhikirja, määrata kindlaks õueaiamaa suuruse, kolhoosnike isiklikus valduses olevate loomade arvu ja normipäevade kohustusliku miinimumi.

Uudismaade kasutuselevõtmine. Esmajärgulise tähtsusega ülesandeks oli teravilja tootmise tunduv suurendamine. Teravilja oli hädasti vaja, et rahuldada elanikkonna kasvavat vajadust leiva järele, samuti loomakasvatuse arendamiseks. Kuid teravilja ei toodetud veel küllaldaselt. Näiteks 1953. aastal oli teravilja kogusaak ainult 5 miljardit puuda, millest riik varus 1850 miljonit puuda. Et rahuldada meie maa vajadusi vilja järele, tuli võtta 160 miljonit puuda teravilja puutumatutest fondidest.

Täie teravusega kerkis küsimus: kuidas saaks kõige kiiremas korras suurendada teravilja tootmist?

Et saada vajalikul hulgal vilja põlispõldudelt, selleks oleks tulnud tunduvalt suurendada saagikust, võttes laialdaselt kasutusele mineraalväetisi. Kuid meie tööstus tootis neid üsna ebapiisavalt, uute keemiatehaste ehitamine oleks nõudnud aga palju aega ja suuri kapitalimahutusi. Neis tingimustes otsustati suurendada teravilja tootmist uudis- ja jäätmaade kasutuselevõtmise arvel maa idapiirkondades.

1954. aasta veebruaris püstitas NLKP Keskkomitee pleenum ülesande — kahe aasta jooksul võtta kasutusele kuni 13 miljonit hektarit uudis- ja jäätmaid. Uudismaa kasutuselevõtmise rajoonidesse saadeti suurel arvul võimsaid traktoreid ja muud tehnikat. Partei pöördus kommunistide, noorsoo ja põllumajanduse mehhanisaatorite poole üleskutsega sõita uudismaid üles harima.

Ja see üleskutse leidis innukat järgimist. Umbes 500 000 noormeest ja neidu avaldas soovi sõita kaugetesse asustamata paikadesse uudismaad üles kündma. 1954. aasta kevadeks oli kohal 150 000 vabatahtlikku. Tuhanded traktorid hakkasid mürisema põldudel, kust paljude sajandite vältel ei olnud ader üle käinud. 1954. aasta augustiks oli Kasahstanis, Siberis, Lõuna-Uraalis ja Volga-tagustel maadel üles haritud üle 14 miljoni hektari uudismaad.

Neid edusamme silmas pidades otsustasid partei ja valitsus suurendada uudismaade ülesharimise plaani 28 miljoni hektarini. Uusi sadu tuhandeid entusiaste siirdus itta. Uutes paikades ei olnud neil kerge. Elati telkides, kaugel asustatud punktidest, tihtipeale tuli puudust tunda kõige hädavajalikumast. Kuid nõukogude inimesed said oma visadusega jagu kõigist raskustest ja jäid võitjateks. Aastail 1954—1956 võeti kasutusele 36 miljonit hektarit uudis- ja jäätmaad. See oli rahva *suur ajalooline kangelastegu.*

Uudismaadel loodi üle 425 uue sovhoosi — suure teraviljavabriku. Mida andis uudismaade kasutuselevõtmine, seda võib näha Kasahstani näite varal. Kui 1953. a. varuti Kasahhi NSV-s kõigest 146 miljonit puuda teravilja, siis 1958. a. varuti seal 950 miljonit puuda — 6,5 korda rohkem. Kasahhi vabariik muutus Nõukogude Liidu üheks peamiseks viljaaidaks.

1956. aastal seati sisse medal «Uudismaade ülesharimise eest», millega on autasustatud sadu tuhandeid entusiaste. Kom-

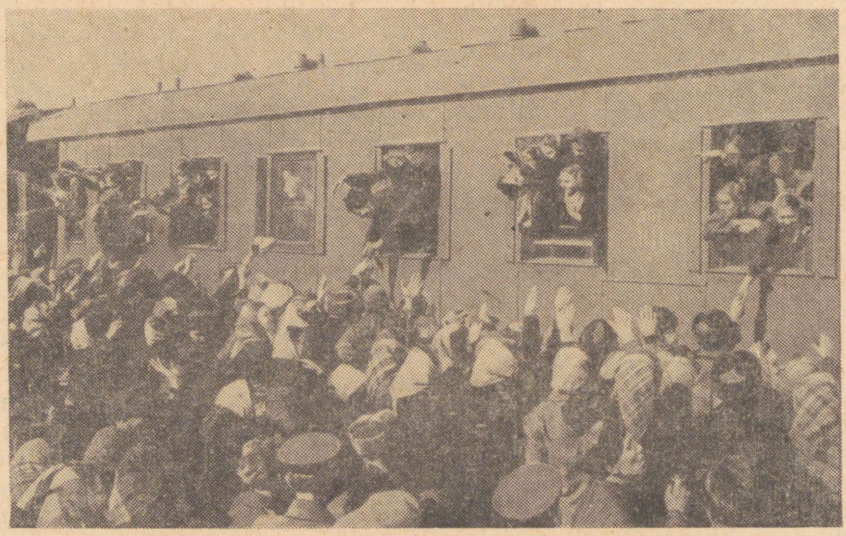

Uudismaalel

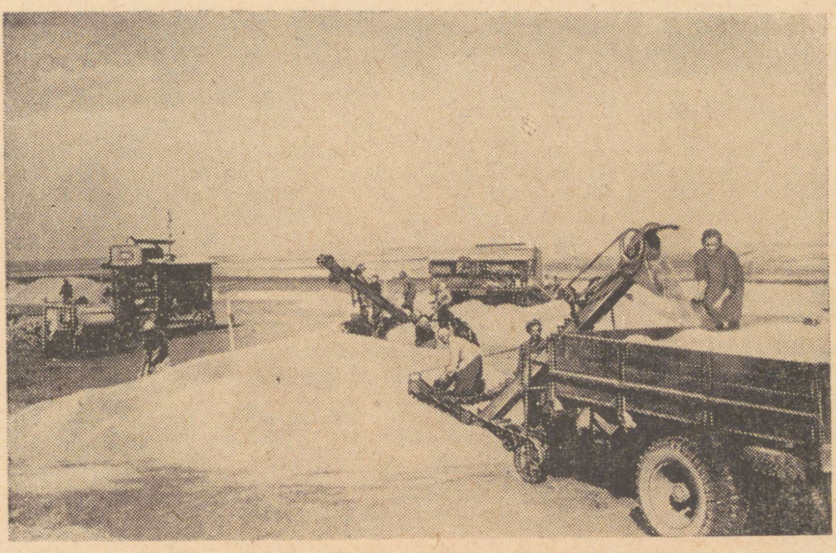

Vilja mehhaniseeritud töötlemine ühes uudismaa-sovhoosis. Kasahhi NSV.

munistlike noorte ja kogu noorsoo suurte teenete eest kommunistlikus ülesehitustöös, nende ennastsalgava ja viljaka töö eest uudismaade ülesharimisel autasustati Leninlikku Kommunistlikku Noorsooühingut 1956. aasta novembris Lenini ordeniga.

KÜSIMUSI.

1. Millised olid viienda viie aasta plaani täitmise tulemused tööstuse alal?
2. Missuguseid abinõusid võeti tarvitusele põllumajanduse mahajäämuse likvideerimiseks?
3. Milline tähtsus oli uudismaade kasutuselevõtmisel ja millist osa etendas selles Leninlik Kommunistlik Noorsooühing?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Noormeeste ja neidude kirjadest uudismaalt.

Kallid seltsimehed, komitee liikmed!

Tahan teile veidi jutustada meie tööst ja elust...

Meie brigaad sai eeskujuliku töö eest masina-traktorijaama rändlipu... Oleme rajoonis teisel kohal, oblastis aga kolmandal...

Meie brigaad on üles kündnud ühtekokku 5000 hektarit uudismaad... Kevadel külvas ta 1000 hektarile uudismaale nisu ja hirssi...

Tuju on meie rahval hea. Töötavad hoolsasti... Tõsi küll, meie poisid tülitsevad palju ülemustega, ja õigesti teevad.

Mõnede meie ülemuste organiseerimisvõimetuse tõttu tuleb meil ette tööseisakuid. Näiteks läks meil kaotsi üle 700 traktoritunni adraraudade puudumise tõttu... Kas ei tee viha?...

Teie *Valja Kanunnikova.*

*

...Tere, kallid sõbrad-tööriistategijad!... On möödas juba kuus kuud sellest, kui mina ja teised seltsimehed Moskva Budjonnõi-nimelisest tehasest vastasime partei üleskutsele ja sõitsime... uudismaadele...

Õppisime kursustel palju ja visalt, 10 kuni 12 tundi päevas, ja sammsammult... õppisime tundma ja kasutama põllumajandustehnikat...

Ja nüüd on aeg kätte jõudnud, moodustasime traktoribrigaadid... sööstsime tormijooksuga uudismaad vallutama...

Me saabusime lagedasse steppi, asusime elama telkidesse, nüüd aga on meie sovhoosil 70 heakorrastatud soome majakest. Sovhoos... on juba elektrifitseeritud, ehitatakse hooneid kultuuri- ja elukondlike asutuste jaoks. Hakati parki rajama.

Süda rõõmustab, kui näed, kuidas kõnnumaa su silma all muutub õitsvaiks väljadeks. Olen uhke selle üle, et ka minu jagu tagasihoidlikku tööd on kätketud sellesse suurde üldrahvalikku üritusse.

Antonenko.

*

Tere, ema!... Varsti sõidame põllule, hakkame elama telkides. Seal läheb veidi raskemaks — aga mis sellest! Kõik teadsid, et võib-olla on seal isegi väga paha, aga ometi sõitsid. Tähendab, kommunistlike noorte tahe käib üle kõigist raskustest, Sina aga räägid, et kas ei saaks tagasi sõita.

Ema, Sa tunned oma tütart: kas siis mina põgenen raskuste eest!... Pole viga, kallis, ära kurvasta...

Ma tean, ema, Sa saad aru kodumaa ja partei poolt meile usaldatud ürituse kogu tõsidusest, sügavusest ja mõttest, ja iial ei lepiks Sa sellega, et minust saaks desertöör või et ma osutuksin argpüksiks. On ju nii!

Sinu *Julja.*

*

Mind valiti kultuuriorganisaatoriks ja tööd tuli nüüd veelgi juurde. Onu Ljova, saatke mulle palun panderolliga Repini piltide reproduktsioone. Tahaksin tutvustada poisse ja tüdrukuid selle suure kunstnikuga. Tervitusi Leningradile!

Ljudmila.

(Raamatust «Kirjad uudismaalt», «Molodaja Gvardija», 1955.)

§ 59. NLKP XX kongress ja selle ajalooline tähtsus.

XX kongress kaasaegse rahvusvahelise arenemise tähtsamatest küsimustest. Tähtsaks sündmuseks Kommunistliku Partei ja kogu Nõukogudemaa elus oli NLKP XX kongress, mis toimus 1956. aasta veebruaris. Kongress kuulas ära ja arutas läbi NLKP Keskkomitee aruande, kinnitas NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kuuenda viie aasta plaani direktiivid, kuulas ära ettekande «Isikukultusest ja selle tagajärgedest», võttis vastu otsuse partei uue programmi ettevalmistamise kohta.

NLKP Keskkomitee aruandekõnes ja kongressi resolutsioonis on antud põhjalik analüüs kaasaegse rahvusvahelise olukorra

kohta, valgustatakse teoreetiliselt kaasaegse rahvusvahelise arenemise kõige tähtsamaid küsimusi: kahe süsteemi rahulikku kooseksisteerimist, sõdade ärahoidmise võimalikkust kaasaegsel etapil, sotsialismile ülemineku vorme eri maades ja teisi.

Kongress märkis, et käesoleva ajastu peamiseks iseloomustavaks jooneks on sotsialismi maailmasüsteemi kujunemine, mis pidevalt tugevneb, kuna kapitalistlikus maailmas üha süveneb üldkriis ja teravnevad klassivastuolud.

Et sotsialistlik ja kapitalistlik süsteem eksisteerivad ühel planeedil, siis on nende rahuliku kooseksisteerimise küsimus kogu inimkonna jaoks otsustava tähtsusega. Kui seda ei tagata, siis puhkeb paratamatult uus maailmasõda, mis toob lugematul hulgal kannatusi ja ohvreid kõigile rahvastele.

Mida tähendab rahulik kooseksisteerimine? See eeldab erineva ühiskondliku ja riikliku korraga riikide loobumist sõdadest kui nende vahel tekkivate vaidluste ja konfliktide lahendamise vahendist. Üksteise siseasjadesse mittevahelesegamist, nii suurte kui ka väikeste riikide suveräänsuse, sõltumatuse ja territoriaalse puutumatuse austamist, majanduslike ja kultuurisidemete arendamist, rahulikku võistlust majanduse alal. Erineva ühiskondliku ja riikliku korraga maade vahel toimub paratamatult nüüd ja tulevikus lepitamatu ideoloogiline võitlus, kuid see ei tohi viia sõjani.

XX kongress rõhutas, et «Nõukogude Liidu välispoliitika peajooneks oli ja jääb erineva korraga riikide rahuliku kooseksisteerimise leninlik printsiip». See tuleneb Nõukogude Liidu kui sotsialistliku riigi olemusest, millele sõda on võõras. NSV Liidus ei ole klasse ega rühmitusi, kes oleksid sõjast huvitatud. Sotsialistlikul majandusel on rahumeelne iseloom ja oma arenemiseks ei vaja ta sõdasid. Nõukogude Liidule ei ole sõda vaja tooraineallikate ja müügiturgude hankimiseks. Ja lõpuks ei tunnista NSV Liit sõda kui vahendit teistesse maadesse sotsialistliku revolutsiooni eksportimiseks. Revolutsioone ei ekspordita, vaid need toimuvad siis, kui ühel või teisel maal küpsevad selleks vajalikud tingimused.

Analüüsinud põhjalikult rahvusvahelist olukorda, tuli kongress järeldusele, et kaasaja tingimustes on rahu jõud kasvanud ja tugevnenud sellisel määral, et nad suudavad takistada uue sõja vallapäästmist. Koos võimsa sotsialismileeriga, kes võitleb rahu eest kõige otsustavamalt, astuvad sõja vastu aktiivselt välja paljud maad, kes on äsja heitnud endalt koloniaalse rõhumise ikke, nende hulgas India, Indoneesia, Birma ja teised maad. Laieneb rahupooldajate liikumine kõigis kapitalistlikes maades. Muidugi, seni kui eksisteerib imperialism kõigi oma vastuoludega, säilib sõdade majanduslik alus ja uue sõja oht. Kuid sõda ei ole fataalselt paratamatu. Rahu jõud on suutelised takistama sõja vallapäästmist. Kui aga imperialismil ikkagi õnnestub alus-

tada sõda, siis teevad maailma rahvad alatiseks lõpu vihatud ekspluataatorlikule korrale, mis sünnitab sõdasid.

XX kongress märkis, et uus jõudude vahekord rahvusvahelisel areenil sotsialismi ja kapitalismi vahel on loonud soodsad tingimused selleks, et proletariaat kapitalistlikes maades võiks poliitilise võimu kätte võita rahulikul teel, näiteks parlamendi kaudu. Saavutades valimistel parlamendis enamuse, võib töölisklass muuta selle kodanliku demokraatia organi rahva tahte tööriistaks. Sel viisil võib töölisklass võtta poliitilise võimu enda kätte, kehtestada proletariaadi diktatuuri ja asuda kapitalismi revolutsiooniliselt sotsialismiks ümber kujundama.

Ühtlasi näitas kongress, et neis maades, kus kodanlus, toetudes militaristlikele ringkondadele, töölisklassi ja töörahva tahtele vastupanu osutab ja neile relvastatud võitluse peale sunnib, tekib vajadus ekspluataatorite vastupanu relvastatud mahasurumiseks. Seepärast on tarvis tunda kõiki võitlusvorme, nii rahulikke kui ka mitterahulikke, mille abil proletariaat võib poliitilise võimu kätte võita.

NLKP XX kongress maa sisemise arenemise peamistest ülesannetest. XX kongress tegi kokkuvõtteid kommunistliku ülesehitustöö tulemustest NSV Liidus ja kavandas ülesanded edasiseks võitluseks *järkjärgulise ülemineku eest kommunismile.* Kongress tunnistas vajalikuks ka edaspidi esimeses järjekorras ja kiiresti arendada rasketööstust ning meie maa elektrifitseerimist, mis on kogu rahvamajanduse, meie majandusliku iseseisvuse ja kaitsevõime vankumatuks aluseks. Samal ajal võimaldab sotsialistliku majanduse saavutatud tase arendada kiires tempos ka rahvatarbeesemete tootmist. Kongress nõudis teaduse ja tehnika saavutuste ning eesrindlike kogemuste järjekindlat ja plaanipärast juurutamist tööstuses ja transpordis. Kongress tegi partei Keskkomiteele ülesandeks jätkata raugematu energiaga tööd põllumajanduse tõstmisel ja tagada selle edasine mehhaniseerimine.

Kavandati tähtsad abinõud *nõukogude rahva elatustaseme* pidevaks tõstmiseks: aastail 1957—1960 viia kõik töölised ja teenistujad üle 7-tunnilisele tööpäevale, töölised maa-alustel töödel ja kuni 18-aastased noorukid aga 6-tunnilisele tööpäevale, tõsta madalapalgaliste töötajate töötasu, suurendada pensionide määra, tunduvalt intensiivistada elamuehitust, seada sisse tasuta õpetus kõigi astmete koolides.

Kõik need otsused said konkreetse väljenduse kongressi poolt kinnitatud NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kuuenda viie aasta plaani direktiivides aastaiks 1956—1960.

XX kongress Stalini isiku kultuse tagajärgede likvideerimisest. NLKP XX kongress mõistis otsustavalt hukka Stalini isiku kultuse ja selle kahjulikud tagajärjed.

Keskkomitee tegi dokumentide põhjaliku uurimise tulemusel

kindlaks, et isikukultuse ajal esines kõige jämedamat sotsialistliku seaduslikkuse rikkumist ja võimu kuritarvitamist.

Vastuvõetud otsuses tegi kongress NLKP Keskkomiteele ülesandeks «... järjekindlalt ellu viia abinõusid, mis tagavad marksismile-leninismile võõrast isikukultusest täieliku ülesaamise, tema tagajärgede likvideerimise parteilise, riikliku ja ideoloogilise töö kõigil aladel, suure Lenini poolt väljatöötatud parteielu normide ja parteilise juhtimise kollektiivsuse printsiipide range elluviimise».

Kongress tegi kõigile partei- ja nõukogude organitele ülesandeks valvsalt kaitsta seaduslikkust, otsustavalt ja karmilt tõkestada ebaseaduslikkuse ja omavoli mis tahes avaldusi, rangelt silmas pidada kodanike õigusi, mis on tagatud Nõukogude konstitutsiooniga.

NLKP XX kongressi ajalooline tähtsus seisab selles, et ta andis vastuse rahvusvahelise ja siseolukorra põhiküsimustele ning määras ettenägelikult kindlaks kommunistliku ülesehitustöö edasised suunad NSV Liidus. Kongressi otsused on tähtsaks panuseks marksismi-leninismi teooriasse, panuseks, mis on rajatud NSV Liidu kommunistliku ülesehitustöö, rahvusvahelise töölis- ja kommunistliku liikumise kogemuste igakülgsele ja sügavale üldistamisele. NLKP XX kongressi otsuseid toetasid üksmeelselt kõik maailma kommunistlikud ja marksistlik-leninlikud töölisparteid.

Suure Oktoobri neljakümnes aastapäev. Suure poliitilise ja tööalase entusiasmi õhkkonnas pühitses nõukogude rahvas *Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva.* 6. novembril 1957. a. toimus NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärk. Koos rahvasaadikutega viibis istungjärgul enam kui kümme tuhat töölist, kolhoosnikku, intelligentsi, armee ja laevastiku esindajat. Siin viibisid samuti kõigi sotsialistlike riikide partei- ja valitsusdelegatsioonid, 64 maa vennalike kommunistlike ja töölisparteide esindajad, suurel arvul ametiühingute, kultuuritegelaste, teadlaste ja teiste organisatsioonide delegatsioone välismaalt.

Istungjärgul tehti kokkuvõtteid neist suurtest edusammudest, mida nõukogude rahvas oli 40 aasta jooksul Kommunistliku Partei juhtimisel saavutanud, kavandati kommunistliku ülesehitustöö perspektiive ja ülesandeid NSV Liidus.

Ülemnõukogu võttis vastu läkituse «Nõukogude Liidu rahvastele», milles kutsus üles veelgi tihedamalt koonduma Kommunistliku Partei ümber ja võitlema uute saavutuste eest kommunistlikus ülesehitustöös. Juubeliistungjärk pöördus samuti kõigi maade töötajate, poliitika- ja ühiskonnategelaste, teaduse ja kultuuri esindajate, parlamentide ja valitsuste poole üleskut-

sega võidelda visalt erineva ühiskonnakorraga riikide rahuliku kooseksisteerimise eest, rahvusvahelise koostöö eest ja relvastuse üldise vähendamise eest, usalduse tugevdamise eest rahvaste vahel.

KÜSIMUSI.

1. Milliseid küsimusi arutas NLKP XX kongress?
2. Mida tähendab erineva sotsiaalse ja poliitilise korraga riikide rahulik kooseksisteerimine ja miks on see vajalik?
3. Miks on käesoleval ajastul võimalik sõda ära hoida?
4. Millised ülesanded NSV Liidu sisemise arenemise valdkonnas püstitas NLKP XX kongress?
5. Mida märkis NLKP XX kongress oma otsuses isikukultuse tagajärgede likvideerimise küsimuses?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Isikukultusest ja selle tagajärgedest ülesaamise kohta.

NLKP Keskkomitee otsusest 30. juunil 1965. a.

Isikukultuse kritiseerimises lähtub partei marksismi-leninismi printsiipidest. Juba üle kolme aasta peab meie partei järjekindlalt võitlust J. V. Stalini isiku kultuse vastu, ületades sihikindlalt selle kahjulikke tagajärgi. Loomulikult oli see küsimus tähtsal kohal NLKP XX kongressi töös ja tema otsustes. Kongress märkis, et Keskkomitee astus täiesti õigesti ja õigeaegselt välja isikukultuse vastu, mille levimine vähendas partei ja rahvahulkade osa, vähendas partei kollektiivse juhtimise tähtsust ning tõi pahatihti kaasa tõsiseid lünki töös, sotsialistliku seaduslikkuse jämedaid rikkumisi. Kongress tegi Keskkomiteele ülesandeks järjekindlalt ellu viia abinõusid, mis tagavad marksismile-leninismile võõrast isikukultusest täieliku ülesaamise, tema tagajärgede likvideerimise parteilise, riikliku ja ideoloogilise töö kõigil aladel, suure Lenini poolt väljatöötatud parteielu normide ja parteilise juhtimise kollektiivsuse printsiipide range elluviimise.

Võitluses isikukultuse vastu juhindub partei marksismi-leninismi tuntud teesist rahvahulkade, partei ja üksikute isikute osast ajaloos, poliitilise juhi isiku kultuse lubamatusest, kuivõrd suured tema teened ka ei oleks. Teadusliku kommunismi rajaja K. Marx ütles, rõhutades oma vastumeelsust «igasuguse isikukultuse» suhtes, et tema ja F. Engelsi astumine kommunistide ühingusse «toimus sel tingimusel, et põhikirjast heidetaks välja kõik, mis soodustab autoriteetide ebausklikku kummardamist» (K. Marx ja F. Engels, Teosed, 26. kd., I väljaanne, lk. 487—488, v. k.).

Meie Kommunistlikku Parteid luues võitles V. I. Lenin leppimatult antimarksistliku «kangelase» ja «massi» kontseptsiooni vastu, mõistis kategooriliselt hukka üksikkangelase vastandamist rahvahulkadele. «... kümnete miljonite loova töö tegijate mõistus,» ütles V. I. Lenin, «rajab midagi mõõtmatult kõrgemat kui kõige suurem ja geniaalsem ennustus.» (Teosed, 26. kd., lk. 437.)

Tõstes üles J. V. Stalini isiku kultuse vastu võitlemise küsimuse, lähtus NLKP Keskkomitee sellest, et isikukultus on vastuolus sotsialistliku korra loomusega ja sai piduriks nõukogude demokraatia arendamise ja nõukogude ühiskonna kommunismile liikumise teedel.

Keskkomitee algatusel pidas partei XX kongress vajalikuks julgesti ja avameelselt rääkida isikukultuse rasketest tagajärgedest, tõsistest vigadest, mis esinesid Stalini elu viimasel perioodil, ja kutsuda kogu parteid üles tegema

ühiste jõupingutustega lõpu kõigele sellele, mida isikukultus oli endaga kaasa toonud. Sealjuures oli Keskkomitee teadlik, et esinenud vigade avameelne ülestunnistamine on seotud teatud miinuste ja puudustega, mida võivad ära kasutada vaenlased. Julge ja armutu enesekriitika isikukultuse küsimuses oli uueks ilmekaks tõendiks meie partei ja nõukogude sotsialistliku korra jõust ning tugevusest. Võib täie veendumusega öelda, et ükski kapitalistlike maade valitsevatest parteidest ei oleks kunagi riskinud niisugust sammu astuda. Vastupidi, nad oleksid püüdnud maha vaikida ja rahva eest varjata niisuguseid ebameeldivaid fakte. Kuid marksismi-leninismi revolutsioonilistel printsiipidel üleskasvanud Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei ütles välja kogu tõe, kui kibe see ka ei ole. Partei astus selle sammu ainult omal algatusel, juhindudes põhimõttelistest kaalutlustest. Ta lähtus sellest, et kui Stalini kultuse vastu väljaastumine kutsubki esile mõningaid ajutisi raskusi, siis perspektiivis, tööliskassi põhihuvide ja lõppeesmärkide seisukohalt annab see määratu positiivse tulemuse. Seega luuakse kindel garantii, et meie parteis ja meie maal ei saa kunagi enam tekkida isikukultuse-taolisi nähtusi, et edaspidi juhitakse parteid ja maad kollektiivselt, marksistlik-leninliku poliitika teostamise alusel, ulatusliku siseparteilise demokraatia tingimustes, miljonite töötajate aktiivsel looval osavõtul, nõukogude demokraatia igakülgse arengu tingimustes.

§ 60. Võitlus NLKP XX kongressi otsuste elluviimise eest.

Maa riiklik ja ühiskondlik juhtimine. Pärast Kommunistliku Partei XX kongressi viidi ellu tähtsaid abinõusid Nõukogude riigi edasiseks kindlustamiseks ja ühiskondlike organisatsioonide osa suurendamiseks riigiasjade juhtimisel.

1957. aasta märtsis toimusid järjekordsed kohalike nõukogude valimised. Suurema osa rahvasaadikuist moodustasid otsesed tootjad — töölised ja kolhoosnikud.

Kohalike nõukogude tegevus aktiviseerus. Kasvas nende osa majanduslikus ja kultuurialases ülesehitustöös, elanikkonna kultuurilise ja elukondliku teenindamise parandamisel, ühiskondliku korra ja kodanike õiguste kaitsmisel.

1958. aasta märtsis valiti NSV Liidu Ülemnõukogu viies koosseis. Üle 60% saadikute üldarvust moodustasid töölised ja kolhoosnikud. Ülemnõukogu esimesel istungjärgul valiti Ülemnõukogu Presiidium ja selle esimees — K. J. Vorošilov. Kinnitati valitsuse uus koosseis. NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimeheks määrati N. S. Hruštšov.

Laienes NSV Liidu Ülemnõukogu seadusandlik tegevus. Oma istungjärkudel ta arutas ja kinnitas rahvamajandusplaane ning võttis vastu seadusi Nõukogude riigi sise- ja välispoliitika kõige tähtsamates küsimustes. Pärast XX kongressi võeti tarvitusele uusi abinõusid vabariikide õiguste laiendamiseks ning nende osatähtsuse tõstmiseks maa poliitilises, majandus- ja kultuurielus. Liiduvabariikide otsustada anti oblastite ja kraide administratiiv-territoriaalse korralduse küsimused, millega seni olid tegelnud üleliidulised organid. Selleks et veelgi parandada rahvamajanduse planeerimist ja arvestada liiduvabariikide huvisid, moodustati NSV Liidu Ülemnõukogu Rahvuste Nõukogu Majandus-

komisjon, kes koosnes rahvasaadikuist — kõigi liiduvabariikide esindajaist.

Tunduvalt paranes ametiühingute tegevus, tõusis nende osa riigivalitsemises ning rahva materiaalse ja kultuurilise elujärje tõstmisel. Töörahvahulki tõmmati laialdaselt kaasa tootmise juhtimisele.

1958. aastal loodi ettevõtetes ja ehitustel alaliselt tegutsevad tootmisnõupidamised, mis valiti tööliste ja teenistujate üldkoosolekul. Neile antud suured õigused võimaldasid töölistel ja teenistujatel osa võtta tootmise juhtimisest ja kontrollida administratsiooni tegevust tootmise organiseerimisel. Tunduvalt laiendati ametiühingute alamastmeliste organisatsioonide õigusi tootmise juhtimise ning töötajate töö- ja elutingimuste parandamise alal.

Töölisklassi ennastsalgav töö. NLKP ajaloolise XX kongressi otsustest innustatuna alustas töölisklass sotsialistlikku võistlust 1956. aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest. Uut hoogu sai see liikumine 1957. aastal, mil valmistuti pühitsema nõukogude võimu 40. aastapäeva. Omavahel võistlesid majanduspiirkondade rahvamajanduse nõukogud ning üksikettevõtted ja -ehitused. Kõikjal toimus kogemuste vahetamine, juurutati eesrindlikke töömeetodeid, tööstuses võideldi visalt tehnilise progressi ja töö kvaliteedi tõstmise eest. Laialt levis *kiirmeetodite juurutamine.*

Vastuseks XX kongressi otsusele ülemineku kohta 7-tunnilisele tööpäevale hakkasid eesrindlikud töölised 7 tunniga täitma

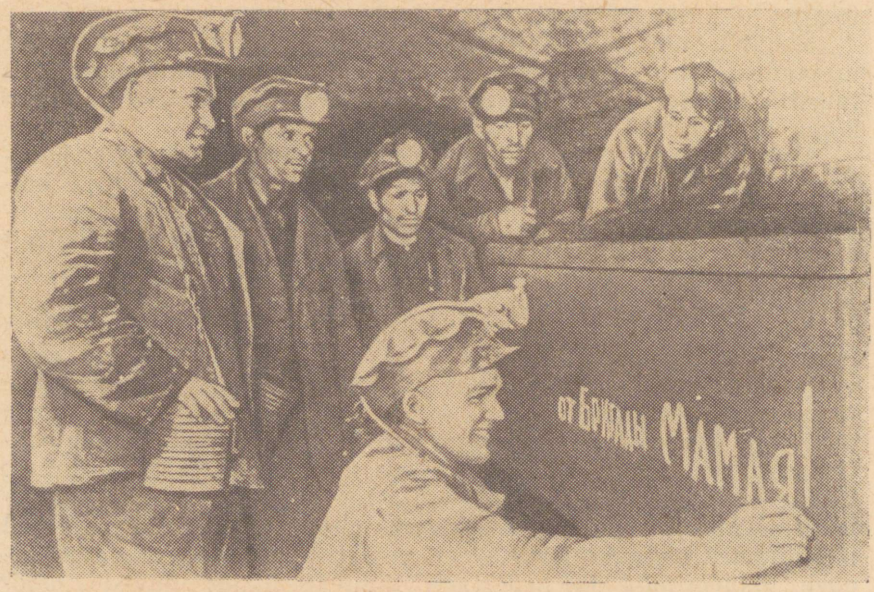

N. Mamai brigaad annab ära üle plaani toodetud sütt.

ülesandeid, mis olid arvestatud 8-tunnilise vahetuse jaoks. See liikumine haaras tuhandeid ettevõtteid ja terveid tööstusharusid. Mitmes Leningradi ettevõttes hakkasid töölised koostama isiklikke tööviljakuse tõstmise plaane.

Suurepärast algatust ilmutas Nikolai Mamai brigaad kaevandusest «Severnaja» (Luganski oblast). 1956. aasta septembris võtsid selle brigaadi liikmed endale kohustuse anda iga päev lisaks vahetuse normile üks tonn sütt. Kahe aasta pärast võtsid kaevurid uue kohustuse: iga brigaadi liige kohustus andma päevas poolteist tonni sütt üle plaani. 1958. aasta septembris kohustusid brigaadi liikmed kaevandama iga päev inimese kohta 2,5 tonni sütt üle vahetusnormi ja alandama söetonni omahinda 1 rubla 50 kopika võrra. Kaevurid täitsid auga oma kohustused. Mamai brigaadi algatust järgisid paljud.

Seninägematu hoo sai sotsialistlik võistlus 1958. aasta sügisel, kui meie maa valmistus NLKP XXI kongressiks. Sel ajal tekkisid esimesed *kommunistliku töö brigaadid.*

Majanduslikust ülesehitustööst võtsid üha aktiivsemalt osa kommunistlikud noored. Sajad tuhanded neist töötasid innukalt meie maa suurehitustel, rajasid elektrijaamu, metallurgia- ja keemiatehaseid ning kaevandusi. Ukraina kommunistlike noorte ja noorsoo jõududega rajati üksnes 1957. aasta jooksul Donbassis 37 kaevandust. Selle töö eest autasustati Ukraina Kommunistlikku Noorsooühingut Lenini ordeniga. 1958. aastal tegid noored ehitajad valmis 7 kõrgahju.

Edusammud majanduse arendamisel. Kuuenda viisaastaku esimese kolme aasta jooksul toimus Nõukogude tööstuse võimas tõus. 1958. a. viidi lõpule tolle aja suurima hüdroelektrijaama ehitamine Kuibõševis, mille võimsus on 2 100 000 kilovatti. Sellele anti nimeks Vladimir Iljitš Lenini nimeline Volga Hüdroelektrijaam.

Meie maa tööstus arenes kiires tempos, eriti hoogne oli rasketööstuse arenemine. Kolme aasta jooksul suurenes tootmisvahendite tootmine rohkem kui 37% võrra.

Kiirenes *tehniline progress* tööstuses. Tootmisse juurutati uut tehnikat, toimus kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine. Edukalt töötati NSV Liidu Euroopa-osa ühtse energiasüsteemi loomise kallal. Üha ulatuslikumalt elektrifitseeriti raudteetransporti, auruvedureid asendati elektri- ja diiselveduritega. Nõukogude lennukitööstus hakkas massiliselt tootma A. N. Tupolevi poolt konstrueeritud kiireid reisilennukeid Tu-104. Üha laiemalt hakati rahuotstarbeliselt kasutama aatomienergiat. 1958. aastal lasti käiku uue aatomielektrijaama esimene järk võimsusega 100 000 kilovatti.

NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsus astusid tähtsaid samme kõige progressiivsemate tööstusharude arendamise kiirendamiseks. 1958. a. töötati välja ja kinnitati gaasitööstuse tunduva suurendamise programm. 1958. aasta mais kinnitas NLKP Keskkomitee pleenum keemiatööstuse kiirendatud arendamise

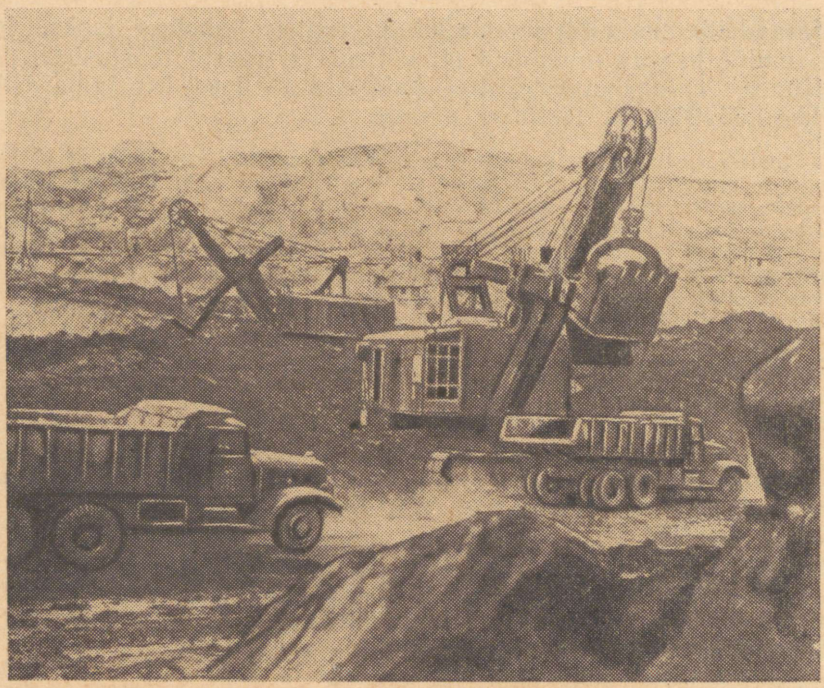

Kurski magnetiline anomaalia.

programmi. Alustati töid Kurski magnetilise anomaalia rauamaagi-leiukohtades, et kasutusele võtta sealseid rikkalikke maapõuevarasid.

Suurenes põllumajandussaaduste toodang. Aastail 1955—1959 kasvas põllumajanduse kogutoodang keskmiselt 7,6% võrra aastas. Tunduvalt suurenes teravilja kokkuost riigi poolt. Suure hulga teravilja andsid uudismaad.

Kuni 1958. aastani tehti kolhoosides kõik tähtsamad põllutööd masina-traktorijaamade poolt, kelle käsutuses oli rohkesti traktoreid, kombaine ja teisi põllutöömasinaid. Kuna kolhoosid olid väikesed ja majanduslikult nõrgad, siis ei suutnud nad endale muretseda ega tootlikult rakendada kallihinnalist tehnikat, neil puudus ka mehhanisaatorite kaader. Sellistes tingimustes oli ainuõigeks lahenduseks riiklike masina-traktorijaamade loomine, kes lepingu alusel teenindasid kolhoose eesrindliku tehnikaga.

Kuid viiekümnendate aastate lõpuks oli olukord põhjalikult muutunud. Suuremalt jaolt olid kolhoosid muutunud tugevateks ja suutsid hankida vajalikku tehnikat. Nende käsutuses oli tootmise organisaatorite ja mehhanisaatorite kvalifitseeritud kaader, kes oli suuteline oskuslikult kasutama kaasaegset tehnikat. Seetõttu osutus võimalikuks muuta kolhooside tootmistehnilise teenindamise vormi.

1958. a. otsustati reorganiseerida masina-traktorijaamad ning hakata müüma traktoreid, kombaine ja teisi põllumajandusmasinaid otse kolhoosidele.

Ent masina-traktorijaamade reorganiseerimise ajal õõnestati tugevasti põllumajanduse remondibaasi. Sadu hästi sisustatud remonditehaseid ja -töökodasid anti üle rahvamajanduse nõukogudele ja teistele mittepõllumajanduslikele organisatsioonidele. Paljudes kolhoosides hakati põllumajandustehnikat remontima halvasti varustatud töökodades. Remondi madala kvaliteedi tagajärjel langes tehnika tihti kiiresti rivist välja.

Rahva elatustaseme tõus. Sotsialistliku tootmise pidev kasv ja rahvatulu suurenemine võimaldasid riigil ellu viia uusi abinõusid rahva elatustaseme tõstmiseks. 1956. aastal lühendati töölistel ja teenistujatel kahe tunni võrra pühapäevade- ja pühade-eelse tööpäeva pikkust, vähendamata seejuures töötasu. Noorukitele seati sisse 6-tunniline tööpäev. Keskkooli vanemates klassides, kesk-eri- ja kõrgemates õppeasutustes kaotati õppemaks. Astus jõusse uus seadus, mis tunduvalt suurendas valdavale enamikule pensionäridele makstava riikliku toetuse määra. 1957. aasta jaanuaris tõsteti madalapalgalistę töötajate töötasu. Aastail 1956—1958 viidi töölised ja teenistujad üle 6- ja 7-tunnilisele tööpäevale ilma töötasusid vähendamata.

Seninähtamatu hoo sai elamuehitus. Sellest võtsid laialdaselt osa töötajad ise. 1957. aasta juulis võtsid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu vastu määruse «Elamuehituse arendamisest NSV Liidus», milles oli kavandatud programm elamuprobleemi lahendamiseks meie maal 10—12 aasta jooksul.

KÜSIMUSI.

1. Milles väljendus nõukogude riigikorra edasine tugevnemine pärast NLKP XX kongressi?
2. Mis iseloomustab töölisklassi tööentusiasmi tõusu aastail 1956—1958? Millised olid tööstuse saavutused neil aastail?
3. Milliseid edusamme saavutas 1958. aastaks NSV Liidu põllumajandus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu läkitusest «Kõigile komsomoliorganisatsioonidele ja kommunistlikele noortele, kogu nõukogude noorsoole».

Kallid seltsimehed!...

Nõukogude võimu aastatel on Siberis ja meie maa teistes idapiirkondades ära tehtud määratu suur töö. Tundmatuseni on muutunud see maa! Siin on kerkinud uued linnad, on ehitatud suured tehased, vabrikud ja kaevandused, on rajatud tuhandeid kilomeetreid raudteid.

Kuid meie maa ida- ja põhjapiirkondade rikkusi kasutatakse ära veel kaugeltki mitte täiel määral. Need rikkused on aga tõesti ammendamatud. Siberis

näiteks on 75 protsenti kõigist NSV Liidu söevarudest ja kuni 80 protsenti hüdroenergeetilistest ressurssidest, neli viiendikku metsarikkustest; Siberis on värviliste ja haruldaste metallide, rauamaagi ja keemilise tooraine suurimad leiukohad. Suuri võimalusi on siin ka põllumajanduse arendamiseks — teravilja ja loomakasvatussaaduste tootmiseks. Nüüd on meil olemas kõik tingimused ja vahendid selleks, et meie maa idapiirkonnad kiiremini kasutusele võtta, rakendada nende loendamatud loodusvarad rahva teenistusse, kommunistliku ülesehitustöö suure ürituse teenistusse...

Kõigi nende suurejooneliste plaanide elluviimiseks on tarvis uusi sadu tuhandeid töölisi. Need peavad olema julged, tugevad, raskusi mittekartvad ja mehised noored inimesed, kes põlevad soovist pühendada oma energia nõukogude rahva hüvanguks. Niisuguseid inimesi on meil olemas!

Partei ja valitsus pöörduvad kõigi komsomoliorganisatsioonide, kommunistlike noorte ja kogu nõukogude noorsoo poole üleskutsega anda enda hulgast aastail 1956—1957 400 000—500 000 noormeest ja neidu, kes asuksid idapiirkondades uute tehaste, hüdroelektrijaamade, sõe- ja maagikaevanduste ning teiste ettevõtete, samuti raudteede ehitamisele.

Komsomol on partei ustav abiline. Ta on alati tuliselt reageerinud partei kõigile üleskutsetele, on julgelt sammunud kõige vastutusrikkamatele ja raskematele töölõikudele ning on auga täitnud oma kohust kodumaa ees. Meenutagem Amuuri-äärse Komsomolski — Kaug-Idas asuva nooruselinna kangelaslikke ehitajaid, meenutagem komsomoli löökbrigaadide ennastsalgavat tööd, kes ehitasid Uraali ja Kuznetski basseini metallurgiagigante! Kustumatu kuulsuse on võitnud Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu poolt lähetatud noored ka meie päevil, sooritades suurepärase töökangelasteo võitluses uudis- ja jäätmaade ülesharimise eest. Tänu noorte visale tööle on miljonid hektarid endisi tühje maid pandud nõukogude rahva teenistusse.

Ei ole kahtlust selles, et nõukogude noorsugu reageerib ka sel korral palavalt partei ja valitsuse üleskutsele, suurendab ennastsalgava tööga Siberi, Kaug-Ida, Kaug-Põhja, Kasahstani ja Donetsi basseini ehitustel Kommunistliku Noorsooühingu kuulsusrikkaid traditsioone.

Pöördudes selle üleskutsega noorsoo poole, peavad partei ja valitsus vajalikuks otse ja varjamata rääkida raskustest, mis ootavad uusasunikke. Noored sõbrad! Esialgu ei ole teil selliseid elumugavusi, millega te olete harjunud suurtes linnades. Heakorrastatud asulad heade majade ja klubidega ei teki kohe — kõik see tuleb teil luua oma kätega. Seepärast peavad uusehitustele sõitma tahtejõulised, vastupidavad ja kindlameelsed inimesed, kes ei karda raskusi ja on valmis nendest jagu saama...

(«Rahva Hääl», 19. mail 1956. a.)

2. Elamuehituse arendamisest NSV Liidus.

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusest 31. juulil 1957. a.

Sotsialismimaal, kus võim kuulub töörahvale, on rahva elutaseme ja heaolu tõstmine üks tähtsamaid ülesandeid. Kommunistlikul Parteil ja Nõukogude valitsusel ei ole üllamat eesmärki kui hoolitseda rahva hüvangu ja õnne eest, tema elutingimuste parandamise eest...

Partei ja valitsus selgitavad järjekindlalt välja täiendavaid summasid ja materiaalseid ressursse elamuehituse maksimaalseks edasiarendamiseks meie maal.

Riiklikud kapitaalmahutused elamuehitusse kasvavad aastail 1956—1960 viienda viisaastakuga võrreldes 78 miljardi rubla võrra ja suurenevad järgnevail aastail veelgi rohkem...

NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu on seisukohal, et elamuehituses edasise tõusu saavutamiseks vajalikud tingimused on nüüd loodud, ning seavad ülesandeks kõige lühema aja jooksul märksa suurendada elamufondi, et lähema 10—12 aasta jooksul likvideerida korteripuudus meie maal...

(«Rahva Hääl», 2. augustil 1957. a.)

§ 61. Kultuurialane ülesehitustöö sõjajärgsetel aastatel (1946—1958).

Kultuurikollete taastamine. Pärast sõja lõppemist kujunes kultuurialase ülesehitustöö kõige pakilisemaks ülesandeks fašistlike okupantide poolt purustatud kultuurikollete taastamine.

Need purustused olid tohutu suured: varemeis oli rohkem kui 82 000 kooli, ligi 2000 kõrgemat ja kesk-eriõppeasutust, üle 600 teadusliku uurimise instituudi, 44 000 klubi, teatrit, muuseumi ja muud kultuuriasutust.

Nende taastamine nõudis tohutuid pingutusi. Nõukogude riik eraldas suuri summasid kultuurialaseks ehitustööks. Kahe sõjajärgse viisaastaku jooksul (aastail 1946—1955) kulutati selleks üksnes riigieelarvest peaaegu 590 miljardit rubla.

Kultuurikollete taastamisel tuli riigile appi nõukogude rahvas. Paljudes linnades ja asulates taastas elanikkond oma jõududega koole, klubisid ja lugemistaresid. Nii näiteks taastati kolhooside poolt neljanda viisaastaku jooksul tuhandeid koole, kokku 1,3 miljoni õpilase jaoks.

Hariduse arenemine. Neljandal viisaastakul kehtestati nii linnas kui ka maal üldine seitsmeklassiline koolikohustus. Viiendal viisaastakul arenes kiiresti keskharidus, loodi laialdane õhtukoolide võrk, kus õppisid tootmistööga tegelevad noored. NLKP XX kongressi otsuse kohaselt asuti ehitama internaatkoole — kinniisi üldhariduslikke õppeasutusi.

Sõjajärgsetel aastatel arenes ulatuslikult kõrgem ja keskeriharidus. Kahe sõjajärgse viisaastaku jooksul avati rohkem kui 160 uut kõrgemat õppeasutust. 1958. aastal oli meie maal 2,2 miljonit üliõpilast, neist 45% õppis tootmistööd katkestamata õhtustes ja mittestatsionaarsetes osakondades. 10 sõjajärgse aasta jooksul sai riik üle 4,6 miljoni kõrgema ja kesk-eriharidusega spetsialisti. Spetsialistide ettevalmistamisel jõudis NSV Liit kaugele ette Ameerika Ühendriikidest.

Kuid üldhariduslikel ja kõrgematel koolidel oli ka suuri puudusi. Üldhariduslik kool ei valmistanud kasvavat põlvkonda küllaldaselt ette praktiliseks tegevuseks, ei kasvatanud õpilastes armastust ja austust töö vastu, ei andnud neile tootmisalaseid oskusi. Kõrgemates koolides oli õppetöö nõrgalt seotud tootmise ja eluga. Sageli oli nii, et kõrgema õppeasutuse lõpetanud noor-

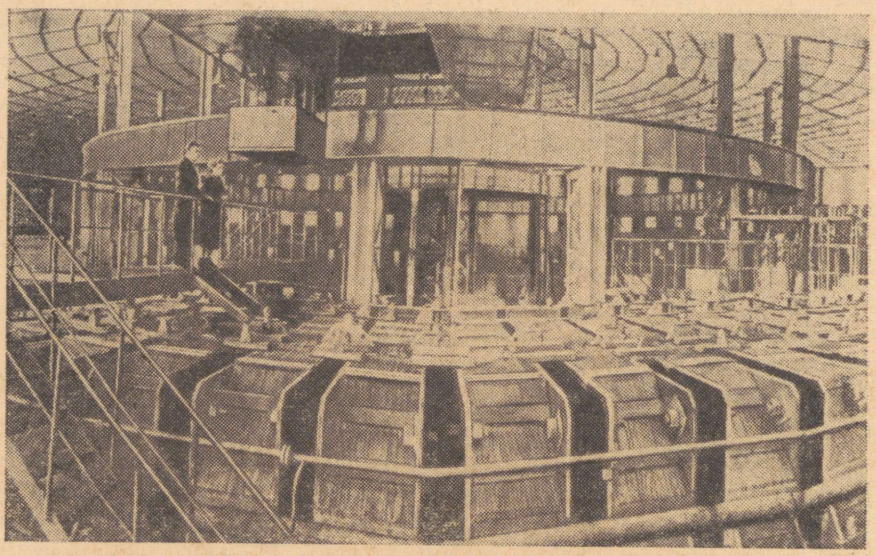

Nõukogude sünkrofasotron — üks suuremaid maailmas.

tel spetsialistidel oli küll hea teoreetiline ettevalmistus, kuid tootmist tundsid nad halvasti.

Seetõttu otsustasid Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus kogu haridussüsteemi ümber korraldada — siduda õppetöö tootmisega.

28. detsembril 1958. a. võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastu seaduse «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ja haridussüsteemi edasisest arendamisest NSV Liidus». Meie maal kehtestati üldine kaheksaklassiline koolikohustus. Kaheksaklassilise kooli ülesandeks on anda õpilastele üldhariduslike ja polütehniliste teadmiste kindlad põhialused ning kasvatada neis armastust ja austust töö vastu. Seaduses oli öeldud, et täieliku keskhariduse andmine noortele 15.—16. eluaastast alates toimub õppetöö ja tootmistöö ühendamise teel. Ka kõrgemates koolides viidi läbi ümberkorraldused, mis lähendasid neid elule ja tootmisele ning parandasid ühtlasi spetsialistide teoreetilist ettevalmistust teaduse ja tehnika uusimate saavutuste alusel.

Nõukogude teaduse väljapaistvad saavutused. Pidevalt laieneb teaduslike uurimisasutuste võrk. Loodi Leedu, Eesti, Tadžiki, Turkmeeni ja Kirgiisi NSV teaduste akadeemiad. Maa idaosas organiseeriti uus teaduslik keskus — NSV Liidu Teaduste Akadeemia Siberi osakond. Tekkis ka palju teisi teaduslikke uurimisasutusi. 1958. aastal küündis teaduslike töötajate arv NSV Liidus 284 000 inimeseni.

Nõukogude teaduslikke asutusi varustati kõige eesrindlikuma ja täiuslikuma aparatuuriga. 1949. aastal ehitati maailma suurim sünkrotsüklotron aatomi kõige väiksemate osakeste uurimiseks. 1956. aastal hakkas NSV Liidu Teaduste Akadeemia elektrofüüsika laboratooriumis tööle hiiglaslik seadeldis aatomituuma uurimiseks — üks maailma suuremaid sünkrofasotrone, mis annab osakestele energia 10 miljardit elektronvolti.

Suurt osa teadlaste ja kultuuritegelaste innustamisel nende töös etendavad Lenini preemiad, mida määratakse igal aastal V. I. Lenini sünnipäeval kõige väljapaistvamate tööde eest teaduse, tehnika, kirjanduse ja kunsti valdkonnas. (Lenini preemiad seati uuesti sisse NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu otsusega 8. septembrist 1956. a.) Nõukogude teadus on mitmetes tähtsates teadusharudes saavutanud eesrindliku positsiooni kogu maailma teaduses.

Nõukogude teaduse suureks saavutuseks oli aatomienergia saladuse lahendamine 1947. aastal, mis võimaldas Nõukogude Liidul luua enesekaitseks aatomirelva. Meie teadlased saavutasid silmapaistvaid tulemusi aatomienergia rahuotstarbelises praktilises rakendamises. 1957. aastal lasti Leningradis vette maailma esimene aatomijäälõhkuja «Lenin». Aatomienergiat rakendatakse üha laiemalt ka muudel rahuotstarbelistel eesmärkidel.

Väljapaistva nõukogude teadlase akadeemik I. V. Kurtšatovi juhtimisel saavutati Aatomienergia Instituudis esimesi tähtsaid tulemusi suure teadusliku probleemi — *termotuumareaktsioonide juhtimise* probleemi lahendamisel. Selle probleemi täielik lahendamine võimaldaks muuta mered ja ookeanid ammendamatuks energiaallikaks inimkonnale.

Üks suuremaid nõukogude teaduse ja tehnika saavutusi oli ülikauge kontinentidevahelise mitmeastmelise ballistilise raketi loomine 1957. aastal. Niisugust raketti on võimalik saata maakera mis tahes piirkonda. Olles loonud selle raketi, võis Nõukogude Liit *4. oktoobril 1957. a. välja lasta Maa tehiskaaslase* — esimese inimkonna ajaloos. Sellele järgnesid teine (sama aasta 3. novembril) ja kolmas (15. mail 1958. a.) sputnik. Esimeste Maa tehiskaaslaste väljalaskmine oli nõukogude teaduse ja tehnika suursaavutuseks, suureks teaduse kangelasteoks, mis avas inimkonnale kosmose vallutamise ajastu. Kogu maailm võttis neid ajaloolisi sündmusi vastu suure vaimustusega.

Suurt edu on nõukogude teadlased saavutanud ka kosmiliste kiirte uurimisel ja teoreetilise keemia valdkonnas. Nad on andnud suure panuse kõigi teadusalade edasiarendamisse.

Kõige väljapaistvamaid saavutusi teaduse alal on ära märgitud Lenini preemiaga: akadeemik A. N. Tupolevile anti preemia kiire reaktiivlennuki Tu-104 loomise eest, teadlastele D. I. Blohhintsevile, N. A. Dolležalile, A. K. Krassinile ja V. A. Malõhhile — maailma esimese aatomielektrijaama ehitamise eest, akadeemikutele V. I. Vekslerile ja A. L. Mintsile — võimsa

sünkrofasotroni loomise eest, akadeemikutele L. A. Artsimovitšile ja M. A. Leontovitšile — võimsate impulsslahenduste uurimise eest gaasis kõrge temperatuuriga plasma saamiseks. Lenini preemiaid on antud paljudele nõukogude teadlastele. 1956. aastal määras Rootsi Teaduste Akadeemia nõukogude akadeemikule N. N. Semjonovile Nobeli preemia väljapaistvate tööde eest keemiliste reaktsioonide uurimise alal.

Kirjandus ja kunst. Sõjajärgsel perioodil hoolitses Kommunistlik Partei igati nõukogude kirjanduse ja kunsti arenemise eest, püüdes suurendada nende osa rahva kommunistlikus kasvatamises.

Seda eesmärki teenisid aastail 1946—1948 vastuvõetud ÜK(b)P Keskkomitee otsused «Ajakirjadest «Zvezda» ja «Leningrad»», «Draamateatrite repertuaarist ja selle parandamise abinõudest», «Filmist «Suur elu»», «Muradeli ooperist «Suur sõprus»».

Partei mõistis teravalt hukka ideelageduse ja apoliitilisuse, mis tuli ilmsiks reas kirjandus-, draama- ja muusikateostes. Partei Keskkomitee osutas sellele, et kirjanikud ja kunstitöötajad peavad oma loomingulises töös juhinduma marksismi-leninismi ideedest ja partei poliitikast; rõhutati, et nõukogude kirjandus ja kunst peavad suurendama oma organiseerivat ja kasvatavat osa võitluses kommunismi ülesehitamise eest meie maal. Keskkomitee kutsus kirjanikke ja kunstitegelasi üles looma eredaid ja erutavaid teoseid kõrgel kunstilisel tasemel, teoseid, mis jutustavad nõukogude ühiskonna elust ja kasvatavad nõukogude inimesi kommunismi ja piiritu kodumaa-armastuse vaimus.

Uut loomingulist indu andsid nõukogude kultuuritegelastele NLKP XX kongressi otsused. Eriti viljastavalt mõjus kirjanduse ja kunsti arenemisele Kommunistliku Partei võitlus Stalini isiku kultuse tagajärgede likvideerimise eest. Tõsi küll, üksikud kirjanikud ja kunstitegelased, kasutades ettekäändena võitlust isikukultuse vastu, asetasid kahtluse alla kultuuri arendamise parteilise juhtimise vajalikkuse ja tähtsuse ning hakkasid taganema kirjanduse ja kunsti parteilisuse põhimõttest.

NLKP Keskkomitee aitas eksiteele sattunud kirjanikel ja kunstnikel kõhklustest üle saada ja õigesti mõista partei XX kongressi otsuseid.

Kunstiintelligentsi koondumisele partei ümber ja tema loomingu ideelisuse tõusule aitasid kaasa II üleliiduline kirjanike kongress (1954. aasta detsembris), I üleliiduline kunstnike kongress (1957. aasta märtsis) ja II üleliiduline heliloojate kongress (1957. aasta aprillis). Nendele kongressidele läkitatud tervitustes kutsus NLKP Keskkomitee nõukogude kultuuritegelasi üles kujutama tõepäraselt ja eredalt nõukogude rahva suuri tegusid, tema kõrgeid moraalseid omadusi ja püüdluste õilsust, innustama nõukogude inimesi uutele edusammudele kommunismi ehitamisel.

Nõukogude kirjandus ja kunst arenesid sõjajärgsetel aastatel nende partei nõuannete vaimus. Sõjajärgse kirjanduse üks keskseimaid teemasid oli nõukogude rahva surematu kangelastegu Suures Isamaasõjas.

Sellised teosed, nagu B. Polevoi «Jutustus tõelisest inimesest», A. Fadejevi «Noor Kaardivägi», M. Šolohhovi «Inimese saatus», V. Ažajevi «Kaugel Moskvast» ja paljud teised on saanud nõukogude rahva lemmikraamatuteks.

Rahuliku ülesehitustöö paatos ja nõukogude inimese — kommunismiehitaja kujutamine on nõukogude kirjanduse peateema. L. Leonovi «Vene mets», V. Ovetškini «Rajooni argipäev», G. Nikolajeva «Lõikus» ja «Võitlus teel», M. Hüsseini «Apšeron» ja paljud teised teosed on pühendatud sellele teemale.

Nõukogude inimene — sõjamees ja ehitaja — on olnud sõjajärgse filmikunsti tähelepanu keskpunktis. Filmid «Kõrgus», «Suur perekond», «Kevad Ülejõe tänaval», «Poeem merest» ja paljud teised on võitnud nõukogude kinosõprade poolehoiu. 1958. aastal demonstreeriti nõukogude filme 14 rahvusvahelisel festivalil, kus neile anti 30 preemiat ja diplomit.

Rõõmustavaks nähtuseks oli filmikunsti tormiline arenemine rahvusvabariikides. 1958. aasta filmitoodangust valmis enam kui kaks kolmandikku liiduvabariikide kinostuudiotes.

Suurt tähelepanu pöörati kujutava kunsti arendamisele. 1947. aastal loodi NSV Liidu Kunstide Akadeemia. Nõukogude valitsus võttis tarvitusele abinõusid kujutava kunsti alal töötajate loomingulise töö tingimuste parandamiseks.

5. novembril 1957. a. Moskvas avatud üleliiduline kunstinäitus, mis oli pühendatud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäevale, oli nõukogude võimu ajal korraldatud kunstinäitustest kõige suurem. Sellest võttis osa umbes 5000 kunstnikku ligi 10 000 tööga. Näituse kesksekseks teemaks oli nõukogude inimene ja meie sotsialistlik tänapäev. Näitus kõneles kujutava kunsti suurtest saavutustest.

Nõukogude kirjanduse ja kunsti paremaid teoseid on märgitud igal aastal Lenini preemiatega.

Aastail 1956—1958 said Lenini preemia kirjanik L. Leonov romaani «Vene mets» eest, heliloojad A. Hatšaturjan balleti «Spartacus» eest ja D. Šostakovitš XI sümfoonia «1905. aasta» eest, skulptorid S. Konenkov skulptuuri «Autoportree» eest ja A. Kibalnikov V. Majakovski mälestussamba eest Moskvas, G. Ulanova väljapaistvate saavutuste eest balletikunstis, Leningradi Puškininimeline Draamateater V. Višnevski «Optimistliku tragöödia» lavastuse eest, näitlejad B. Smirnov ja M. Štrauhh V. I. Lenini osa loomise eest.

KÜSIMUSI.

1. Millistel teadusaladel asub meie kodumaa esimesel kohal maailmas?
2. Millised abinõud viidi ellu Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse poolt, et tõsta kirjanduse ja kunsti osa töötajate kommunistlikus kasvatamises?
3. Millal seati sisse Lenini preemiad väljapaistvate saavutuste eest teaduse ja kunsti alal?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. TASS-i teadaandest esimese Nõukogude Maa tehiskaaslase väljalaskmisest.

Teadusliku uurimise instituutide ja konstrueerimisbüroode suure pingelise töö tulemusena on loodud esimene Maa tehiskaaslane maailmas. 4. oktoobril 1957. a. saadeti NSV Liidus edukalt välja esimene kunstlik satelliit. Esialgseil andmeil andis kanderakett satelliidile vajaliku orbitaalkiiruse — ligi 8000 meetrit sekundis. Praegu liigub satelliit Maakera ümber elliptilist trajektoori mööda ja tema lendu on võimalik jälgida tõusva ja loojuva päikese kiirtes lihtsate optiliste instrumentide (binoklid, pikksilmad jne.) abil.

2. Aatomienergia rahuotstarbelisest kasutamisest.

Akadeemik I. V. Kurtšatovi kõnest NLKP XX kongressil.

...Aatomireaktorite alal töötame me koos sotsialismileeri maade teadlaste ja inseneridega, kes Nõukogude Liidu osavõtul loovad oma kodumaal aatomireaktoreid teaduslikel eesmärkidel ja kavatsevad ehitada aatomielektrijaamu. Meie ja sotsialismileeri maade teadlaste ühine töö laieneb ja süveneb ning annab kahtlemata väljapaistvaid tulemusi...

Nagu te teate, toimus möödunud aasta augustis Genfis aatomienergia rahuotstarbelisele kasutamisele pühendatud rahvusvaheline konverents, kus viibisid 79 maa esindajad. Nõukogude Liit esitas 102 ettekannet.

Me tundsime suurt rahuldust seoses sellega, et meie teadlaste ja inseneride ettekanded said sellel konverentsil maailma teadusliku üldsuse poolt kõrge hinnangu...

Aatomienergia kasutamisele on võimalik... rajada energiaseadeldisi, mis võimaldavad transpordil läbida suuri kaugusi ilma kütusevarude täiendamiseta. Näitena võiks tuua andmeid aatomijõul töötava jäälõhkuja kohta, mille tehnilise projekti väljatöötamine on praegu lõpetamisel. Aatomijõul töötav jäälõhkuja hakkab Põhja mereteel jääd murdes läbi viima laevu, täiendamata kütusevarusid 2—3 aastat järjest.

On vaja anda avaramat teed aatomienergiale transpordis...

Meie edusammud sel alal olid suurel määral tingitud sellest, et instituutides, millede loomise eest juba aastail 1918—1920 kandis hoolt suur Lenin, tehti kogu aeg visalt teoreetilist tööd aatomi ehituse seaduste, ahelreaktsiooni seaduste ja aatomituuma struktuuri seaduste uurimise alal, mis määras kindlaks need teed, mida mööda meil praegu areneb aatomitehnika.

Nõukogude teadlased peavad avastama uusi loodusseadusi ja tungima ikka kaugemale mateeria omaduste tunnetamisel. Me peame kindlaks tegema nende jõudude olemuse, mis seovad omavahel prootoneid ja neutroneid — aatomituumade põhilisi struktuurielemente. On vaja uurida prootonite ja neutronite endi struktuuri. Selleks on vaja ehitada hiiglaslikke kiirendajaid...

Meie, nõukogude teadlased, tahaksime töötada selle, inimkonna jaoks ülitähtsa teadusliku probleemi lahendamise kallal koos kõigi maailma maade, sealhulgas ka ameerika teadlastega, kelle teaduslikke ja tehnilisi saavutusi me hindame kõrgelt. Et see saaks võimalikuks, on tarvis ainult üht — et Ameerika Ühendriikide valitsus võtaks vastu Nõukogude Liidu ettepaneku aatomija vesinikurelva kasutamise keelamise kohta, mille eest väsimatult võitleb meie partei...

3. Nõukogude teaduse loominguline kangelastegu.

Sputniku väljasaatmisel on tohutu suur tähtsus. Ülemaailmse teaduse arenemise ajaloos on võrdlemisi vähe hüppeid. Teade sputniku väljasaatmisest avaldas ühtmoodi vapustavat muljet nii lihtsatele, teadusest kaugel seisvatele inimestele kui ka teadlastele. See teadmine, et meie planeedi ümber sooritab lendu inimkätega loodud sputnik, tundub ühesugusel määral kõigile imena...

NSV Liidus teeb hiiglasuurt loomingulist tööd kogu rahvas, kes mõistab, et inimese vabastamine ja inimeste heaolu tõeline tõstmine nõuavad gigantseid jõupingutusi teaduse ja tehnika valdkonnas...

Sputnik annab uue võimsa tõuke kogu teadusele...

Nõukogude teadlased said teenitult selle ala pioneerideks. Tänu nõukogude teaduse ja tehnika saavutustele sai inimene veelgi suuremal määral teadlikuks oma võimalustest. Nüüd võib eriti põhjendatult rääkida sellest, milliseid loomingulisi kangelastegusid on võimalik korda saata kogu maailma töörahva, progressi ja tsivilisatsiooni huvides.

Frédéric Joliot-Curie.

4. Välismaa teadlased, kirjanikud ja ühiskonnategelased nõukogude kultuurist.

Imestust kutsub esile see üllatav energia, millega Venemaal püütakse levitada haridust kogu maal. Ja küsimus ei ole siin ainult inimeste arvus, vaid ka asja enda sügavuses ja ulatuses.

Kui palju on ilmutatud hoolitsust, kui palju on rakendatud energiat, et ükski inimene ei tunneks end abituna ega saamatuna. Ja mitte ainult Valgevenemaal, vaid ka Kesk-Aasia rahvaste hulgas levitavad nad haridust veeuputuse kiirusega. Ja ei ole piire nende väsimatul energial, mis on suunatud sellele, et avada nendele rahvastele juurdepääs teaduse tippudele.

Rabindranath Tagore (India).

Pärast kõiki neid katsumusi... jääb mul üle ainult väljendada oma imetlust Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidule — suurele riigile, kes on saatnud korda ime. 40 aasta jooksul tegi teie maa ennenägematu hüppe; kui varem rahvas kannatas viletsuse, haiguste ja ebausu all, siis nüüd on ta muutunud terveks, tal on kõrgestiarenenud tõõstus, ta on alatiseks vabanenud religiooni kammitsaist ja pappide võimutsemisest. Kui varem ligi 80 protsenti elanikkonnast oli kirjaoskamatu, siis nüüd on Nõukogude kodanikud mõtlevad ja haritud inimesed, Nõukogude haridussüsteemi võiks aga nimetada maailma parimaks...

Võib ainult imeks panna kolossaalseid loomingulisi võimeid, jõudu ja moraalset kindlust, mida Nõukogude Liit on meie ajastul üles näidanud. Ükski teine maa ei ole andnud maailmale sellist talentide plejaadi...

William Dubois (Ameerika Ühendriigid).

Nõukogude Liit ja tema rahvad on saatnud korda suuri tegusid rahu ja kultuuri heaks. Nüüd on nende tuhandete inimeste asemel, kes varem tundsid oma suurte kirjanike, heliloojate, kunstnike või teadlaste teoseid, olemas miljoneid...

Veelgi enam — need aga on ju kõik hiiglaslikud saavutused —, Nõukogude Liidu rahvad on avanud oma aknad ümbritsevasse maailma. Nad on avanud oma uksed inimrassi suurtele geeniustele, võttes mõistuse ja südamega endi sekka vastu sakslased — Beethoveni, Goethe, Schilleri ja palju teisi; inglased — Wellsi, Darwini, Dickensi; prantslased — Barbusse'i, Balzac'i, Romain Rolland'i; iirlase Shaw... Aga vene mõtlejad, teadlased ja heliloojad tulevad meie juurde ja me surume nende kätt ning kuulame nende kõnet. Ja hoolimata keelelistest vaheseintest on nad koos meiega...

Sean O'Casey (Iirimaa).

§ 62. Sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus.

Sotsialismi võit — peamine tulemus. «Sotsialism, mille paratamatust olid teaduslikult ette kuulutanud Marx ja Engels, sotsialism, mille ülesehitamise plaani kavandas Lenin, muutus Nõukogude Liidus reaalseks tegelikkuseks.» (NLKP programm.)

NSV Liidu sotsialistliku ülesehitustöö ajaloos võib eristada *kaht põhietappi.*

Oktoobrirevolutsioonile järgnenud esimese kahe aastakümne jooksul (aastail 1917—1937) teostati üleminek kapitalismilt sotsialismile, ehitati *põhiliselt* üles sotsialistlik ühiskond.

Kahe järgneva aastakümne jooksul (aastail 1938—1958) toimus sotsialistliku korra edasise kindlustumise ja täiustumise protsess. Selle perioodi lõpuks oli meie maal üles ehitatud *arenenud sotsialistlik ühiskond.*

Nõukogude rahva neljakümneaastase revolutsioonilise ümberkujundava ja loova tegevuse peamiseks tulemuseks oli *sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus.*

Mida see tähendab? Mida on saavutanud Nõukogudemaa kõigis ühiskondliku elu valdkondades teostatud suurte ümberkorraldustega?

Sotsialismi vankumatu ühiskondlik-majanduslik kord. Kindlustus ja muutus vankumatuks sotsialistlik majandus ja nõukogude ühiskonnakord. Tootmisvahendite sotsialistlik omandus, mis esineb kahes vormis — üldrahvaliku ja kooperatiiv-kolhoosliku omandina, on kujunenud nõukogude ühiskonna kindlaks majanduslikuks aluseks, kogu elanikkonna elu aluseks. Tööstuse sfääris on eraomandus täielikult kadunud ja ainuvalitsevaks on saanud üldrahvalik omandus.

Teostanud maa industrialiseerimise ja viinud lõpule rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise, on nõukogude rahvas loonud *sotsialismi võimsa materiaal-tehnilise baasi.*

NSV Liit muutus kunagisest mahajäänud maast võimsaks tööstusriigiks, mis tööstustoodangu mahult asus esimesele kohale Euroopas ja teisele kohale maailmas. 1958. a. suurenes tööstuse kogutoodang 1913. aastaga võrreldes 36 korda, kogu rahvamajanduse aluseks olevate tootmisvahendite toodang aga kasvas 83-kordseks. Elektrijaamad andsid nüüd kahe päeva jooksul peaaegu niisama palju elektrienergiat, kui seda toodeti kogu 1913. a. jooksul. Nõukogude Liidu tööstusliku ja tehnilise võimsuse ilmekaks näitajaks oli aatomielektrijaamade, kontinentidevaheliste ballistiliste rakettide ja Maa tehiskaaslaste loomine.

Põllumajanduses pääses lõplikult võidule kolhoosikord. 1958. aastaks moodustasid üksiktalupojad ja koopereerimata käsitöölised kõigest 0,3% meie maa kogu elanikkonnast. Nõukogude põllumajanduses kasvas tunduvalt sovhooside osatähtsus, nende arv suurénes 4000-lt 1937. a. 6000-ni 1958. a.

Üheaegselt majanduse sotsialistliku ümberkorraldamisega viidi maal läbi põllumajanduse tehniline rekonstrueerimine. Puusahkade ja primitiivsete atrade asemele tulid traktorid, kombainid ja teised kaasaegsed põllumajandusmasinad. 1958. a. oli sovhoosidel ja kolhoosidel üle miljoni traktori ja üle poole miljoni teraviljakombaini.

Muutunud oli nõukogude ühiskonna sotsiaalne struktuur. Nüüd oli meie maa kogu elanikkond tegelikult seotud sotsialistliku tootmisega. Ühiskond oli muutunud *sotsiaalselt ühtlaseks*. Kahe sotsialistliku omandusvormi edasise arenemise ja täiustumise baasil tugevnes veelgi töölisklassi ja kolhoositalurahva vennalik liit. Töölistel, talupoegadel ja haritlastel arenesid välja ühised ühiskondliku palge sotsialistlikud jooned, kujunes ideelis-poliitiline ühtsus.

Nõukogude ühiskond arenes kui *töörahva ühiskond*, selles ei olnud enam parasiitlikke rühmitusi. Sotsialistlik printsiip «kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma» on muutunud nõukogude inimeste vankumatuks põhimõtteks. Arvuliselt mitmekordistunud oli töölisklass — kommunistliku ülesehitustöö juhtiv jõud. Töölised ja teenistujad moodustasid 1958. a. enam kui 68% meie maa elanikkonnast. Tõsi, ei olnud veel lõplikult likvideeritud parasiitluse jäänused, mis kapitalismi igandina olid säilinud inimeste teadvuses, kuid selle igandi kandjad moodustasid meie elanikkonnast üsna tühise osa.

Töölisklassi diktatuurilt üldrahvalikule riigile. Sotsialismi täieliku võidulepääsemisega on veelgi tugevnenud nõukogude riigikord ja edasi arenenud *sotsialistlik demokraatia*.

Sotsialistliku ülesehitustöö lõppjärgus toimus järkjärgulise protsessina töölisklassi diktatuuri riigi ülekasvamine üldrahvalikuks riigiks. Kui sotsialism pääses täielikult ja lõplikult võidule, *muutus Nõukogude riik üldrahvalikuks riigiks*. Praegu on see kogu nõukogude rahva huvide ja tahte väljendajaks.

Töölisklass kui kõige organiseeritum ja eesrindlikum jäi ühiskonna arenemise juhtivaks jõuks, kuid mingeid õiguslikke eeliseid elanikkonna teiste kihtide ees tal enam ei olnud. Ta loobus vabatahtlikult oma privileegidest ja muutis Nõukogude riigi üldrahvalikuks riigiks. Nüüd võib iga talupoeg ja iga haritlane koos töölisega uhkelt ütelda: «Riik — see oleme meie.»

Laiad töörahvahulgad hakkasid veelgi aktiivsemalt osa võtma riigi valitsemisest, majandusliku ja kultuurialase ülesehitustöö juhtimisest. Nõukogude, ametiühingute, rahvakontrolli organite ja teiste massiorganisatsioonide kaudu teostavad nad tõelist rahvavalitsust.

Revolutsioon ideoloogia ja kultuuri valdkonnas. Sotsialismi võit tõi suure pöörde nõukogude ühiskonna vaimsesse ellu. Toimus *sotsialistlik revolutsioon ideoloogia ja kultuuri valdkonnas*.

Nõukogude ühiskonna ideoloogiaks sai marksism-leninism. Nõukogude inimeste ideelises elus kindlustusid sotsialistlikud põhimõtted — ustavus kommunismiideaalidele, tööarmastus, kollektivism, humanism, internatsionalism, sotsialistlik patriotism. Kodanlik ideoloogia, millel ei ole pinda meie maal, avaldub üksikute minevikuigandite näol elanikkonna mahajäänud kihtides.

Kultuurirevolutsiooni tagajärjel tekkis uus, sotsialistlik kultuur, ennenägematult tõusis rahva kultuuritase ja tema loominguline aktiivsus, kujunes välja sotsialistlik rahvaintelligents, arenesid eesrindlik nõukogude teadus ja kunst.

1959. aastaks oli NSV Liit muutunud tegelikult üldise kirjaoskusega maaks. Tunduvalt oli tõusnud töötajate haridustase: rahvamajanduses töötavatest isikutest omas ligi üks kolmandik kesk- või kõrgemat haridust. Nõukogude haritlaste arv kasvas sotsialistliku ülesehitustöö aastail 20 miljoni inimeseni.

Kogu maailm tunneb Nõukogude teaduse väljapaistvaid saavutusi. Nõukogude teadus on pannud aluse kosmose vallutamise ajastule. Edukalt arenevad rahva ja kunstiintelligentsi loomingust võrsunud kirjandus ja kunst, mis etendavad üha suurenevat osa nõukogude inimese ideelisel ja esteetilisel kasvatamisel.

Nõukogude sotsialistlik kultuur on andnud suure panuse inimkonna eesrindlikku kultuuri, ta tähistab uut ajastut maailmakultuuri arenemises.

Rahvaste vääramatu vendlus. Sotsialismi võidu tulemuseks oli *sotsialistlike rahvuste* õitselepuhkemine ja nende vennaliku ühtsuse tugevnemine. Leninliku rahvuspoliitika järjekindla elluviimise tulemusel Nõukogude riigi poolt saavutasid NSV Liidu rahvad tegeliku võrdõiguslikkuse kõigil elualadel, lõid eesrindliku majanduse ja kultuuri, mis on sisult sotsialistlik ja vormilt rahvuslik. Selle saavutamist võimaldas igakülgne abi, mida enamarenenud rahvad andsid varem mahajäänud rahvastele, ning majanduse ja kultuuri kiire arenemistempo rahvusvabariikides.

Rahvad, keş olid varem oma arenemises maha jäänud või kes hiljem astusid Nõukogude Liidu koosseisu, jõudsid tänu kiirenenud progressile ajalooliselt lühikese aja jooksul järele enamarenenud rahvastele ja saavutasid koos kõigi teistega sotsialismi täieliku võidu.

NSV Liidus on rohkem kui sada rahvust ja rahvast, kes tekkisid vanade rahvuste ja rahvaste sotsialistliku ümberkujunemise baasil. Kõigil NSV Liidu rahvastel kujunesid ühised, internatsionaalsed jooned, mis liidavad neid ühtseks rahvustevaheliseks tervikuks — *nõukogude rahvaks.*

Võit on lõplik. Nõukogude võimu kehtimise viienda aastakümne alguses kroonis nõukogude rahva ajaloolist loomingut arenenud sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpulevïimine. NSV Liidus on ellu viidud sotsialistlik printsiip: «Igaühelt tema

võimete järgi, igaühele tema töö järgi.» Sotsialistlikud põhimõtted on juurdunud kõigil elualadel — poliitikas, majanduses ja kultuuris.

Meie maal ei olnud juba ammu enam reaktsioonilisi ühiskondlikke jõude, mis vastandaksid end sotsialismile ja oleksid sellele ohtlikud. Sotsialism oli muutunud nõukogude ühiskonna kõigi sotsiaalsete kihtide südameasjaks. Oli kadunud oht, et kapitalismi võidaks restaureerida seestpoolt. Kuid seni, kui oli olemas kapitalistlik ümbrus, ei saanud sotsialismi võitu NSV Liidus pidada veel lõplikuks.

Nüüd aga oli rahvusvaheline olukord põhjalikult muutunud. Maailmas eksisteerib võimas sotsialismileer. Vabanenud kapitalistlikust ümbrusest, asub Nõukogude Liit sotsialismimaade süsteemis. Praegu ei leidu maailmas sellist jõudu, mis suudaks jagu saada Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide vääramatust võimsusest, ei ole maailmas sellist jõudu, mis suudaks ajalooratast tagasi pöörata ja meie maal kapitalismi taastada.

See tähendab, et sotsialismi võit NSV Liidus on mitte üksnes täielik, vaid ka lõplik.

Sotsialismi ülesehitamisega rajas nõukogude rahvas kogu inimkonnale tee helgesse tulevikku. Ta tuli auga toime maailma sotsialistliku ümberkujundamise algataja ajaloolise ülesandega.

KÜSIMUSI.

1. Millised kaks ajaloolist etappi tegi Nõukogudemaa läbi oma arenemise 40 aasta jooksul?
2. Iseloomustage sotsialismi tähtsamaid saavutusi sotsiaalse elu sfääris.
3. Miks nimetatakse nõukogude kultuuri rahvalikuks kultuuriks?
4. Mida tähendab sotsialismi lõplik võit NSV Liidus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. NSV Liidus saavutatud sotsialismi võidu maailmaajaloolisest tähtsusest.

NLKP programmist.

Sotsialism, mille paratamatust olid teaduslikult ette kuulutanud Marx ja Engels, sotsialism, mille ülesehitamise plaani kavandas Lenin, muutus Nõukogude Liidus reaalseks tegelikkuseks.

Sotsialism tegi igaveseks lõpu tootmisvahendite eraomanduse valitsemisele, sellele ühiskonna vaenulikeks klassideks lõhenemise põhjusele. Ühiskonna kindlaks majanduslikuks aluseks sai tootmisvahendite sotsialistlik omandus. Tootlike jõudude arenemiseks avanesid piiritud võimalused.

Sotsialism on lahendanud suure sotsiaalse probleemi — likvideerinud ekspluataatorlikud klassid ja põhjused, mis tekitavad ühe inimese ekspluateerimist teise inimese poolt. NSV Liidus on säilinud kaks sõbralikku klassi — töölisklass ja talurahvas. Sealjuures on muutunud ka need klassid ise. Sotsialistliku omanduse kahe vormi ühine olemus on lähendanud töölisklassi ja kol-

hoositalurahvast teineteisele, kindlustanud nende liitu, teinud nende sõpruse vääramatuks. On võrsunud uus, rahva hulgast pärinev ja sotsialismile ustav haritlaskond. On likvideeritud kunagine vastandlikkus linna ja maa vahel, vaimse ja füüsilise töö vahel. Tööliste, talupoegade ja haritlaste ühiste põhihuvide baasil on tekkinud nõukogude rahva vääramatu sotsiaalne, poliitiline ja ideeline ühtsus.

Nõukogudemaal on ellu viidud sotsialismi põhimõte «igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi»...

Sotsialismi tohutuks saavutuseks on **rahvusküsimuse** lahendamine. Sellisele maale nagu Nõukogude Liit, kus on üle saja rahvuse ja rahvusgrupi, on sel küsimusel eriline tähtsus. Sotsialistlikus ühiskonnas on mitte ainult tagatud rahvaste poliitiline üheõiguslikkus, loodud nõukogude rahvusriiklus, vaid ka likvideeritud vanalt korralt päranduseks saadud majanduslik ja kultuuriline rahvuste ebavõrdsus. Tuginedes vastastikusele vennalikule abile, esmajoones suure vene rahva abile, on kõik nõukogude rahvusvabariigid loonud oma ajakohase tööstuse, töölisklassi ja haritlaskonna rahvusliku kaadri, arendavad vormilt rahvuslikku ja sisult sotsialistlikku kultuuri. Paljud varem mahajäänud rahvused on jõudnud sotsialismile kapitalistlikku arenemisstaadiumi vahele jättes. Võrdõiguslike rahvaste ühinemine ja koondumine vabatahtlikkuse alusel üheks paljurahvuseliseks riigiks — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks —, nende tihe koostöö riiklikus ja majanduslikus ülesehitustöös ning kultuurielus, vennalik sõprus, nende majanduse ja kultuuri õitseng on leninliku rahvuspoliitika tähtis tulemus.

2. Helge saatus.

Usbeki NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe J. Nasriddinova artiklist.

Nõukogude võimu aastatel on kasvanud üles täiesti uus põlvkond naisi, kes ei tunne alandust ja ebavõrdsust, kellel on usku oma jõusse ja võimetesse. Täielik pööre suhtumises naisesse on toimunud ka Kesk-Aasia vabariikides, kus naine enne Oktoobrirevolutsiooni oli orja seisundis...

Jah, meie naistele on saanud osaks tõeline inimlik õnn. Tänapäeva Usbekistani naiste seisund ühiskonnas erineb nende minevikust nagu päev ööst. Kasutades oma õigust tööle, annavad nad suure panuse vabariigi majanduse ja kultuuri arendamisse. Tööstusettevõtetes ja ehitustel töötab meil ligi 5000 naisinseneri ja 10 500 naistehnikut. Rohkem kui 3000 naist — agronoomi, zootehnikut, loomaarsti, metsanduse eriteadlast — võitleb selle eest, et viia edukalt ellu partei otsuseid, mille eesmärgiks on edasise tõusu saavutamine põllumajanduses. 26 000 vabariigi naist töötab tervishoiu alal. Tuhandeid naisi töötab pedagoogidena ja noore põlvkonna kasvatajatena. Teaduslike töötajate hulgas on 3700 naist, neist 23 on teaduste doktorid ja 640 teaduste kandidaadid. Naised moodustavad 40 protsenti kõigist kõrgema haridusega spetsialistidest.

Nende arvude taga seisab terve epohh. Sest alles hiljuti pidi usbekitar surema, kui ta vaid julges paljastada oma näo. Praegu kõlab see lihtsalt metsikult. Kuid nii see oli...

Meie juurde Usbekistani sõidavad sageli külalised välismaalt. Kuid isegi need, kes on tulvil eelarvamusi ja mürgitatud kodanlikust valepropagandast, ei saa varjata oma vaimustust, kui nad tutvuvad vabariigi saavutustega majanduslikus ja kultuurialases ehitustöös. Ja eriti hämmastab neid riigi suur hoolitsus naiste-emade eest, tingimuste loomine nende aktiivseks osavõtuks ühiskondlikult kasulikust tööst. Ja sellesse ei saagi suhtuda vaimustuseta! Ükski kapitalistlik maa ei ole võimeline andma töötavatele naistele nii suuri õigusi ja demokraatlikke vabadusi, mis on neile tegelikult antud Nõukogude Liidus...

(«Pravda», 21. jaanuaril 1962. a.)

Küsimusi IX peatüki kordamiseks.

1. Missugused abinõud võeti tarvitusele Stalini isiku kultuse likvideerimiseks Nõukogude riigi kõigil elualadel?
2. Milles seisab NLKP XX kongressi ajalooline tähtsus?
3. Mida tähendab sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus? Kuidas see saavutati?

Mida lugeda.

D. Granin, Ründan äikest, Tallinn, 1964.
B. Kerbabajev, Nebit-Dag, Tallinn, 1962.
A. Kuznetsov, Legendi järg, Tallinn, 1960.
G. Nikolajeva, Võitlus teel, Tallinn, 1961.
J. Smuul, Jäine raamat, Tallinn, 1962.

8. Sots. ehitamine Eesti NSV-s
sõjajärgsel perioodil.

KOLMAS OSA.

NSV LIIT KOMMUNISMI LAIAHAARDELISE EHITAMISE PERIOODIL.

X PEATÜKK.

KOMMUNISTLIKU ÜHISKONNA LAIAHAARDELISE EHITAMISE ALGUS (1959—1964).

§ 63. Seitseaastaku esimesed aastad.

Rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaan. 50-ndate ja 60-ndate aastate vahetusel astus Nõukogudemaa oma arenemises uude etappi. Viies lõpule sotsialismi ehitamist, asus nõukogude rahvas sel etapil kommunistliku ühiskonna laiahaardelisele ehitamisele. Esimeseks konkreetseks rahvamajanduse arendamise plaaniks neis tingimustes oli seitsme aasta rahvamajandusplaan aastaiks 1959—1965. See plaan kinnitati NLKP erakorralisel XXI kongressil, mis toimus 1959. aasta alguses. Klassideta ühiskonna ülesehitamisel on otsustava tähtsusega *kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine* — maa tootlike jõudude igakülgne arendamine ning kõrge tootmistaseme saavutamine kõigis majandusharudes.

Üks põhilisi probleeme, mille NSV Liit seitseaastaku jooksul peab lahendama, on võita maksimaalselt aega rahulikus majanduslikus võistluses kapitalistlike maadega.

Seitsme aasta plaan oli grandioosne ja väga pingeline loova töö programm. Ta nägi ette tööstuse kogutoodangu tõstmise 80% võrra ning põllumajandusliku tootmise tunduva kasvu.

Kommunistliku töö liikumise tekkimine. Nõukogude inimesed on teadlikud, et seda grandioosset programmi saab ellu viia ainult ennastsalgava tööga. Töö sai kogu maal uut hoogu. Kõige ilmekamalt avaldus see kommunistliku töö liikumises, mis sündis NLKP XXI kongressi ettevalmistamise ajal, kui oli käimas seitsme aasta plaani üldrahvalik arutelu.

13. oktoobril 1958. a. otsustasid Moskva Sorteerimisjaama depoo mootorvedurite remonditsehhi töölised oma koosolekul organiseerida kommunistliku töö brigaadi. Sellessamas depoos toimus 1919. a. esimene kommunistlik laupäevak, mida V. I. Lenin nimetas «suureks algatuseks». Nad võtsid endale kõrged kohus-

tused vastavalt juhtlausele: «Õppida töötama ja elama kommunistlikult!» Selle algatusega rajati alus võistlusele kommunistliku töö kollektiivide ja lööklaste nimetuse eest. Töölised otsustasid võidelda kõrge tööviljakuse eest, ettenähtud plaanide ületamise eest, käituda tööl ja igapäevases elus vastavalt kommunistliku moraali nõuetele.

Kommunistliku töö liikumine on tänapäeva tingimustes sotsialistliku võistluse kõrgeim vorm. Ta sündis meie kodumaa pealinnas ning hõlmas lühikese ajaga kogu maa.

Kommunistliku töössesuhtumise eredaks näiteks oli Võšni Volotšoki puuvillakombinaadi töölise Valentina Gaganova patriootlik algatus. Ta läks 1958. aasta oktoobris üle mahajäänud brigaadi, hoolimata palga langusest, ning muutis selle suhteliselt lühikese ajaga eesrindlikuks.

Nõukogude riik hindas kõrgelt ketraja töökangelastegu. Talle anti sotsialistliku töö kangelase nimetus. Tuhanded tootmiseesrindlased toimisid Gaganova eeskujul: läksid üle mahajäänud töölõikudesse, saavutasid murrangu nende töös ja muutsid nad eesrindlikeks.

Kommunistliku töö liikumisega ühinesid ka põllumajandustöötajad. Kuid maal levis see liikumine aeglasemalt ning mitte nii laiaulatuslikult kui linnas tööliste hulgas.

Sotsialistliku töö kangelane, Võšni Volotšoki puuvillakombinaadi brigadir V. I. Gaganova (keskel) sõbrataride hulgas.

1960. aasta maikuus toimus Moskvas üleliiduline kommunistliku töö brigaadide ja lööklaste võistluse eesrindlaste nõupidamine. Selleks ajaks ületas võistlejate arv 5 miljonit. Kommunistliku töö kollektiivi nimetuse väärilisteks arvati terve rida vabrikuid, tehaseid, kaevandusi, kolhoose ja sovhoose. Nõupidamine tegi kokkuvõtteid võistluse tulemustest esimese kahe aasta jooksul ning kavandas tema edasise arenemise teed. NLKP Keskkomitee pöördus nõupidamisest osavõtjate poole tervitusega, kus anti kõrge hinnang võistlusele kommunistliku töö eest. Keskkomitee tervituses oli öeldud: «Ühendades tööd, õpinguid ja igapäevast elu, mõjustab see võistlus aktiivselt nõukogude inimese elu ja tegevuse kõiki külgi, on tähtsaks teguriks oluliste erinevuste kaotamisel vaimse ja füüsilise töö vahel.»

Kommunistliku töö liikumine sai uut hoogu 1961. aastal, partei XXII kongressi ettevalmistamise ajal.

Koos uute töövormide arenemisega tootmise valdkonnas tekkisid mitmesugused uued vormid, kus töörahvahulgad võtsid aktiivselt osa riigivalitsemisest ning majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö juhtimisest *ühiskondlikel alustel*. Miljonid nõukogude inimesed töötasid vabatahtlikult ja ilma palgata nõukogudes ja ametiühingutes, rahvamalevates ja seltsimehelikes kohtutes, rahvaülikoolides ja ühiskondlikel alustel töötavates instituutides. Oma ühiskondliku kohuse tunnetamine ning moraalne stiimul omandasid nõukogude inimeste elus ja tegevuses üha suurema tähtsuse.

Seitsme aasta plaani täitmise algus. Rahvahulkade tööinnu ja aktiivsuse tõusu olukorras asus meie maa ellu viima uut rahvamajandusplaani. Juba seitseaastaku esimestel aastatel jõudis meie rahvamajandus tubli sammu edasi. Aastail 1959—1961 astus rivisse umbes 3000 suurt tööstusettevõtet. Sel ajavahemikul loodi üle 9000 uut tüüpi masina ja seadme, ehitati kosmoselaevad. Suurt edu saavutati maa elektrifitseerimisel. Vene Föderatsioonis, eriti tema idarajoonides, ja teistes liiduvabariikides lasti käiku rida suuri hüdro- ja soojuselektrijaamu ning ehitati uusi aatomielektrijaamu.

Koos tööstuse tormilise arenemisega kasvasid linnad ja linnaelanikkond. Seitseaastaku kolme aasta jooksul ehitati üle 40 uue linna. 1961. aastal sai linnaelanike arv esmakordselt kogu nõukogude ühiskonna ajaloo jooksul võrdseks maaelanike arvuga. Tööliste arv kasvas tunduvalt, eriti tööndusKooperatiivide liikmete arvel. 1960. aastal ühines kodutööndajate ja käsitööliste tööndusKooperatsioon riikliku tööstusega ning enam kui miljon tema liiget astus töölisklassi ridadesse.

Küla majanduselus kasvas sovhooside osatähtsus. Laialdasemalt levisid kolhoosidevahelised tootmiskoondised ja ehitusorganisatsioonid. Loodi riigi ja kolhooside vahelisi koondisi turba ülestöötamiseks, elektrijaamade ekspluateerimiseks jne.

Need kolhoosliku omanduse vormid hakkasid välja kasvama üksikute artellide raamidest, tugevnes kolhoosliku ja üldrahvaliku omanduse lähenemise tendents.

Eesrindlikud kolhoosid, kellel olid stabiilsed sissetulekud, läksid üle rahapalgale ning seadsid sisse garanteeritud avansi. See aitas tõsta tööviljakust ja suurendada põllumajandussaaduste toodangut.

Ent põllumajanduses tervikuna kasvutempo 1959. aastast alates aeglustus. Kolhooside ja sovhooside poolt eelnevatel aastatel tootmise tõusu alal saavutatud positiivseid tulemusi ei muudetud püsivaks. See oli seletatav eeskätt hoolimatuse ja vigadega kolhooside ja sovhooside juhtimises. Paljusid partei ja valitsuse poolt kavandatud abinõusid tegelikult ei rakendatudki ellu.

KÜSIMUSI.

1. Millised on seitseaastaku põhiülesanded?
2. Milles seisavad kommunistliku töö liikumise iseärasused? Mis iseloomustab seda kui sotsialistliku võistluse kõrgemat etappi?
3. Mida te teate tähelepanuväärset oma elukoha (linna, küla, rajooni) kommunistliku töö kollektiivide ja lööklaste elust?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. A. Ledõševi kommunistliku töö brigaadi kohustused.

Kujuta endale ette, et me jõuame homme kommunismi. See tähendab — mitte keelduda ühestki tööst, olgu ta siis kasulik või mitte, raske või kerge. Tööle tuleb asuda innuga, ühesõnaga, suhtuda töösse kui vajadusse ja lõbusse.

Igas asjas nuputada, mõelda, kuidas teha paremini, tööülesannet täita mitte mehhaaniliselt, vaid loovalt, arusaamisega.

Brigaad peab elama põhimõtte järgi: üks kõigi, kõik ühe eest. Tuleb arvestada nii:

üks looder on häbiks kogu brigaadile;
üks tööluus on plekiks kõigile;
kui üks teeb praaki, on see häda kogu kollektiivile.

Oma teadmisi mitte hoida vaka all, vaid jagada kõigile.

Kui näed, et naaber jääb maha, mine appi. Kui sa ise ei saa hakkama, ära pea uhkeks, pöördu seltsimehe poole.

Kui lõpetasid töö, ära raiska ilmaasjata aega. Sind ootavad kool, tehnikum, instituut. Kui sul on vaba hetk, võta raamat pihku. Õpi nii, et oma rahvale veel rohkem kasu tuua.

Kanna hoolt oma kultuuritaseme eest. Saa lõplikult lahti inetutest väljendustest, jämedustest ja pummeldamisest.

Ära ole ükskõikne huligaansuse, joomise ja kultuurilageduse vastu. Kui sinu silma all inimest solvati, siis on see ka sinu süü.

Austa vanu tänaval, kodus, perekonnas. Ole viisakas, tagasihoidlik, taktiline.

Kui sa neid reegleid rikud, siis pole sinu koht kommunistliku töö brigaadis.

(Ordžonikidze-nimeline tehas Moskvas.
«Moskovskaja Pravda», 10. aprillil 1959. a.)

2. Tööinimese uhkus.

Valentina Gaganova.

Iga kord, kui ma lähen tööle oma vahetusse, täitub mu süda erilise uhkusega sellest, et ma olen tööinimene, et minu kätega valmistatud toodang on inimestele vajalik.

Tööinimene on meil suure au sees. Ja päris tõesti, kui lõbus ja huvitav on meie ajal elada, kui sinu looval energial ei ole tõkkeid ees! Ela, loo, otsi, julge! Selleks on igaühel meist olemas kõik võimalused ja kõik tingimused. Töös inimene mehistub, muutub kaunimaks ja õilsamaks. Minu oma silma all on sadade inimeste iseloomud kollektiivis ümber kasvanud.

Ja ma ise ka kasvasin üles vabrikus, kollektiivis. Siin kujunes välja mu iseloom, avardus silmaring, siin ma õppisin tundma rõõmu seltsimehelikkuse pühast tundest. Milline õnn on tunda enda kõrval alati sõpra, abistada teda omakasupüüdmatult ning teada, et tema on valmis sinu heaks sedasama tegema! Just see tunne mõjutaski mind, kui ma läksin üle mahajäänud brigaadi. Ma püüdsin sel ajal, nii nagu miljonid nõukogude inimesed, tähistada XXI parteikongressi avamist kõrgete töönäitajatega.

Brigaad, kus ma siis töötasin, hoidis võistluses esikohta kindlalt enda käes, tehnika ärakasutamise koefitsient oli tal kõige kõrgem. Kõigil tüdrukutel oli tekstiilitööliste hulgas suur autoriteet. Kõrge viljakusega töö tõi meile nii au kui ka suurt palka.

Kuid meie kombinaadis oli rohkesti ka niisuguseid brigaade, kes hädavaevalt normi täitsid. Ja muidugi mitte sellepärast, et mahajäänud brigaadides oleksid töötanud inimesed, kes ei tahtnud kogu kollektiiviga sammu pidada. Ei. Asi oli selles, et niisuguseid brigaade juhtisid vähese vilumusega juhid, inimesed, kel polnud küllaldaselt organisatoorseid ega praktilisi kogemusi.

Ma mõtlesin siis palju selle üle, kuidas saavutada, et eesrindlikud töömeetodid saaksid kõigi ühisvaraks. Kommunisti südametunnistus ei lubanud enam eesrindlase kõrval näha mahajääjat. Oli vaja tõestada, et pole olemas halbu inimesi ega halbu masinaid, vaid on halvad, saamatud juhid, kes ei suuda tööd õigesti organiseerida.

Oma teos ma ei näe midagi ebaharilikku: iga nõukogude inimene, kellel ühiskondlikud huvid on kallimad kui isiklikud, teeks sedasama. Ja praegu on juba teada, et mitte ainult meie maal, vaid ka teistes sotsialismileeri maades on kümned tuhanded patrioodid läinud eesrindlikest töölõikudest üle mahajäänutesse.

Uue, kõrge tootlikkusega tehnika tundmaõppimine on praegu kõige tähtsam, peamine. See on eesliin meie võitluses seitseaastaku eest. Aga eesliinil olla on nõukogude töölisele kõige suurem õnn.

(Raamatust «Töö teeb inimese suureks».)

§ 64. Kommunismiehitajate kongress. NLKP uus programm.

Kogu rahvas valmistub partei ajalooliseks XXII kongressiks. 1961. aasta teiseks pooleks määrati NLKP korraline XXII kongress, kus partei pidi vastu võtma uue programmi.

Selle ajani kehtinud partei teine programm, mis oli vastu võetud VIII kongressil 1919. aastal, kujutas endast meie maa sotsialistliku ümberkorraldamise plaani. See oli ellu viidud. Nüüd oli NLKP-l tarvis vastu võtta uus, kolmas programm — *kommunistliku ühiskonna ülesehitamise programm.*

Partei ja kogu nõukogude rahvas olid täiesti teadlikud NLKP

NLKP XXII kongressi istungitesaalis.

eelseisva kongressi suurest tähtsusest. Kogu maa valmistus selle vastu. Kongressi auks andsid ehitajad ennetähtaegselt ekspluatatsiooni uusi tööstusettevõtteid ja -ehitusi, elamuid ja ühiskondlikke hooneid, töölised andsid toodangut üle plaani, teadlased ja insenerid tegid avastusi teaduses ja tehnikas ning juurutasid neid tootmisse. Kosmonaudid Juri Gagarin ja German Titov pühendasid XXII kongressile oma enneolematud lennud ümber maakera. Ka kolhoosiküla töötajad valmistusid suure vaimustusega NLKP ajalooliseks XXII kongressiks.

Kaks kuud enne kongressi avamist avaldati programmi projekt. Nõukogude inimesed võtsid selle dokumendi vastu tohutu vaimustusega. Üle 4,5 miljoni kommunisti ja parteitu töötaja võttis sõna mitmesugustel koosolekutel, kus arutati NLKP uue programmi projekti.

Kogu nõukogude rahvas kiitis programmi projekti üksmeelselt heaks.

Kommunistide suur foorum. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress avati 17. oktoobril 1961. a. Moskvas Kremli Kongresside Palees. Sellest võttis osa peaaegu 5000 delegaati, kes esindasid Nõukogude Liidu kommunistide kümnemiljonilist armeed.

Kommunistid saatsid kongressile oma paremad esindajad. Kongressi delegaatide hulgas oli 99 Nõukogude Liidu kangelast,

478 sotsialistliku töö kangelast, 203 Lenini ja riikliku preemia laureaati.

XXII kongressile tulid välismaa kommunistlike ja töölisparteide delegatsioonid 80 riigist. See oli kõige esinduslikum *kommunistide suur foorum* meie partei ja kogu maailma kommunistliku liikumise ajaloos.

Kogu Nõukogudemaa jälgis rõõmsa ärevusega partei kongressi tööd, kus lahendati meie kodumaa oleviku ja tuleviku suuri probleeme. Tööliste ja kolhoosnikute ning teaduse, tehnika ja kultuuri alal töötajate kollektiivid saatsid kongressile üle 10 tuhande raporti. Kõik see andis tunnistust rahva hulgas valitsevast tohutu suurest loovast tööhoost ning edusammudest tema ülesehitavas töös.

NLKP XXII kongressi töö ajal avati Moskvas Suure Teatri esisel väljakul Karl Marxi mälestussammas. 1. mail 1920. a. pani V. I. Lenin esimese kivi mälestussamba vundamenti. Jätkates Lenini poolt alustatud üritust, püstitas Karl Marxile mälestusmärgi nõukogude rahvas, kes on asunud tegelikult ellu rakendama teadusliku kommunismi suure rajaja kõige pühamaid ideid.

K. Marxi mälestussamba avamine kujunes rahvusvahelise proletaarse ja kommunistliku solidaarsuse demonstratsiooniks. Sellest võtsid osa kõik välismaa kommunistlike ja töölisparteide delegatsioonid, kes olid saabunud NLKP XXII kongressile.

Kongressi töö köitis kogu maailma avalikkuse tähelepanu.

XXII kongressi dokumentides on sügavalt ja igakülgselt läbi töötatud sotsialismilt kommunismile ülemineku tähtsamad teoreetilised ja praktilised probleemid, on olemas maailma kaasaegse olukorra analüüs, on antud loovad lahendused paljudele ühiskonna arenemise põletavatele küsimustele.

Muudatused partei põhikirjas olid tingitud eelkõige sellest, et NLKP muutus nüüd töölisklassi parteist *kogu rahva parteiks*, nõukogude ühiskonna eesrindlikuks väesalgaks. Muudatused partei põhikirjas kajastasid samuti vajadust edasi arendada sisemparteilist demokraatiat, pidada kogu partei elus vankumatult kinni leninlikest normidest ja põhimõtetest ning ühtlasi arendada neid edasi.

Kongress näitas, et *partei on monoliitselt ühtne*, tihedalt koondunud leninliku Keskkomitee ümber. Partei kritiseeris veel kord printsipiaalselt ja otsustavalt isikukultust ning deklareeris, et ta on kindlalt otsustanud teha alatiseks lõpp isikukultuse kahjulikkudele tagajärgedele.

Kommunismi ehitamise programm. NLKP XXII kongressi suur tähtsus ning tema eriline koht meie partei ja kogu rahvusvahelise kommunistliku liikumise ajaloos seisavad selles, et ta *võttis vastu NLKP uue, kolmanda programmi.* NLKP uus programm on silmapaistvaks panuseks marksistlik-leninlikku teadusse ning kujutab endast ühtlasi NSV Liidus kommunistliku

ühiskonna ülesehitamise konkreetset, igakülgselt põhjendatud programmi.

NLKP programm, mis üldistab loovalt sotsialismi ehitamise rikkalikke ajaloolisi kogemusi NSV Liidus ja teistes sotsialistliku maailmasüsteemi maades, annab kommunismi sügavalt teadusliku definitsiooni.

«Kommunism on klassideta ühiskonnakord, kus kehtib ühtne tootmisvahendite üldrahvalik omandus ja kõigi ühiskonnaliikmete täielik sotsiaalne võrdsus, kus koos inimeste igakülgse arenemisega kasvavad pidevalt areneva teaduse ja tehnika baasil ka tootlikud jõud, kus kõik ühiskonna rikkuse allikad hakkavad voolama täie jõuga ja viiakse ellu üllas põhimõte «igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi». Kommunism on vabade ja teadlike tööinimeste hästiorganiseeritud ühiskond, kus seatakse sisse ühiskonna omavalitsus, kus töö ühiskonna heaks saab igaühele esimeseks eluvajaduseks, tunnetatud paratamatuseks, kus igaühe võimeid rakendatakse kõige suurema kasuga rahva heaks.»

See definitsioon annab selge ettekujutuse kommunistliku tuleviku kõige olulisematest joontest.

Programm kujutab endast ühtlasi kommunismi ehitamise konkreetset plaani, mis on arvestatud 20 aastaks. Selle plaani elluviimine on väga tähtsaks sammuks teel ihaldatud eesmärgi poole.

Kõigepealt lahendatakse *peamine majanduslik ülesanne — luuakse kommunismi materiaal-tehniline baas.* See tähendab meie maa täielikku elektrifitseerimist ning selle alusel tehnika ja tootmise organisatsiooni igakülgset täiustamist, tootmisprotsesside kompleksset mehhaniseerimist, nende üha täielikumat automatiseerimist, rahvamajanduse kemiseerimist, teaduse orgaanilist ühendamist tootmisega ning teaduse ja tehnika progressi kiiret tempot jne. Selle tulemusena luuakse tootlikud jõud, mis suudavad tagada ainelise elu kõrge taseme.

Pääsevad kehtivusele *kommunistlikud ühiskondlikud suhted.* Praegu olemasolevad kaks sotsialistliku omanduse vormi sulavad aegamööda kokku üheks kommunistlikuks omanduseks ja selle alusel kaovad klassidevaheliste erinevuste jäänused, töölised ja talupojad muutuvad ühtseks klassideta ühiskonna töötajate kollektiiviks, põhiliselt likvideeritakse olulised erinevused linna ja maa vahel ning seejärel füüsilise ja vaimse töö vahel, kasvab rahvuste majanduslik ja vaimne ühtekuuluvus.

Edasi arenevad välja kommunistliku ühiskonna inimese iseloomujooned, mis ühendavad endas harmooniliselt kõrget ideelisust, igakülgset haritust, moraalset puhtust ja füüsilist täiuslikkust. Partei formuleeris oma programmis *kommunismiehitaja moraalikoodeksi*, mis hõlmab niisugused kõlbelised printsiibid, nagu ustavus kommunismile, armastus sotsialistliku kodumaa ja

sotsialismimaade vastu, kohusetruu töö ühiskonna hüvanguks, suur ühiskondlik kohusetunne ning sallimatus ühiskonna huvide rikkumise suhtes, kollektiivsustunne ja humaansus, ausus ning õiglus jne. Inimesed hakkavad oma elus järjest enam juhinduma neist kommunismiehitaja moraalikoodeksi põhimõtetest.

Lõpuks, kui kommunistlik ühiskond on põhiliselt üles ehitatud, muutub oluliselt ka poliitiline elu: kõik kodanikud hakkavad aktiivselt osa võtma ühiskondliku elu ja ühiskonna asjade juhtimisest; sotsialistliku demokraatia kõige laiaulatuslikuma väljaarenemise alusel valmistub ühiskond kommunistliku omavalitsuse täielikuks kehtestamiseks.

NLKP programm määrab kindlaks nõukogude rahva praktilised ülesanded tähtsamatel elualadel, kavandab rahvamajanduse ja kultuuri iga haru kasvutempo.

Programmi ülesannete kindlaksmääramisel lähtus Kommunistlik Partei reaalsetest ajaloolistest tingimustest — majanduslikest ja poliitilistest, sisemistest ja rahvusvahelistest —, milles Nõukogudemaa teostab üleminekut kommunismile. *NSV Liidul on olemas kõik vajalikud sisemised tingimused NLKP programmi edukaks elluviimiseks.* Pealegi ei toimu kommunistliku ühiskonna ehitamine meie maal kapitalistlikus ümbruses, vaid olukorras, kus eksisteerib sotsialismi maailmasüsteem, kus kasvab sotsialismi jõudude ülekaal imperialismi jõudude üle ning rahu jõudude ülekaal sõja jõudude üle.

NLKP programm on kantud *sotsialistliku internatsionalismi* vaimust. Leninlik partei on alati auga täitnud oma kohustusi välismaiste vendade ees. Oma peamist internatsionaalset kohust näeb NLKP praegu selles, et ehitada NSV Liidus üles kommunism. See demonstreerib kõigile maailma rahvastele näitlikult kommunismile liikumise teed.

«Kommunism täidab ajaloolist missiooni — päästa kõik inimesed sotsiaalsest ebavõrdsusest, kõigist rõhumise ja ekspluateerimise vormidest ning sõjakoledustest — ja kindlustab maakeral **rahu, töö, vabaduse, võrdsuse, vendluse** ja **õnne** kõigile rahvastele.» Neis Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmi hingestatud sõnades peitub tema suur külgetõmbejõud kogu eesrindliku inimkonna jaoks, kes võitleb oma helge tuleviku eest.

NLKP uue programmi vastuvõtmine ning nõukogude rahva määratu suur loov tööind, mille see ajalooline sündmus esile kutsus, olid uueks tähtsaks etapiks esimese sotsialismimaa edasiarenemisel, tema liikumisel kommunismi poole.

KÜSIMUSI.

1. Miks oli Kommunistlikul Parteil vaja vastu võtta uus programm?
2. Millised küsimused lahendas partei XXII kongress?
3. Mis tähendab luua kommunismi materiaal-tehniline baas?
4. Milliseid kõlbelisi põhimõtteid sisaldab kommunismiehitaja moraalikoodeks?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Kommunismiehitaja moraalikoodeks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist.

Partei on seisukohal, et **kommunismiehitaja moraalikoodeks** koosneb järgmistest kõlbelistest printsiipidest:

ustavus kommunismile, armastus sotsialistliku kodumaa, sotsialismimaade vastu;

kohusetruu töö ühiskonna hüvanguks: kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma;

igaühe hoolitsus ühiskonna vara säilitamise ja suurendamise eest;

suur ühiskondlik kohusetunne, sallimatus ühiskonna huvide rikkumise suhtes;

kollektiivsustunne ja üksteise seltsimehelik abistamine: üks kõigi ja kõik ühe eest;

humaansed suhted inimeste vahel ja üksteisest lugupidamine: inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend;

ausus ja siirus, kõlbeline puhtus, lihtsus ja tagasihoidlikkus isiklikus ja ühiskondlikus elus;

üksteisest lugupidamine perekonnas, hoolitsus laste kasvatamise eest;

sallimatus ebaõigluse, muidusöömise, ebaaususe, karjerismi ja ahnitsemise suhtes;

kõigi NSV Liidu rahvaste sõprus ja vendlus, leppimatu suhtumine rahvusliku ja rassilise vaenu avaldustesse;

leppimatu suhtumine kommunismi vaenlastesse, rahu ja rahvaste vabaduse vaenlastesse;

vennalik solidaarsus kõigi maade töötajatega, kõigi rahvastega.

2. Tervitus XXII kongressile Sudaani Liiduparteilt (Mali Vabariik).

Tidijani Traore sõnavõtust.

Meie vaimustatud pilgu ees avaneb praegu suure Lenini grandioossete plaanide teostumine. Lenin rikastas marksismi, andes rahvastele analüüsi ja tunnetuse meetodi, teadliku ülesehitustöö ületamatu praktilise juhendi — marksismi-leninismi, mille õigsust ja efektiivsust pidevalt kinnitavad Nõukogude Liidu saavutused teaduse ja tehnika valdkonnas.

Nagu Lenin, see uue maailma innukas ennustaja, ette nägi, viis Nõukogude Liit võidukalt lõpule sotsialismi ülesehitamise. Aasia ja Aafrika ärganud rahvad astuvad iseseisvuse, demokraatia ning uue, õnneliku elu ülesehitamisele ülemaailmse rahu tingimustes...

Nõukogude Liidus on viibinud paljud Mali delegatsioonid, mille esindajad on kohtunud meeste ja naistega, noorte ja kolhoosnikutega. Nad on külastanud tööstusettevõtteid ja ehitusi. Need sõidud on rikastanud meie kogemusi, meile osutatud soe vastuvõtt aga veenis meid, kelle väärikust varem alandati ja solvati, selles, et inimeste vendlus ja sõprus ei ole tühjad sõnad.

Imperialism kaevab endale ise hauda.

Iga kord, kui mõni vabadustarmastav rahvas heidab endalt ahelad, tõstavad kolonisaatorid kisa: «Hoidke end! Mängus on Moskva käsi, kommunismi käsi!» Kuid eks tähenda see, et kommunism on vabaduse sünonüüm.

Iga kord, kui mingi organisatsioon püüab likvideerida ebavõrdsust ja nõuab materiaalsete hüvede õiglast jaotamist, tõstavad kolonisaatorid kisa: «Hoidke end! Mängus on Moskva käsi, kommunismi käsi!» Kuid eks tähenda see, et kommunism on õigluse sünonüüm, võrdsuse sünonüüm.

Iga kord, kui mõni partei paljastab diskrimineerimist, hädaldavad impe-

rialistid ja kolonisaatorid: «Hoidke end, need on Moskva agendid, need on kommunistid!» Kuid eks tähenda see, et kommunism on vendluse sünonüüm...

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressi töö aitab kaasa inimese triumfile, tugeva, uhke inimese triumfile, kes ei tunne hirmu, nälga, viletsust ega alandusi. NLKP XXII kongress on tohutu rahvusvahelise tähtsusega sündmus ning suurendab veelgi Nõukogude Liidu kuulsust!...

§ 65. Nõukogude demokraatia arenemine. Partei ja riigi organiseeriva osa tugevnemine.

Uus etapp nõukogude tegevuses. Kui NSV Liit astus kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi, algas uus etapp Nõukogude riigi arenemises — ta hakkas arenema üldrahvaliku riigina. Nõukogude demokraatia avardus ning riigi organiseeriv osa meie maa elus tugevnes.

See kajastus eelkõige nõukogude osatähtsuse suurenemises. Nõukogud ühendavad endas orgaaniliselt riikliku ja ühiskondliku organisatsiooni jooni. Nõukogude kui rahvahulkade organiseerija osatähtsus kasvas, üha rohkem inimesi hakkas nõukogude kaudu vahetult osa võtma riigivalitsemisest, majanduse juhtimisest ning kultuuri ülesehitamisest. Nõukogude koosseis laienes. Kohalike nõukogude valimistel 1959. aastal kasvas saadikute arv 350 000 inimese võrra ning 1961. aastal veel 20 000 saadiku võrra. Nõukogude töösse tõmmati kaasa üha uusi inimesi. Selleks aitas kaasa Ülemnõukogu poolt vastuvõetud seadus, mis tegi kohustuslikuks igakordsetel valimistel uuendada vähemalt üks kolmandik nõukogu saadikute koosseisust.

Laialdasemalt hakati rakendama nõukogude organite ja nende saadikute regulaarset aruandmist valijate ees kui üht demokraatia printsiipi. Nii esines 1959. aastal valijate ees 80% saadikutest ning 1960. aastal 90%. 1959. aastal võeti vastu «Seadus NSV Liidu Ülemnõukogu saadiku ärakutsumise korra kohta». Selle seaduse järgi võivad valijad igal ajal tagasi kutsuda saadiku, kes ei ole õigustanud nende usaldust.

Kaasajale on iseloomulik ühiskondlike aluste tugevnemine nõukogude tegevuses. Miljonid töötajad, kes ei ole saadikud, aitavad alalistes komisjonides, täitevkomiteede ühiskondlikes osakondades ning osakondade ja valitsuste juures asuvates ühiskondlikes nõukogudes vabatahtlikult ning ilma tasuta teostada paljusid nõukogude ning nende organite funktsioone. Laialdaselt on levinud mitmesugused isetegevuslikud ühiskondliku töö organisatsioonid, kus elanikkond võtab mitmeti osa nõukogude praktilisest tööst. Need on maja- ja tänavakomiteed, lastevanemate komiteed koolide juures, lugejate nõukogud raamatukogudes, klubide ja kultuuripaleede nõukogud jne. 1964. aasta lõpul võttis nõukogude tööst kahe miljoni saadiku kõrval osa üle 23 miljoni ühiskondlikel alustel töötava aktivisti. Kogu maal tegutsevad

avaliku korra kaitsel rahvamalevad, miilitsa kaastööbrigaadid ja seltsimehelikud kohtud, kes võitlevad mittenõukogulike elementide vastu.

Nõukogude tegevus on muutunud rikkalikumaks ja mitmepalgelisemaks. 1960. aastal moodustati liiduvabariikide ülemnõukogude juures 119 alalist komisjoni senise 45 asemel. Peale mandaat-, eelarve- ja seaduseelnõude komisjoni tegutsevad alalised tööstus- ja transpordi-, põllumajandus-, haridus- ja kultuuri-, tervishoiu-, sotsiaalkindlustuse jt. komisjonid. Ka kohalike nõukogude tegevus on väga mitmekülgne.

Ühiskondlike organisatsioonide osatähtsuse kasvamine. Nõukogude demokraatia järjekindel edasiarenemine avaldub ka üldsuse osatähtsuse kasvus, üksikute riigiorganite funktsioonide järkjärgulises üleminekus töötajate massiorganisatsioonide kätte, *rahva ühiskondliku omavalitsuse aluste* arenemises.

Eriti on kasvanud *ametiühingute* kui juhtimise kooli, majandamise kooli, kommunismi kooli tähtsus. Ametiühingud kujutavad endast kõikehaaravat, kõige massilisemat tööliste ja teenistujate organisatsiooni, mille ridadesse kuulub umbes 70 miljonit inimest. On laienenud ametiühingute õigused ja ülesanded. Nad võtavad aktiivselt osa tootmise planeerimisest, tegelevad pidevalt tööliste ja teenistujate elutingimuste parandamisega, rahuldavad nende kultuurilisi vajadusi. Ametiühingute ülesandeks on tehtud alaliste tootmisnõupidamiste juhtimine ettevõtetes ja asutustes. Ametiühingud käsutavad summasid, mida riik eraldab sotsiaalkindlustuse kulutusteks, juhivad laialdast raviasutuste (sanatooriumid, puhkekodud jne.) ning kultuurihariduslike asutuste (klubid, kultuuripaleed, raamatukogud, rahvateatrid, lektooriumid jne.) võrku. Ametiühinguorganisatsioonid teostavad ühiskondlikku kontrolli töökaitse ning elamispinna jaotamise üle, ühiskondliku toitlustamise ning kommunaalteenindamise ettevõtete töö üle jne.

Suur on Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu osatähtsus. Ta on kasvanud nõukogude ühiskonnas võimsaks ühiskondlik-poliitiliseks ning kultuurijõuks. Praegu kuulub sinna üle 20 miljoni noormehe ja neiu. Neil aastail, kui nõukogude rahvas võitles seitsme aasta plaani täitmise eest, tegi Leninlik Kommunistlik Noorsooühing palju kuulsusrikkaid tegusid. Kommunistlikud noored jätkavad uudismaa alistajate vägitegu ning töötavad praegu ennastsalgavalt uutel tähtsatel töölõikudel, seal, kus lahendatakse kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise ülesannet. Nad rajavad raudteid Siberi taigas, ehitavad hiiglaslikke hüdroelektrijaamu, kõrgahje, kaevandusi. Kommunistlik Noorsooühing on võtnud oma šefluse alla palju suurkeemia objekte, ta teeb suurt ühiskondlik-poliitilist tööd ning massilist kultuuritööd, võtab aktiivselt osa avaliku korra kaitsmisest ja kehakultuuri arendamisest. Eriti suurt hoolt kannavad komsomoli-

organisatsioonid kooli eest. Ainuüksi seitseaastaku kolme esimese aasta jooksul läks üle 200 000 tootval tööl oleva kommunistliku noore koolidesse pioneerijuhtideks.

Ühiskondlikele organisatsioonidele on üle läinud sellised kommunistliku kasvatuse tähtsad funktsioonid, nagu loenguline propaganda ning kehakultuuri ja spordi arendamine. Loengulist tööd tehakse meie maal peamiselt üleliidulise ühingu «Teadus» jõududega. See on nõukogude intelligentsi isetegevuslik massiorganisatsioon, kelle ülesandeks on levitada elanikkonna hulgas poliitilisi ja teadusalaseid teadmisi. Selle ühingu ridadesse kuulus 1964. aasta lõpul umbes poolteist miljonit inimest.

1959. aastal otsustasid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu anda kehakultuuri- ja sporditöö juhtimise Kehakultuuri- ja Spordikomitee käest üle vabatahtlikele ühingutele. Loodi NSV Liidu Spordiühingute ja -organisatsioonide Liit. Kehakultuuriliikumine on meie maal saavutanud suurt edu. Miljonid inimesed kuuluvad kehakultuuri- ja spordikollektiividesse. Nõukogude sportlased on esinenud edukalt paljudel rahvusvahelistel võistlustel; nad tulid võitjaks olümpiamängudel.

Nõukogude demokraatia arenemine on niisiis seotud selle asjaoluga, et riigivalitsemine pole nüüd enam ainuüksi riiklike organite funktsiooniks, vaid seda funktsiooni täidavad suurel määral ka ühiskondlikud organisatsioonid.

Riigi organiseeriva osa tugevnemine. Elu nõuab majandusliku ja kultuurialase ehitustöö parteilise ja riikliku juhtimise igakülgset tugevdamist. Kommunismi laiahaardelise ehitamise esimestel aastatel teostati rida organisatsioonilisi ja poliitilisi abinõusid meie maa rahvamajanduse juhtimise alal.

1962. aastal viidi läbi 1957. aastal tööstuse juhtimiseks loodud kohalike rahvamajanduse nõukogude ühendamine. Nüüd on Vene NFSV-s endise 67 majanduspiirkonna asemel 24, Ukrainas 14 piirkonna asemel 7 majanduspiirkonda. 1963. aasta alguses muutis Nõukogude riik majanduse juhtimise keskorganite struktuuri. Tähtsamates tööstusharudes moodustati riiklikud komiteed. Loodi *Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu*, mis on tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise kõrgeimaks organiks meie maal.

NLKP Keskkomitee 1962. aasta novembripleenumi otsusel taastati *ühtse partei- ja riigikontrolli* leninlik süsteem. NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures loodi Partei- ja Riigikontrolli Komitee, 1963. aasta alguses tekkisid tema kohalikud organid. Ettevõtetes, kolhoosides, sovhoosides ja asutustes loodi partei- ja riigikontrolli kaastöögrupid ja postid. Kevadeks oli neisse koondunud 2 miljonit inimest.

Sellisel kontrollsüsteemil, mis rajaneb leninlikul ideel ühendada partei- ja riigikontroll ning tõmmata sinna laialdaselt kaasa töörahvahulki, on tähtis osa rahvamajanduse reservide väljaselgitamisel, partei ja valitsuse direktiivide täitmise kont-

rollimisel, võitluses puru silmaajamise, praagitootmise, bürokraatia ja teiste negatiivsete nähtuste vastu.

1962. aastal loodi «Komsomoliprožektor». Kommunistliku Noorsooühingu Keskkomitee juures loodi Keskstaap, mida juhib üks ÜLKNÜ Keskkomitee sekretäridest. «Komsomoliprožektor» loodi ettevõtetes, kolhoosides ja asutustes. Sellest üritusest võtab osa miljoneid noormehi ja neide, kes võitlevad ennastsalgavalt puuduste vastu ning aitavad parteil ja riigil kommunismi edukalt üles ehitada.

Viimastel aastatel on tähtsate ja hädavajalike abinõude kõrval partei- ja riigijuhtimise süsteemis võetud ette ka mõningaid liigselt kiirustades tehtud ümberkorraldusi, mis ei lasknud rahvamajandust edukalt juhtida. Üks niisugune ümberkorraldus oli parteiorganisatsioonide ja hiljem ka nõukogude, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonide lahutamine tööstuslikeks ja põllumajanduslikeks. Praktika näitas, et selline partei-, nõukogude ja ühiskondlike organisatsioonide ülesehitamine tootmisprintsiibil oli vastuolus elu nõuetega. Nõukogude organite lahutamine tööstuslikeks ja põllumajanduslikeks ei aidanud tugevdada sidemeid põllumajanduse ning tööstuse vahel ega töölisklassi ja talurahva koostööd. Niisugune lahutamine tekitas elanikkonnale palju raskusi ja ebamugavusi.

NLKP Keskkomitee 1964. aasta novembripleenum võttis vastu otsuse ühendada oblastite ja kraide tööstuslikud ja põllumajanduslikud parteiorganisatsioonid. Ülemnõukogu oma istungjärgul sama aasta detsembris otsustas ühendada nõukogude organid. Partei mõistis otsustavalt hukka subjektivismi maa rahvamajanduse arenemise juhtimisel ning tunnistas vajalikuks lähtuda oma poliitikas rangelt objektiivsetest tingimustest ja reaalsetest vajadustest.

NLKP Keskkomitee 1964. aasta oktoobripleenum vabastas N. S. Hruštšovi NLKP Keskkomitee esimese sekretäri ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimehe kohustest. NLKP Keskkomitee esimeseks sekretäriks valiti L. I. Brežnev ning NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimeheks määrati A. N. Kossõgin.

KÜSIMUSI.

1. Näidake kohaliku nõukogu näite varal, kuidas nõukogud muutuvad majandusliku ja kultuurialase ehitustöö juhtimisel üha massilisemaks ja aktiivsemaks.
2. Mida tähendab riigi ülekasvamine ühiskonna kommunistlikuks omavalitsuseks? Tooge oma linna (küla) poliitilisest elust fakte, mis kinnitaksid ühiskondlike organisatsioonide kasvavat osatähtsust riigivalitsemisel.
3. Milles seisnesid rahvamajanduse juhtimise puudused, kui partei- ja nõukogude organisatsioonid olid üles ehitatud tootmisprintsiibil?
4. Millised sündmused meie maa ühiskondlik-poliitilisest elust aastail 1959—1964 on teile eriti sügavalt meelde jäänud? Iseloomustage nende tähtsust.

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Nõukogud ja riigivalitsemise demokraatlike printsiipide arenemine.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist.

Kommunistliku ülesehitustöö käigus hakkavad järjest suuremat osa etendama nõukogud, kes on rahva kõikehõlmavad organisatsioonid, tema ühtsuse kehastajad. Ühendades endas riikliku ja ühiskondliku organisatsiooni jooni, esinevad nõukogud üha rohkem ühiskondlike organisatsioonidena, kusjuures rahvahulgad nende tegevusest laialdaselt ja vahetult osa võtavad.

Partei peab vajalikuks täiustada rahvaesinduse vorme ja arendada nõukogude valimissüsteemi demokraatlikke printsiipe.

Nõukogude saadikukandidaatide ülesseadmisel on tarvis tagada kandidaatide isiklike ja tööalaste omaduste kõige laialdasem ja igakülgsem arutamine koosolekutel ja ajakirjanduses, et saadikuteks valitaks kõige väärilisemad ja autoriteetsemad inimesed.

Nõukogude töö parandamiseks ja nendesse uute jõudude tõmbamiseks, selleks et **riigivalitsemise kooli teeksid läbi uued miljonid töötajad**, on otstarbekohane igakordsetel valimistel uuendada vähemalt üks kolmandik nõukogude saadikute koosseisust.

Selleks et edutada juhtivatesse organitesse suuremal hulgal võimekaid inimesi ning samuti selleks, et teha võimatuks võimu kuritarvitamine üksikute riigivalitsemise aparaadi töötajate poolt, peab partei vajalikuks **juhtivate organite koosseisu süstemaatilist uuendamist.** Otstarbekohane on kehtestada põhimõte, mille järgi üleliiduliste, vabariiklike ja kohalike organite juhtivaid töötajaid võib nende ametikohale valida reeglina mitte rohkem kui kolm korda järjest.

2. Rahvamalevad.

Avalikku korda kaitsvate Vene NFSV vabatahtlike rahvamalevate põhimäärusest. Kinnitatud 30. märtsil 1960. aastal.

IV. Malevlaste kohustused ja õigused.

1. Malevlane on kohustatud:

kaitsma kodanike au ja väärikust, võtma tarvitusele vajalikud abinõud avaliku korra rikkumise tõkestamiseks;

olema eeskujuks tootmistööl ja igapäevases elus;

ülesannete täitmisel täitma õigeaegselt ja täpselt maleva komandöri nõudmisi, olema distsiplineeritud, julge ja ennastsalgav;

võitluses avaliku korra rikkumisega mõjutama korrarikkujat eelkõige veenmise ja hoiatamisega;

kohustuste täitmisel kandma rinnamärki, malevlase käesidet, kandma kaasas tõendit ning esitama seda vajalikel juhtudel.

2. Malevlasel on õigus:

nõuda kodanikelt avaliku korra rikkumise lõpetamist ja vajalikul juhul isikut tõendavate dokumentide, sõidukite juhtidelt aga juhtimise õigust tõendavate dokumentide esitamist;

sõltuvalt korrarikkumise iseloomust koostada tunnistajate ja korrarikkuja osavõtul akt ning anda see järgnevalt üle staabi ülemale või maleva komandörile;

vajaduse korral viia avalikku korda rikkunud kodanikud maleva staapi, miilitsasse, lähemasse küla- või alevinõukogusse;

rakendada autotransporti õnnetusjuhtumite ja kuritegude läbi kannatada-saanute abistamiseks;

vajalikel juhtudel minna takistamatult klubidesse, staadionidele, kinodesse ja teistesse avalikesse kohtadesse korra järele valvamiseks nendel objektidel; oma kohustuste täitmisel kasutada ettevõtete ja asutuste telefone.

Oma kohustuste täitmisel ja temale antud õiguste elluviimisel malevlane juhindub rangelt nõukogude seaduste nõuetest.

Malevlase õigusi kaitseb seadus.

§ 66—67. Rahvamajandus aastail 1962—1964.

Sotsialistlik võistlus saab uut hoogu. NLKP programm innustas nõukogude inimesi ennastsalgavale tööle. Pärast NLKP XXII kongressi sai sotsialistlik võistlus uut hoogu. Esirinnas olid kommunistliku töö lööklased ja kollektiivid. Eesrindlike tööliste kõrval lülitusid kommunistliku töö liikumisse põllumajanduse eesrindlased.

1963. aasta aprillis toimus Suures Kremli Palees kommunistliku töö lööklaste teine üleliiduline nõupidamine. Sel ajal võttis liikumisest osa juba üle 23 miljoni inimese. Nende hulgas oli üle kahe miljoni maatöötaja.

Sellest uuest, mis oli rahvahulkade loovale omaalgatusele ning nende tööalasele aktiivsusele pärast ajaloolist parteikongressi iseloomulik, kirjutas neil päevil hästi sotsialistliku töö kangelane K. Kotelnikova: «Ma töötan juba kolmkümmend aastat Moskva elektrilampide tehases. Selle kolme aastakümne jooksul olen ma näinud ja osa võtnud paljudest headest muudatustest ja tähtsatest algatustest. Aga veel kunagi pole ma näinud, et meie inimesed oleksid töötanud, õppinud ja üksteist töös aidanud, mõistes nii sügavalt oma ühiskondlikku kohust kui tänapäeval.»

Kahekordse energiaga töötades saavutas töölisklass tööviljakuse edasise tõusu. Eesrindlikud töölised koos inseneride ja teadlastega töötasid ennastsalgavalt täiuslike seadmete, uut tüüpi masinate, automaat- ja poolautomaatliinide, kaasaegsete automatiseerimisaparaatide ning -vahendite loomisel, eesrindliku tehnoloogia ning komplekssse mehhaniseerimise tootmisse juurutamisel, uute tootmisharude (elektroonika- ja aatomitööstuse, erimetallurgia, polümeeride keemia jne.) arendamisel.

Seitseaastaku ajal muutusid veel massilisemaks *ratsionaliseerimis- ja leiutustegevus*. Üleliiduline Leiutajate ja Ratsionaliseerijate Ühing muutus kolme miljoni liikmega organisatsiooniks. Suurt tööd tegid tehnilise progressi arendamisel *ühiskondlikud konstrueerimisbürood*. Need tekkisid seitseaastaku alguses ja levisid väga laialdaselt. 1964. aastal oli neid kogu maal üle 16 000. Tähtsat osa tehnilises progressis ning võitluses tööviljakuse tõstmise eest etendasid *novaatorite nõukogud*, mis loodi rahvamajanduse nõukogude juures. Seitseaastaku jooksul juurutati rahvamajandusse üle 12 miljoni leiutise ja ratsionaliseerimisettepaneku, loodi mitu tuhat uut tüüpi masinat ning seadet.

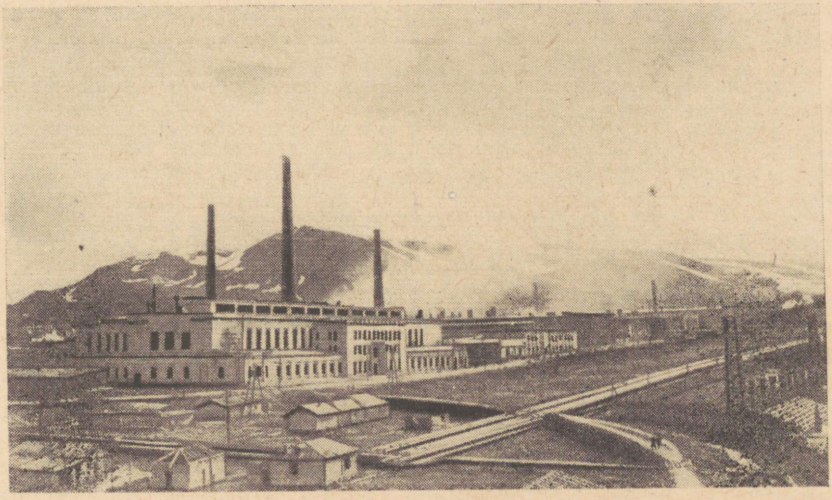

Üks Norilski metallurgiakombinaadi tehaseid.

Uued tööstushiiglased on valmis ehitatud ja tööle hakanud. Seitseaastaku ajal, nagu varemgi, oli meie maa üksainus suur ehitusplats. Kõikjal püstitati tehaseid ja vabrikuid, elamuid, koolimaju, klubihooneid, rajati uusi raudteid, ehitati ettevõtteid kolhoosidele ja sovhoosidele. Eriti tormiliselt arenes ehitustegevus idapiirkondades — Uraalis, Siberis, Kaug-Idas, Kasahstanis ja Kesk-Aasias. Neile piirkondadele kulutati üle 40% kapitalimahutuste üldsummast. Seal tekkisid ja arenesid kiiresti uued tööstuskeskused: suur ja võimas energiabaas Ida-Siberis, rauamaagipiirkonnad Põhja-Kasahstanis, Uraali-Volga naftapiirkond, kuhu kandus üle meie maa nafta- ja naftatöötlemistööstuse keskus, uued metallurgiakeskused Siberis jt.

Ehitustöö hoost ja ulatusest kõnelevad järgmised andmed: seitseaastaku kuue aasta jooksul mahutati tööstusse, transporti, põllumajandusse, elamuehitusse ning kultuurilis-elukondlikuks otstarbeks üle 200 miljardi rubla. See on niisama palju kui kulutati nõukogude võimu kogu olemasolu enam kui neljakümne aasta jooksul.

Ehitati ning lasti käiku sadu metallurgia- ja masinaehitustehaseid ning söe- ja naftatööstuse ettevõtteid.

Viimastel aastatel, eriti pärast NLKP Keskkomitee 1963. aasta detsembripleenumit, arenes laiaulatuslikult keemiatööstuse ehitamine. NSV Liit lahendab praegu keemia kiirendatud arendamise ning rahvamajanduse forsseeritud kemiseerimise ülesannet.

Ehitustel, nii nagu kogu rahvamajanduses, töötab vapralt nõukogude noorsugu.

1958. aastal tekkis V. I. Lenini Šušenskoje maja-muuseumi külalisraamatusse niisugune sissekanne: «Vladimir Iljitš! Me tulime siia Siberisse elama ja töötama nii, nagu õpetasite Teie — kommunistlikult. Me rajame Sajaani taigas raudteed. Praegu oleme meie siin esimesed, kuid varsti sõidavad meie järel paljud ning siin tekivad uued linnad ja asulad, tehased ja vabrikud, elektrijaamad...»

Selle sissekande tegid Moskva kommunistlikud noored, kes saabusid esimestena Abakan—Taišeti raudtee ehitusele. Neil oli õigus.

Jätkates uudismaade alistajate traditsioone, tulid sajad tuhanded neiud ja noormehed Nõukogude Liidu igast nurgast partei kutsel itta, Uraali mägede taha. Noori ehitajaid ei meelitanud Siberisse ega teistesse asustamata paikadesse kerge elu. Nad läksid raskustele julgesti vastu, et teenida kodumaad, ehitada kommunismi.

Aga 1964. aastal teatasid Kommunistlik Noorsooühing ja noorsugu vastuseks partei kutsele asuda võitlusse suurkeemia eest: «Keemiagigantide ehitamisele, kaevandustesse ja karjääridesse, kus kaevandatakse keemiatööstuse toorainet, igale muule tööle, mis on rahvale vajalik, läheme samasuguse entusiasmiga, nagu meie isad ja emad läksid tööle ja kangelastegudele, rajades sotsialismi alusmüüri ja kaitstes Oktoobri suuri võite.»

Esimeste noorte entusiastide salkade järel asus töörünnakule tuhandeid ja sadu tuhandeid «keemiarinde» noori võitlejaid.

Möödunud kuue aasta jooksul on NSV Liidus käiku lastud

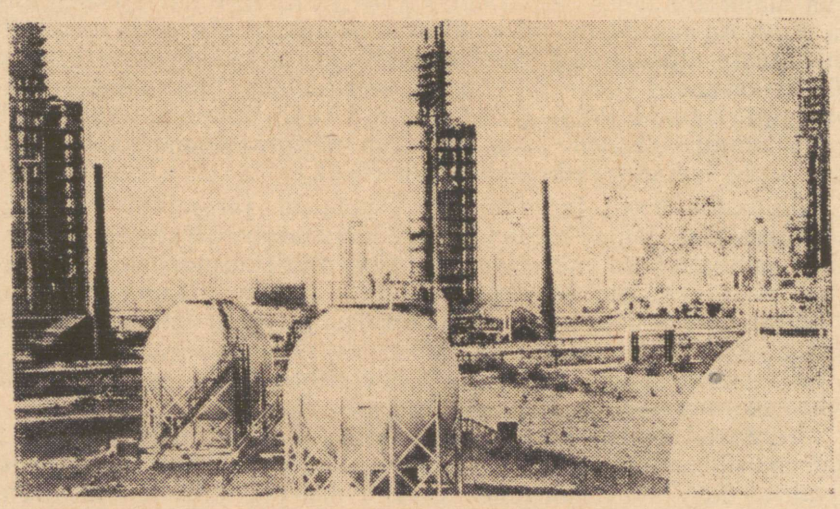

Naftautmistehas Baškiirias.

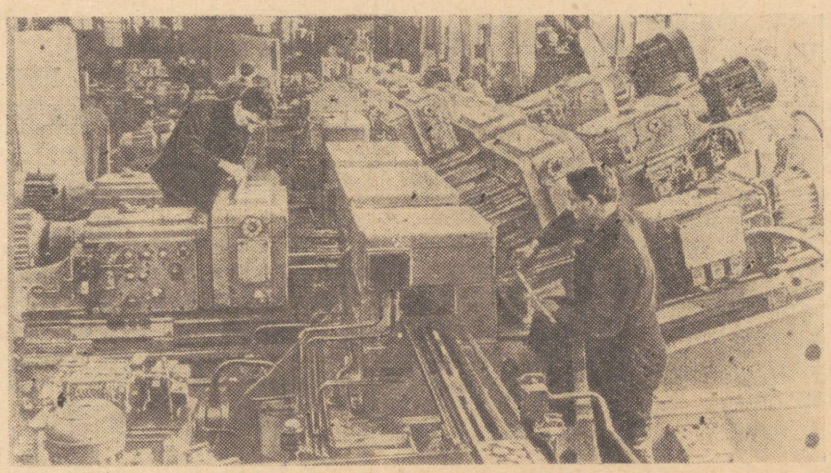

Automaatliini monteerimine S. Ordžonikidze nimelises Moskva Tööpingitehases.

üle 6000 suure tööstusettevõtte. On valminud ning rivisse astunud seninägematuid tööstushiiglasi ja unikaalseid seadmeid.

Dnepri hüdroelektrijaam, mis lasti käiku 1932. aastal, oli peaaegu veerand sajandit kõige suuremaks elektrijaamaks Euroopas. Seitseaastaku jooksul astus rivisse mitu elektrijaama, millest igaüks ületas oma võimsuse poolest Dnepri hüdroelektrijaama mitmekordselt. 1964. aastal saavutas Bratski hüdroelektrijaam Angaral projekteeritud võimsuse 3 600 000 kilovatti. Täie hooga ehitatakse teist Siberi energiahiiglast — Krasnojarski hüdroelektrijaama Jenisseil, mis tuleb veel suurem kui Bratski hüdroelektrijaam. Ühtlasi tehakse Jenisseil ettevalmistustöid veel ühe hiiglasliku hüdroelektrijaama — Sajaani hüdroelektrijaama rajamiseks.

Nõukogude tööstus ja transport on möödunud kuue aasta jooksul saanud palju unikaalseid ettevõtteid, seadmeid, masinaid ja aparaate. Aatomijäälõhkuja «Lenin», kosmoselaevad «Vostok» ja «Voshod», maailma kõige suurem, 4000 kilomeetri pikkune naftajuhe Tuimazõ—Irkutsk, maailma kõige pikema gaasijuhtme Buhhaara—Uraal esimene järk, mis on 2000 kilomeetrit pikk, maailma kõige suurem katkestamatu terasevalamise seadeldis Donetski tehases, hiiglamasin «2500» Magnitkas — nõukogude inimesed on neil aastail oma tööga loonud need ja sadu teisi ettevõtteid ning ehitusi, millele pole võrdset maailmas. Ehitustöös olid edusammud suured, kuid seal oli ka rohkesti tõsiseid puudusi ja eksimusi. Paljud ehitusorganisatsioonid ei täitnud tööviljakuse tõstmise plaani. Mõnikord ehitati objekte, mis ei

olnud majanduslikult tulusad. Ehitustööde kvaliteet oli tihti madal. Palju puudusi oli elamuehituses.

Tööstustoodangu kasv. Transpordi arenemine. Aastail 1962—1964 tõusis tööstusliku tootmise tase pidevalt. Seitsme aasta plaani täideti edukalt. Tööstus andis meie maale tunduvalt rohkem toodangut, kui plaan ette nägi. Kodumaa sai üle plaani hulga keemiatööstuse toodangut, naftat, kivisütt, elektrienergiat, metalli, masinaid ja kergetööstuse tooteid.

Seitseaastakul hakkas tööstus valmistama paljusid uusi toodanguliike, mida meie maal varem ei toodetud. Arenesid uusimad tootmisharud: elektroonika- ja aatomitööstus, erimetallurgia, polümeeride keemia jne. Mitmesuguste kütuseliikide hulgas suurenes kiiresti kõrge küttevääruse ga liikide — gaasi ja nafta osatähtsus.

Tööstus valmistas kahjuks palju madalakvaliteedilist toodangut. Mõned kodumaiste seadmete liigid jäävad oma konstruktiivsete ja ekspluatatsiooniomaduste poolest veel maha teaduse ja tehnika uusimatest saavutustest. Mitmesuguste rahvatarbekaupade kvaliteet ei rahulda veel kaugeltki nõukogude inimesi.

1964. aasta lõpul algas Moskva ja Leningradi eesrindlike kollektiivide algatusel võitlus *toodangu kvaliteedi* parandamise eest.

Edukalt arenes nõukogude transport. Uute raudteede ehitamise plaan ületati tunduvalt. Raudteid ehitati taigasse ning läbi liivakõrbete ja soode. Ühed neist on juba tegevuses, teiste ehitamine on lõpetamisel.

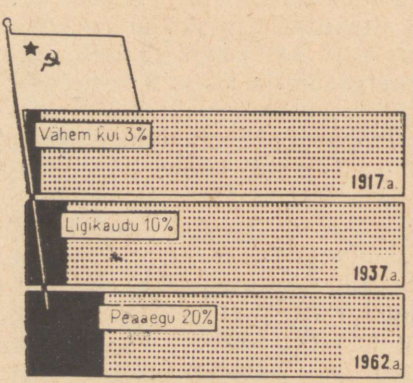

NSV Liidu osatähtsus maailma tööstustoodangus.

Lõpule on viidud suure Abakan—Taišeti raudteeliini ehitamine, mis ühendab Kuzbassi Ida-Siberiga. Mootor- ja elektrivedurid tõrjuvad paljudel magistraalidel välja auruvedurid. Seitseaastaku viienda aasta lõpuks moodustas mootor- ja elektriveduritele üleläinud raudteede kogupikkus 63 000 kilomeetrit. NLKP XXII kongressi eel saabus pealinna esimene rong mööda maailma kõige suuremat elektrifitseeritud magistraali Moskva—Baikal (5500 km). Auruvedurid on kadunud ka Moskva — Rostov Doni ääres raudteemagistraalilt. 1962. aastal avati elektrirongide liiklus Leningradi ja Moskva vahel. Sellega viidi lõpule raudteeliini Leningrad—Moskva—Rostov—Tbilisi—Leninakan elektrifitseerimine.

1961. aasta novembris sooritas aatomijäälõhkuja «Lenin» ekspeditsiooni suurtel laiuskraadidel ja jõudis Murmanski sadamasse, läbides kahe kuuga

8000 miili. Samal ajal sooritas diiselelektrijäälõhkuja «Moskva» rekordilise teekonna Atlandi ookeanist mööda Põhjamereteed Vaiksesse ookeani.

Partei XXII kongressi ajal jõudis Moskvasse maailma kõige suurem veealuste tiibadega mootorreisilaev «Sputnik», «Krasnoje Sormovo» laevaehitajate kingitus kongressile. Samal ajal läks pikale reisile mööda Volgat unikaalne Kaspia mere jaoks määratud raudteepraam — diiselelektrilaev «Sovetski Azerbaidžan», mille bakuulaste tellimusel olid samuti ehitanud Sormovo laevaehitajad. Volga polnud enne niisugust hiiglalaeva näinud. Selle pikkus on 134 meetrit.

Veel rabavamad olid õhulaevastiku edusammud. Vedude ulatuse poolest jõudis õhulaevastik juba 1961. a. ette kõigist maailma maadest, kaasa arvatud Ameerika Ühendriigid. 1961. aasta detsembris rajasid nõukogude lendurid, kes sooritasid eduka lennu Moskvast Mirnõi asulasse, uue, 25 000 kilomeetri pikkuse õhuliini. Aastail 1959—1963 püstitasid nõukogude lendurid rohkesti kõrgus- ja kiirusrekordeid.

Ehitati uusi gaasi- ja naftajuhtmeid kogupikkusega üle 7000 kilomeetri. 1964. aasta alguses jõudsid mööda maailma suurimat gaasijuhet Buhhaara—Uraal esimesed sajad miljonid kuupmeetrid kõrgeväärtuslikku kütust Magnitogorski, Tšeljabinski, Orski ja teiste Uraali ettevõtete martään- ja kõrgahjudesse.

Põllumajanduse arenemine. Põllumajanduses läksid asjad teisiti kui tööstuses ja transpordis. Kuigi tema üksikutes harudes saavutati edu, muutus olukord üldkokkuvõttes seitseaastaku jooksul vähe.

Meie maal olÍ tõsiseid raskusi, mis olid tingitud põllumajanduse mahajäämusest. Eriti raske oli 1963. aasta, mil enamik põllumajanduspiirkondi kannatas tugeva põua all. Teravilja ja mõnede teiste põllumajandussaaduste toodang vähenes tublisti. Riik varus vilja 723 miljoni puuda võrra vähem kui 1962. a. Tekkis vajadus osta puudujääv kogus vilja välismaalt.

1963. aasta viljaikaldus andis end teravalt tunda seepärast, et seitseaastaku esimese nelja aasta jooksul oli põllumajandusliku tootmise juurdekasv olnud mitteküllaldane. Olukord ei muutunud ka järgnevail aastail. Seitseaastaku ajal tervikuna põllumajanduse arenemine aeglustus. Tema edasiarendamise plaanid jäid täitmata. Kontrollarvude järgi pidi põllumajanduse kogutoodang seitsme aasta jooksul (1959—1965) suurenema 70% võrra, kuid tegelikult moodustas juurdekasv kuue aasta jooksul (1959—1964) kõigest 10%. Viimase viie aasta jooksul vähenes veiste juurdekasvu tempo kahekordselt, võrreldes eelneva viisaastakuga.

Kui kuni 1959. aastani toimus põllumajanduses märgatav tõus, siis järgneval perioodil hakkas põllumajandus tegelikult paigal tammuma.

Nagu näitas NLKP Keskkomitee 1959. aasta märtsipleenum, oli põllumajanduse mahajäämuse peamiseks põhjuseks see, et rikuti sotsialistliku tootmise arenemise majandusseadusi ning kolhoosnike ja sovhoositöötajate materiaalse huvitatuse põhi-

mõtet ühismajandi arendamise vastu. Negatiivset mõju avaldas samuti subjektivism põllumajanduse juhtimisel. Vähe eraldati summasid kapitaalmahutusteks kolhooside ja sovhooside tootmishoonete ja kultuurilis-elukondlike asutuste ehitamiseks, nõrgalt tugevdati nende materiaal-tehnilist baasi.

Tegelikkuses rikuti endiselt planeerimise korda, mille järgi kolhoosid ja sovhoosid pidid üldisest riiklikust varumisplaanist lähtudes ise kindlaks määrama kõige soodsama külvipinna suuruse ja struktuuri ning loomakasvatuse arendamise suunad. Seda mõistlikku korda, mis riik oli kehtestanud, rikuti sageli administratiivse vahelesegamisega ülaltpoolt. Viimastel aastatel anti palju vastutustundetuid soovitusi ja näpunäiteid agrotehnika ja külvipindade struktuuri ning muudes põllumajanduse küsimustes. Suurt kahju tegid ka igasugused ümberkorraldused põllumajanduse juhtimises, eriti partei- ja nõukogude organisatsioonide lahutamine eraldi seisvateks põllumajanduslikeks ja tööstuslikeks.

Täites NLKP Keskkomitee märtsipleenumi otsust «Edasilükkamatutest abinõudest NSV Liidu põllumajanduse edasiarendamiseks», parandavad partei- ja nõukogude organisatsioonid laiade töörahvahulkade aktiivsel toetusel otsustavalt vigu, mis oli tehtud põllumajanduse juhtimisel, ning võtavad tarvitusele abinõusid tema edasiarendamiseks. Uusi abinõusid põllumajanduse arendamiseks rakendatakse peamiselt järgmistes suundades: kolhooside ja sovhooside täielikum varustamine tehnika ja väetistega, põllumajanduse alal töötajate initsiatiivi arendamine, nende materiaalse huvitatuse stimuleerimine, juhtimissüsteemi täiustamine, teaduse saavutuste juurutamine.

Rahva elatustaseme tõus. Seitseaastaku jooksul tõusis NSV Liidus tunduvalt *rahva elatustase*. See saavutati tänu maa ühiskondliku rikkuse edasisele suurele kasvule. Kuue aasta jooksul suurenes tööstuse, põllumajanduse, kala- ja metsamajanduse ning teiste tootmisharude toodangu maht peaaegu 50% võrra.

1960. a. viidi viimased töölised ja teenistujad üle seitsme- ja kuuetunnilisele tööpäevale. Ühtlasi tõusis märksa tööliste ja teenistujate, eriti madalapalgaliste töötajate palk. Sellega tehti oluline samm edasi kõrgete ja suhteliselt madalate tulude vahe järkjärgulise vähendamise suunas.

1964. a. võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastu seaduse õpetajate, arstide ja teiste otseselt elanikkonda teenindavate alade töötajate palkade tõstmise kohta. Uute palgatingimuste kehtestamise tulemusel tõusis üle 9 miljoni töötaja palk keskmiselt 23—25% võrra.

Ühiskondlike tarbimisfondide suurenemise arvel kindlustati tasuta kooliharidus ja meditsiiniline teenindamine, haiguse- ja puhkuserahad, pensionid ja mitmesugused toetused. 1964. a. võt-

tis riik vastu kolhoosnikute pensioniseaduse. Selle seaduse kehtestamisega hakkab juba 1965. a. umbes 7 miljonit kolhoosnikut pensioni saama.

Suurt edu saavutati kõrteriküsimuse lahendamisel. Seitseaastaku kuue aasta jooksul on paranenud korteriolud peaaegu ühel kolmandikul NSV Liidu elanikkonnast. Kuid korterivajadus ei ole veel täielikult rahuldatud. Mõnes vabariigis ja oblastis ei täideta veel elamuehitusplaani.

NSV Liidu rahvaarv kasvas 208,8 miljonilt 1959. a. 229 mil-

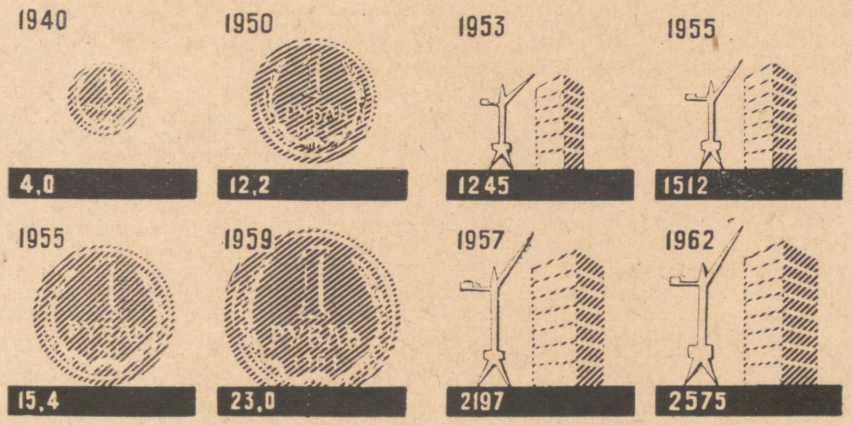

Riigi arvel elanikkonnale tehtud väljamaksete ja soodustuste kasv (miljardites rublades).

Riigi poolt ehitatud kortereid (tuhandetes).

jonini 1964. a. Meil on kõige madalam surevus maailmas. Ühtlasi kasvab pidevalt eluea keskmine pikkus, ulatudes 1964. aastal 70 aastani. See annab tunnistust nõukogude inimeste materiaalse heaolu pidevast tõusust.

KÜSIMUSI.

1. Kuidas arenes seitseaastakul tööstuse ehitamine Siberis?
2. Mida te teate noorsoo osatähtsusest «suurkeemia» ehitamisel?
3. Kuidas arenes tööliste ja insener-tehniliste töötajate isetegevus tehnilise progressi valdkonnas?
4. Millised on põllumajanduse mahajäämise põhjused ning milliseid abinõusid võtab riik tarvitusele nendest ülesaamiseks?
5. Millised faktid annavad tunnistust rahva materiaalse heaolu kasvust seitseaastaku jooksul?
6. Kuidas arenes transport seitseaastakul?

Bratski hüdroelektrijaam töötab kommunismi heaks!

Eilses «Pravdas» on avaldatud Bratski hüdroelektrijaama ehitajate raport... selle kohta, et maailma kõige suurem, Bratski hüdroelektrijaam saavutas projekteeritud võimsuse 3 600 000 kilovatti. NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu tervituses ehitajatele, monteerijatele, ekspluatatsioonitöötajatele ja kõigile Bratski hüdroelektrijaama ehitamisest osavõtjatele rõhutatakse, et see hüdroelektrijaam on nõukogude teaduse ja praktika silmapaistvaks saavutuseks, millele pole võrdseid maailmas ning mis on kogu meie rahva uhkuseks.

Bratski hüdroelektrijaama peamine iseärasus seisab selles, et teda ehitati eriti rasketes kliimatingimustes. Siberi pakane ulatub teatavasti 40—45 kraadini. Esmakordselt kogu hüdroehitustöö praktikas toimus tammi keha betoneerimine niisuguse temperatuuri juures...

Bratski hüdroelektrijaama ehitamisest võtsid osa sadade ettevõtete, teaduslike uurimisinstituutide ning projekteerimis- ja konstrueerimisorganisatsioonide kollektiivid. Selles jaamas on unikaalsed tehnoloogilised seadmed, sealhulgas radiaalteljega hüdroturbiinid, igaüks võimsusega 225 000 kilovatti. Need on valmistatud NLKP XXII Kongressi nimelises Leningradi Metallitehases. Samas on ka üles seatud unikaalsed, maailma kõige suuremad generaatorid, mis on valmistatud Leningradi tehases «Elektrosila», unikaalne elektriaparatuur, mis on arvestatud pingele 500 000 volti, ning palju muid keerulisi originaalseid mehhanisme. Jaama mehhanismide juhtimine on täielikult automatiseeritud.

Bratski hüdroelektrijaam peab olema ja ongi Kesk-Siberi ühtse energiasüsteemi loomise aluseks. Bratski hüdroelektrijaamast tuleb mitu kõrgepinge kaug-ülekandeliini. Kolm liini läheb Irkutski poole, kaks Krasnojarski ja Kemerovo poole ning edasi Kesk-Siberi energiasüsteemi. Bratski hüdroelektrijaam on juba ühendatud Irkutski, Krasnojarski, Kemerovo, Novosibirski, Tomski, Omski ja Barnauli energiasüsteemiga. Seega on juba praegu tegelikult loodud Siberi võimas ühtne energiasüsteem...

(«Pravda», 17. jaanuaril 1964. a.)

§ 68—69. Kultuuri ja teaduse saavutused.

Kultuurirevolutsiooni lõppetapp. Üleminekuga kommunismi laiahaardelisele ehitamisele astus NSV Liit *kultuurirevolutsiooni lõppetappi.* «Sellel etapil tagatakse kõigi kommunismi võiduks vajalike ideoloogiliste ja kultuuriliste tingimuste loomine.» (NLKP programm.)

Kogu nõukogude rahva vaimne elu areneb võitluse tähe all kommunismi ideoloogiliste ja kultuuriliste eelduste loomise eest. Partei kultuurilise ja ideoloogilise kasvatustöö tähelepanu keskpunktis on *uue inimese — igakülgselt arenenud, teadliku kommunistliku ühiskonna ehitaja kujundamine.*

Kogu elanikkonna haridusliku ning kultuurilis-tehnilise taseme tõstmine, teadusliku maailmavaate kujundamine ning kommunistliku moraali võidulepääs, ekspluataatorliku ühiskonna iganditest lahtisaamine kultuuri ja ideoloogia valdkonnas, teaduse edasiarendamine ning tema muutmine ühiskonna otseseks

tootlikuks jõuks, kirjanduse ja kunsti arendamine ning nende osatähtsuse suurendamine rahva ideelises ja kunstilises kasvatuses, linna ja maa vahelise kultuurilise erinevuse ning samuti vaimse ja füüsilise töö vahelise olulise erinevuse järkjärguline likvideerimine — need on kaasajal nõukogude ühiskonna kultuuri arendamise tähtsaimad konkreetsed põhisuunad.

Kommunismi laiahaardelise ehitamise esimesi aastaid tähistavad nõukogude kultuuri suured saavutused kõigis tema arenemissuundades.

Rahvaharidus. Rahvaharidus areneb edukalt edasi ning elanikkonna haridustase tõusis pidevalt.

Seitseaastakul tehti väga palju ära *üldise kaheksa-aastase koolikohustuse* teostamiseks. Meie maal avati üle 7000 uue kaheksaklassilise kooli. Kasvas I—VIII klasside õpilaste arv. Mõnevõrra jäädi selles osas maha Turkmeenias, Kasahstanis, Aserbaidžaanis, Kirgiisias, Leedus ja Tadžikistanis. Nendes vabariikides ei lõpetanud mõnes kohas osa lapsi kaheksaklassilist kooli.

Kiiresti kasvas töölis- ja maanoorte koolide arv; sadu tuhandeid noori õppis edasi tootmistööd katkestamata.

Keskkooli elus oli tähtsal kohal haridussüsteemi ümberkorraldamine vastavalt 1958. a. vastuvõetud «Seadusele kooli ja elu sidemete tugevdamisest...». Täieliku keskkooli kursus pikendati kümnelt aastalt üheteistkümnele ning seostati tootliku tööga. Kuid praktika näitas, et kooliaja pikendamine polnud õigustatud, ning 1964. a. mindi tagasi kümneaastasele kursusele. Tootmisõpetus koolis, nii nagu seda tegelikult läbi viidi, jäi väheefektiivseks; ta ei aidanud tõsta koolihariduse taset. Elu nõudis haridussüsteemi edasist täiustamist.

Edukalt arenesid edasi kõrgem ja keskeriharidus. Meie maal asutati palju uusi kõrgemaid ja kesk-eriõppeasutusi. Ülikoolid avati Novosibirskis, Vladivostokis, Irkutskis, Jakutskis, Mahhatškalas, Naltšikis, Ufaas, Saranskis ja teistes linnades. Kõrgem kool hakkas ette valmistama spetsialiste, kes pole mitte ainult teoreetiliselt hästi ette valmistatud, vaid kes tunnevad ka praktikat ja elu. Sellele aitas kaasa see, et kõrgematesse õppeasutustesse tuli hulgaliselt noori tootmistöölt. 1962/63. õppeaastal oli enamikul kõrgematesse õppeasutustesse vastuvõetutest olemas tööstaaž. Paljud üliõpilased hakkasid saama stipendiumi ettevõtetelt ja kolhoosidelt, kes neid õppima olid suunanud.

Kaugõpe ning õhtukoolid ja õhtused osakonnad levisid laialdaselt. Miljonid noormehed ja neiud õppisid kõrgemates ja keskeriõppeasutustes mittestatsionaarselt, ühendades tööd tehastes, kolhoosides ning asutustes õpingutega.

Seitseaastaku jooksul valmistasid kõrgemad ja kesk-eriõppeasutused rahvamajanduse jaoks ette suure armee spetsialiste.

Ainuüksi 1963. aastal sai meie maa üle 840 000 kõrgema ja keskeriharidusega spetsialisti.

Tööliste ja talupoegade kultuuritaseme tõus. Rahvatarkus ütleb: «Õppimine ja töö käivad käsikäes.» NSV Liitu võib nimetada õppijate maaks. Meil ei õpita mitte ainult harilikes koolides, vaid ka rohkearvulistes koolivälistes hariduse ja teadmiste taseme tõstmise süsteemides. 1964. aastal *õppis NSV Liidus iga kolmas inimene.*

Töölised ja kolhoosnikud omandavad teadmisi seepärast, et seda nõuab elu ja tänapäeva tootmistehnika kõrge tase, seda käsib neil tööinimese au ja kommunistlik teadlikkus.

Partei ja Nõukogude valitsus innustavad ja stimuleerivad kõigi vahenditega masside tungi hariduse ja kultuuri poole.

Suurt tööd teeb Nõukogude avalikkus. Näiteks 1959. aastal kuulutas Kommunistlik Noorsooühing välja üleliidulise hoogtöö töölis- ja maanoorsoo üldharidusliku, tehnilise ja kultuurilise taseme tõstmiseks. Sel algatusel oli suur edu. Kommunistlik Noorsooühing oli ka paljude teiste kultuurialaste ürituste algatajaks. Tohutu suurt mõju tööliste ja teenistujate kultuuritaseme tõusule avaldavad ametiühingud, kelle käes on laialdane kultuurhariduslike asutuste võrk — klubid, kultuuripaleed, raamatukogud jne. 1959. aastal tekkisid kommunistliku töö lööklaste algatusel esimesed *kultuuriülikoolid.* Kuue aasta pärast kattis maad nende uute kultuuri- ja teadmistekollete tihe võrk. 1964. aastal töötas umbes 10 000 rahvaülikooli, kus õppis peaaegu kaks miljonit inimest. 120 000 nõukogude intelligentsi esindajat töötas omakasupüüdmatult, ühiskondlikel alustel rahvaülikoolides, andes oma kuulajatele edasi teadmisi ajaloost ja kirjandusest, pedagoogikast ja tehnikast, loodusteadusest ja poliitökonoomiast, filosoofiast ja õigusteadusest.

NSV Liidus oli 1964. aastal enam kui poolel töötavast elanikkonnast lõpetamata kesk- kuni kõrgem haridus. Tööliste ja talupoegade haridus- ja kultuuritaseme kiire tõusu baasil toimub erinevuste kadumine vaimse ja füüsilise töö vahel. Nõukogude töölised ja kolhoosnikud elavad mitmekülgset ning vaimselt rikast elu.

Viimase viie aasta jooksul on tunduvalt laienenud kultuurhariduslike asutuste võrk. Tublisti on kasvanud kinoseadmete, klubide, kultuuripaleede, raamatukogude ja teiste kultuuriasutuste arv.

«Ja me jutustame kuubalastele veel, et teie raamatukogud on rahvast täis. Kultuur on jõudnud igasse nõukogude kodusse,» kirjutasid kaks kuuba ajakirjanikku, kes käisid Nõukogude Liidus 1960. aastal. Neis nappides sõnades on sügav mõte. Väljaantavate raamatute hulk ja nende levik on üks peamisi rahvahulkade kultuuritaseme näitajaid. NSV Liidus antakse igas

minutis välja üle kahe tuhande eksemplari raamatuid. Viiendik kõigist maailmas väljaantavatest raamatutest ilmub meie maal. Raamat on NSV Liidus saanud miljonite töötajate truuks sõbraks ja nõuandjaks, nõukogude noorsoo õpetajaks ja kasvatajaks.

Kirjanduse ja kunsti arenemine. Kommunismi ehitamise uus etapp seadis uusi suuri ülesandeid *kirjanduse ja kunsti* arenemises, mis peavad etendama tähtsat osa uue inimese, kommunistliku ühiskonna inimese ideelisel ja esteetilisel kasvatamisel.

Meie maal töötab mitmetuhandeline kunstiala intelligentsi väesalk: kirjanikke, kunstnikke, muusikuid, teatri- ja kinotegelasi. Ainuüksi Nõukogude Kirjanike Liitu kuulus 1960. aastal 4200 liiget, Kunstnike Liitu ligi 10 000 liiget. Seitseaastaku vältel tuli kirjandusse ja kunsti juurde värskeid jõudusid.

Nõukogude kunstiintelligents, tunnetades sügavalt oma kõrget vastutust rahva ees, on palju teinud selleks, et tõsta oma loomingu ideelist taset ning kunstimeisterlikkust. Kirjanikud ja kunstitegelased on hakanud üha otsustavamalt pöörduma tänapäeva tegelikkuse poole ja kajastama oma teostes rahva kangelastegusid.

Nõukogude kirjandus ja kunst on rikastunud paljude suure tähtsusega teostega, mis rahvas on tänuga vastu võtnud, arvates need oma vaimsesse arsenali. Kõige tähtsamaid nende hulgast, mis paistavad silma kõrgete ideeliste ja kunstiliste omaduste poolest, on autasustatud Lenini preemiaga.

A. Tvardovski poeem «Kaugused kauguste taga», kirgiisi kirjaniku Tšingiz Aitmatovi «Mägede ja steppide jutustus», A. Prokofjevi, M. Rõlski, S. Maršaki, P. Brovka ning dagestani poeedi Rassul Gamzatovi värsid, E. Mieželaitise poeem «Inimene», J. Smuuli «Jäine raamat», filmid «Inimese saatus» (režissöör S. Bondartšuk), «Ballaad sõdurist» ja «Selge taevas» (režissöör G. Tšuhrai), D. Šostakovitši XII sümfoonia, leedu skulptori G. Jokubonise loodud fašismiohvrite mälestusmärk, kujur L. Kerbeli monument K. Marxile, V. Serovi maalid ja P. Korini portreelooming ning paljud teised kirjandus- ja kunstiteosed on läinud nõukogude kultuuri kullafondi. Nad etendavad nõukogude rahva elus määratu suurt kasvatavat osa.

Paremate kõrval luuakse aga veel küllaltki palju nõrku teoseid, mis ei rahulda nõukogude inimesi.

Nõukogude rahva kultuuri arenemine toimub mitte ainult elukutseliste kultuuritegelaste jõupingutuste, vaid ka laiade rahvahulkade isetegevuse varal, *professionaalse ja isetegevusliku loomingu ühendamise baasil.*

Meie maa vaimne elu on praegu kunstilise isetegevuse tormilise kasvu järgus. Üle 10 miljoni isetegevuskollektiivi liikme — see arv iseloomustab rahvahulkade kunstiloomingu hoogu 1963. aasta lõpul. Kuid linna- ja maatöötajate kunstiline isetegevus ei paista silma mitte ainult oma ulatuse poolest, vaid ka ideelise taseme ja kunstimeisterlikkuse märgatava tõusu poolest.

Parimate isetegevuskollektiivide baasil on meie maal loodud 350 rahvateatrit. Tegutseb sadu tuhandeid teisi isetegevuskollektiive, mille hulgas on tuhandeid loomingulisi: kirjanduse, heliloomingu, kujutava kunsti jne. alal.

Meie kunsti, nagu kogu nõukogude kultuuri arenemine tugineb laiade rahvahulkade kasvavale loomingulisele aktiivsusele.

Kosmoseajastu koidik. Käesolev seitseaastak läheb nõukogude teaduse ajalukku tähtsa etapina tema võitude teel. Ja see on eeskätt seotud nõukogude teaduse saavutustega kosmose vallutamisel.

1959. aasta, kommunismi laiahaardelise ehitamise esimene aasta, algas tähelepanuväärse sündmusega: 2. jaanuaril lasti NSV Liidus edukalt üles kosmoserakett, mis sai päikesesüsteemi esimeseks tehisplaneediks. Sama aasta septembris toimus inimtsivilisatsiooni ajaloos esimene lend Maalt teisele taevakehale — Nõukogude kosmoselaev toimetas Kuule vimpli NSV Liidu vapiga ja pealkirjaga «Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit. September. 1959. aasta». Kahel järgmisel aastal saavutasid nõukogude teadus ja tehnika uusi suuri edusamme kosmose vallutamisel. Ja siis jõudis kätte suurima triumfi päev...

12. aprillil 1961. a. sooritas nõukogude rahva kuulus poeg Juri Gagarin Nõukogude kosmoselaeval «Vostok» *esimese lennu ajaloos ümber maakera.* Ta lendas ümber Maa 89 minutiga ning maandus ettenähtud piirkonnas.

Neli kuud pärast seda sündmust, 6.—7. augustil sooritas nõukogude kosmonaut German Titov kosmoselaeval «Vostok-2» teise kosmoselennu. Ta viibis kosmoses 25 tundi, tehes üle 17 tiiru ümber meie planeedi ning läbides 700 000 km.

«Kosmoseajastu koidik» — nende sõnadega määratles eesrindlik inimkond nõukogude rahva loova vaimu uue ülisuure võidu mõtet ja tähtsust. Nõukogude inimesed alustasid kosmose vallutamist, avasid planeetidevaheliste ühenduste ajastu.

Aasta hiljem, 1962. aasta augustis sooritasid nõukogude kosmonaudid A. Nikolajev ja P. Popovitš mitmepäevase *grupilennu* ümber Maa. 166 tunniga lendasid kosmonaudid kosmoselaevadel «Vostok-3» ja «Vostok-4» 4 600 000 km.

1963. aasta juunis sooritasid Nõukogude kosmoselaevad «Vostok-5» ja «Vostok-6» teise, *kestvama grupilennu.* Kosmoselaev «Vostok-5», mida juhtis alampolkovnik V. Bõkovski, püstitas kosmoselennu pikkuse maailmarekordi — 3 330 000 km; kosmoselaeval «Vostok-6» sooritas sangarliku lennu *maailma esimene naiskosmonaut*, Nõukogude kodumaa kuulsusrikas tütar V. Tereškova. Ta lendas 71 tunniga 48 korda ümber maakera, viibides kosmoses kauem kui kõik ameerika kosmonaudid kokku.

Aasta pärast nõukogude kosmonautide teist grupilendu, 12. oktoobril 1964. aastal läks orbiidile Nõukogude kosmoselaev-tehiskaaslane «Voshod», viibis ööpäeva kosmoses ning lendas

Kosmonaudid suusaretkel. Vasakult paremale: Valeri Bõkovski, German Titov, Pavel Popovitš, Valentina Nikolajeva-Tereškova, Andrijan Nikolajev.

selle ajaga 16 korda ümber maakera. See oli maailma esimene *mitmekohalise mehitatud* kosmoselaeva lend. Koos kosmoselendur insenerpolkovnik V. Komaroviga lendasid kosmosesse tehnikateaduste kandidaat K. Feoktistov ja arst B. Jegorov. Teadlased-uurijad viisid esimest korda *vahetult* läbi kosmilise ruumi vaatlusi ja uurimist.

18. märtsil 1965. a. hämmastas maailma Nõukogude kosmonautide uus võit, nõukogude rahva uus kangelastegu! Sel päeval viidi Nõukogude Liidus orbiidile kosmoselaev-tehiskaaslane «Voshod-2», mida juhtisid polkovnik P. Beljajev ja alampolkovnik A. Leonov. Selle lennu ajal toimus esmakordselt inimese väljumine laevast-tehiskaaslasest kosmilisse ruumi, mis oli suurepärasemaid saavutusi kosmose vallutamisel.

Nõukogude teaduse saavutused. Nõukogude kosmonautika triumfis oleksid nagu kontsentreerunud meie tööstuse võimsus ning meie teaduse ja tehnika tippsaavutused. Edusammud kosmoses *on orgaaniliselt seotud kogu nõukogude teaduse silmapaistvate saavutustega.* Meie teaduse arenemise eripäraks kaasaegsel etapil on tema lahutamatu seos tootmise ja praktikaga. Teadus muutub üha enam ühiskonna otseseks tootlikuks jõuks. Kasvab ka ühiskonnateaduste osatähtsus, mis moodustavad ühiskonna arenemise juhtimise teoreetilise aluse.

Seitseaastaku vältel kasvas märksa teaduslike uurimistööde maht, laienes uurimisasutuste võrk, teaduslike töötajate arv meie

maal kasvas 580 000-ni. Iga aastaga kasvavad riigi kulutused teaduse vajaduste rahuldamiseks. Teaduslike uurimistööde koordineerimiseks meie maal ning arvuka teadusliku kaadri ja materiaalsete ressursside ratsionaalseks kasutamiseks loodi 1961. aastal üleriiklik organ — Riiklik Teaduslike Uurimistööde Koordineerimise Komitee. Rida üksikute tootmisharudega seotud teaduslikke asutusi anti NSV Liidu Teaduste Akadeemia süsteemist üle rahvamajanduse nõukogudele ning teistele ametkondadele. See tugevdas teaduse sidet tootmisega. NSV Liidu Teaduste Akadeemiale tehti ülesandeks teostada loodus- ja ühiskonnateaduste arenemise üldist juhtimist. 1961. aastast peale on NSV Liidu Teaduste Akadeemia presidendiks silmapaistev matemaatik ja mehhaanik, kahekordne sotsialistliku töö kangelane M. V. Keldõš.

Möödunud viie aasta jooksul rikastasid nõukogude teadlased teadust mitmete tähtsate avastustega. Tähelepanuväärset edu on saavutatud mitmesuguste kosmonautikaga seotud teaduste vallas. Tekkis ja areneb kiiresti edasi kosmosefüüsika. Tunduvalt arenes edasi tuumafüüsika, suurendades aatomienergia kasutamise võimalusi mitmesugustel aladel. Nõukogude teadlased andsid suure panuse ka kaasaegsesse teoreetilisse füüsikasse. Nõukogude füüsikute kõige silmapaistvamaid saavutusi tähistati Lenini preemiaga. Mitmete silmapaistvate nõukogude teadlaste tööd on arvatud rahvusvahelise Nobeli preemia väärilisteks.

Seitseaastaku ajal tegid teadlased palju ära teaduse ja tehnika saavutuste juurutamiseks tootmisse.

Materjalide töötlemise uued keemilised meetodid, loodusliku gaasi kasutamine kõrgahjudes, ülipeente metallniitide ja -juhtmete saamine, terase automaatne kaarleekkeevitus jne. — kõik need ning paljud teised saavutused tehnilise progressi alal on seotud suurte teadlaste nimedega.

Kõrgeid nõudmisi esitab elu põllumajandusliku tootmisega seotud teadustele. Tuntud teadlaste kõrval on viljakalt töötanud ning oma panuse andnud paljud sordiaretajad-praktikud, kes on loonud uusi odra-, talinisu- ja maisisorte. Tervikuna aga jäid põllumajanduslikud teadused tõsiselt maha põllunduse ja loomakasvatuse vajadustest. See on tingitud sellest, et paljudel juhtudel töötasid teadlased lahus põllumajanduse praktikast.

NSV Liidu rahvaste kultuuride lähenemine ning vastastikune rikastumine. Nõukogude kultuuri arenemise kaasaegset etappi iseloomustab *NSV Liidu rahvaste rahvuslike kultuuride lähenemise* protsessi määratu suur tugevnemine. Ükski rahvas ei tugine oma kultuuri arendades ainult oma rahvuslikele saavutustele ja allikatele, vaid ka paljurahvuselise nõukogude kultuuri kõigile rikkustele.

Ühtlasi saab see parem ja eesrindlik, mis igal rahval on ja mida ta loob, kõigi ülejäänud rahvaste varanduseks, kujuneb

panuseks ühtse nõukogude kultuuri ühisesse varasalve. Rahvaste tegeliku kultuurilise ebavõrdsuse likvideerimine ning kõigi nõukogude rahvuste teaduse ja kunsti õitseng on avanud avarad võimalused rahvaste vastastikuseks kultuurialaseks rikastumiseks.

NSV Liidu rahvaste kultuuride lähenemises ja vastastikuses rikastumises etendab suurt osa vene keele üldine levimine. See omandab üha enam rahvustevahelise keele tähtsust. Vene keele abil, keelebarjääre ületades, vestleb eestlane kasahhiga ja grusiinlane lätlasega, eri rahvusest inimesed suhtlevad omavahel ning mõistavad üksteist.

NSV Liidu rahvaste kultuurilise ühtsuse vankumatuks aluseks on marksistlik-leninlik ideoloogia, mis määrab ära kõigi NSV Liidu rahvaste vormi poolest mitmekesiste kultuuride ühise sotsialistliku sisu.

KÜSIMUSI.

1. Milline seos on olemas töötajate kultuurilis-tehnilise taseme tõusu ning tehnilise progressi vahel?
2. Milline osatähtsus on rahvahulkade kunstilisel isetegevusel teie linna (küla) kultuurielus?
3. Millal ja milliseid kosmoselende on sooritanud nõukogude kosmonaudid?
4. Kuidas te saate aru NSV Liidu rahvaste kultuurilisest lähenemisest?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Nõukogude Liidu Kommunistlikule Parteile ja rahvastele! Kõigi maade rahvastele ja valitsustele! Kogu progressiivsele inimkonnale!

NLKP Keskkomitee, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ja Nõukogude Liidu valitsuse läkitusest.

On aset leidnud suur sündmus: esmakordselt ajaloos sooritas inimene lennu kosmosesse.

12. aprillil 1961. a. kell 9.07 Moskva aja järgi tõusis kosmosesse kosmoselaev-tehiskaaslane «Vostok», mille pardal viibis inimene, ning sooritanud lennu ümber maakera, pöördus õnnelikult tagasi meie kodumaa — Nõukogudemaa pühale pinnale.

Esimene kosmosesse tunginud inimene on nõukogude inimene, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu kodanik!

See on inimese enneolematu võit loodusjõudude üle, teaduse ja tehnika hiiglasaavutus, inimmõistuse triumf. On alanud inimese lennud maailmaruumi.

Selles kangelasteos, mis läheb alatiseks ajalukku, kehastub nõukogude rahva geniaalsus, sotsialismi võimas jõud...

Nõukogude Liit saatis esimesena välja kontinentidevahelise ballistilise raketi, läkitas esimesena teele Maa tehiskaaslase, suunas esimesena kosmoselaeva Kuule, lõi esimese Päikese tehiskaaslase ning tegi teoks kosmoselaeva lennu Veenuse suunas. Üksteise järel sooritasid Nõukogude kosmoselaevad-tehiskaaslased, mille pardal olid elusolendid, kosmoselende ja pöördusid tagasi Maale.

Meie saavutusi kosmose uurimisel kroonis nõukogude inimese võidukas lend kosmoselaeval ümber Maa...

Oma võite kosmose uurimisel ei pea me üksnes oma rahva, vaid ka kogu

inimkonna saavutusteks. Me rakendame need saavutused rõõmuga kõigi rahvaste teenistusse kõigi maakeral elavate inimeste progressi, õnne ja hüvangu nimel. Me ei rakenda oma saavutusi ega avastusi mitte sõja, vaid rahu ja rahvaste julgeoleku teenistusse...

Sel pidulikul päeval me pöördume veel kord kõigi maade rahvaste ja valitsuste poole rahuüleskutsega.

Pühendagu kõik inimesed — rassist ja rahvusest, nahavärvusest, usutunnistusest ja sotsiaalsest kuuluvusest olenemata — kogu oma jõud kindla ülemaailmse rahu tagamisele. Tehkem lõpp võidurelvastumisele! Viigem ellu üldine ja täielik desarmeerimine range rahvusvahelise kontrolli all! See oleks otsustav panus rahu kaitsmise pühasse üritusse...

2. NLKP Keskkomitee tervitusest kunstnike II kongressile.

Juhtides suurt üldrahvalikku võitlust kommunismi pärast, kannab partei pidevalt hoolt selle eest, et kõik meie ideelised relvad, sealhulgas ka niisugune kommunistliku kasvatuse tähtis vahend, nagu kujutav kunst, oleksid võitlusvalmis...

NLKP Keskkomitee kutsub nõukogude kunstitegelasi üles looma kõrgeideelisi ja suure kunstilise mõjujõuga teoseid, mis kajastaksid tõepäraselt reaalset maailma kogu selle värvikülluses, mis haaraksid oma inimlikkusega ning kasvataksid lugupidamist inimese vastu.

Nõukogude kunstnik, kes võtab aktiivselt osa rahva loovast tegevusest, peab hästi nägema nii positiivset kui ka negatiivset elus, peab neid nähtusi õigesti mõistma ja hindama, peab aktiivselt propageerima kõike uut ja eesrindlikku, millel on ühiskonna arenemises otsustav tähtsus...

See, kes mõtleb, et nõukogude kunstis võivad leplikult kõrvuti eksisteerida sotsialistlik realism ja formalistlikud, abstraktsionistlikud voolud, see libiseb vältimatult meile võõraile, ideoloogia alal rahuliku kooseksisteerimise positsioonidele.

Meie partei astub praegu ja ka tulevikus avalikult ja leppimatult välja formalismi vastu, abstraktsionistlike moonutuste vastu kujutavas kunstis, naturalismi, hallide, primitiivsete, imalmagusate ja ebaküpsete teoste vastu, mis on sisult vaesed ja vormilt mannetud. Nõukogude kunstile on võõrad teosed, mis kujutavad inimesi meelega moonutatult, pööravad tegelikkuse pahupidi. Mõistame alati säärased nähtused avalikult ja sallimatult hukka...

Kunstnikud peavad kaasa aitama massilise kunstilise isetegevuse pidevale tõusule, pidades meeles, et nõukogude ühiskonna kunstivaramu edasiarenemine ja rikastumine on saavutatav isetegevusliku ja kutselise loomingu ühendamise alusel. On küpsenud ühiskondlik vajadus otsustavalt edasi viia kunstiloomingu kõige massilisemaid harusid. Kunstnikke ootab ees suur töö tööstus- ja elutarbelise esteetika alal, meie linnade, külade ja elamute kujundamisel. Tõeline ilu peab ümbritsema nõukogude inimesi nende igapäevases elus, innustama nende tööd, muutma meie elu veelgi rõõmukülllasemaks...

(«Pravda», 11. aprillil 1963. a.)

§ 70. NSV Liidu võitlus rahu ja rahvastevahelise koostöö ning täieliku desarmeerimise eest.

NSV Liidu koostöö arenemine vennalike sotsialismimaadega. Kommunismi ehitamise uuel etapil võitleb Nõukogude Liit veel visamalt *kindla rahu eest maailmas, erineva sotsiaalse ja poliitilise korraga maade rahuliku kooseksisteerimise ning rahvastevahelise koostöö arendamise eest.* Niisugune poliitika väljendab

grandioosset loomisprogrammi teostava nõukogude rahva põhilisi huvisid.

NSV Liidu rahvusvahelistes suhetes ja välispoliitikas on erilisel kohal hoolitsus *sotsialismileeri ühtsuse igakülgse tugevdamise eest ja vennaliku koostöö arendamise eest kõigi sotsialistlike maadega.*

Nõukogude Liit ning teised sotsialistlikud maad, juhindudes proletaarse internatsionalismi põhimõtetest, kaitsevad aktiivselt sotsialismileeri ühtsust, tegutsevad kooskõlastatult kõigi kaasaja elu põhiküsimuste — sõja ja rahu, desarmeerimise jne. küsimuse lahendamisel.

Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus jätkavad otsustavalt võitlust sotsialistlike maade monoliitsuse tugevdamise ning vennaliku koostöö arendamise eest.

Seitseaastaku ajal on saavutatud Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu maade koostöös uusi edusamme. 1959. aastal kinnitas Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu XII istungjärgul oma põhikirja. Selles on öeldud, et Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu eesmärgiks on ühendatud jõupingutustega kaasa aidata oma liikmesmaade rahvamajanduse plaanipärasele arendamisele ning kiirendada nende majanduslikku ja tehnilist progressi.

Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesmaade (alates 1962. aastast on tema liikmeks ka Mongoolia) vastastikune abi ja koostöö on üha laienenud. Aastail 1962—1963 toimusid Moskvas nende maade kommunistlike ja töölisparteide keskkomiteede esimeste sekretäride ning valitsusjuhtide nõupidamised. Neil nõupidamistel oli väga suur tähtsus Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu edasisele tegevusele. 1962. aasta nõupidamine otsustas luua Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu alalise istungjärkude-vahelise organi — Täitevkomitee, kes juhib pidevalt Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu jooksvat tegevust. 1963. aasta nõupidamine määras kindlaks tähtsad ülesanded majandusliku koostöö täiustamise osas, sealhulgas ülesande valmistada ette ja koordineerida eri maade rahvamajanduse arendamise perspektiivplaanid aastaiks 1966—1970 ning laiendada sel alusel tootmise spetsialiseerimist ja koordineerimist. See tähendab, et vastastikuse abistamise raskuspunkt nihkub üha enam otsese tootmisalase koostöö sfääri.

1962. aastal hakkas tööle energiasüsteem «Mir» — Ukraina elektrijaamade energia läheb Ungarisse ning selle võrkude kaudu Tšehhoslovakkia, Poola ja Saksa Demokraatliku Vabariigi ühendatud energiasüsteemi. 1964. aasta alguses anti ekspluatatsiooni hiiglaslik naftajuhe «Sõprus», mis ehitati Nõukogude Liidu, Tšehhoslovakkia, Poola, Ungari ja SDV ühiste jõupingu-

Ungari Rahvavabariik. Naftajuhtme «Sõprus» ehituse Ungari lõigul.

tustega. Selle, maailma suurima naftajuhtme pikkus on 5000 km. Seda mööda voolab Romaškino nafta (Tatari ANSV) vennasmaade ettevõtetesse. 1964. aasta jaanuaris hakkas funktsioneerima Rahvusvaheline Majanduspank, mis teenindab Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu maid.

Seitseaastaku jooksul on tunduvalt suurenenud kaubakäive NSV Liidu ja Euroopa sotsialistlike maade vahel ning laienenud nendevaheline teaduslik-tehniline koostöö. Arendati laiaulatuslikku kultuurialast koostööd. Vastastikused kunstikollektiivide külalisetendused, koostöö filmide loomisel ning ühiste teaduslike probleemide lahendamisel jne. on saanud traditsiooniliseks.

NSV Liit annab vennalikku abi revolutsioonilisele Kuubale.

Nõukogude valitsus väljendas oma kindlat otsust kaitsta Kuubat imperialistlike agressorite kallalekippumise eest ning abistada teda kõigi vahenditega. Samuti otsustati suurendada kaubakäivet NSV Liidu ja Kuuba vahel.

Nõukogude Liit ja teised Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu maad teostavad ühist poliitikat kõigis kaasaja ühiskondliku arenemise põhiküsimustes.

Võitlus rahu ja desarmeerimise eest. Viimaste aastate jooksul on Nõukogude Liit kaitsnud otsustavalt *rahuüritust ning võidelnud üldise ja täieliku desarmeerimise eest.*

1959. aasta oktoobris võttis NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärk vastu läkituse kõigi maailma maade parlamentidele üleskutsega teha kõik, et päästa inimkond termotuumasõja ohust. Läkituses on öeldud: «On olemas resoluutne ja kindel abinõu, selleks et likvideerida sõja vallapäästmise võimalus. See abinõu on riikide üldine ja täielik desarmeerimine. Kui on hävitatud sõjapidamisvahendid, likvideeritud iga liiki relvastus ja laialt saadetud sõjaväed, siis on sellega loodud tingimused kindlaks rahuks maakeral.»

Nõukogude Liit on järjekindlalt teostanud ja teostab rahu- ja desarmeerimispoliitikat. Ta on isegi ühepoolselt vähendanud oma relvastatud jõude. Kuid Ameerika Ühendriikide imperialistlikud ringkonnad on teinud kõik Nõukogude valitsuse jõupingutuste nurjaajamiseks. 1962. aasta kevadel alustasid Ameerika Ühendriigid uuesti tuumaplahvatusi atmosfääris. 1962. aasta juulis tuli Moskvas kokku ülemaailmne üldise desarmeerimise ja rahu kongress. Ameerika Ühendriikides aga pandi kongressi avamise päeval demonstratiivselt toime tuumaplahvatus kosmoses.

Maailma progressiivne avalikkus toetab otsustavalt rahu- ja desarmeerimispoliitikat.

1963. aasta juunis pidas Moskvas Kremli Kongresside Palees viis päeva istungeid ülemaailmne naiste kongress, kus tähelepanu keskpunktis oli samuti termotuumasõja ärahoidmise probleem.

1962. aasta lõpul kerkis inimkonna kohale ülemaailmse termotuumasõja oht. Ameerika imperialistid kavatsesid teostada relvastatud interventsiooni Kuuba vastu.

Nõukogude Liit, kes on ustav oma internatsionaalsele kohusele, varustas kuuba rahva kindlate kaitsevahenditega. Nõukogude valitsuse otsustav poliitika hoidis ära imperialistliku agressiooni Kuuba vastu ning päästis rahu, hoides ära sõjakatastroofi.

1963. aasta suvel said rahvad rõõmuga kuulda rahupoliitika tähtsast võidust. NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Suurbritannia esindajad sõlmisid Moskvas lepingu tuumarelvakatsetuste keelustamise kohta atmosfääris, kosmoses ja vee all. See oli Nõukogude Liidu ning tema rahuliku kooseksisteerimise poliitika silmapaistev edusamm. Hoolimata sellest et tuumarelvakat-

setuste keelamisel on piiratud iseloom, on Moskva leping oluliseks etapiks üldise ja täieliku desarmeerimise eest peetava võitluse teel.

1963. aasta septembris NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium ratifitseeris selle lepingu. Selleks ajaks olid lepingule alla kirjutanud 101 riigi esindajad.

Jätkates oma rahuarmastavat poliitikat, võttis Nõukogude valitsus 1964. aastal ette uusi tähtsaid samme võitluses rahvusvahelise pinevuse lõdvendamise ning sõjakatastroofi vältimise eest. Ta ei lasknud oma otsustava tegutsemisega inglise ja ameerika imperialistidel teostada anastuslikke plaane Küprose suhtes. NSV Liit aitas Küprose vabariigil kaitsta oma sõltumatust. Nõukogude Liit võitles leppimatult ameerika imperialistide kavatsuse vastu anda saksa revanšistidele kätte aatomirelv, mõistis otsustavalt hukka Belgia ja Ameerika Ühendriikide interventsiooni Kongos. 1964. aasta lõpul tegi Nõukogude delegatsioon ÜRO Peaassambleel ettepaneku võtta tarvitusele konkreetsed abinõud rahvusvahelise pinevuse lõdvendamiseks ning võidurelvastumise piiramiseks.

NSV Liit on koostöö poolt kõigi rahvastega. NSV Liit peab kindlalt kinni *erineva sotsiaalse ja poliitilise korraga riikide rahuliku kooseksisteerimise* printsiibist ja tal on läinud korda kehtestada kõigi maadega asjalikud majanduslikud suhted ning arendada kultuurisidemeid.

Teiste maadega suhete parandamise ning vastastikuse mõistmise huvides on Nõukogude Liit palju teinud riigitegelaste ja parlamendigruppide vastastikuste visiitide tihendamiseks. Viimastel aastatel on Nõukogude valitsuse juhid ja NSV Liidu Ülemnõukogu saadikud käinud paljudes maailma maades. Samal ajal on Nõukogude Liidus käinud rohkesti mitmete riikide esindajaid.

NSV Liidu suhted Soomega ja Afganistaniga arenevad heanaaberlikult. Need suhted on näiteks erineva ühiskonnakorraga maade rahuliku kooseksisteerimise kohta. Viljakateks on osutunud sõbralikud ja asjalikud suhted paljude Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maadega, kes on heitnud endalt koloniaalikke ning asunud iseseisva arenemise teele. Nõukogude Liit jätkab omakasupüüdmatu abi andmist rahvusliku majanduse ja kultuuri ehitamisel Indiale, Indoneesiale, Birmale, Tseilonile, Alžeeriale, Araabia Ühinenud Vabariigile, Gaanale, Malile, Ginea Vabariigile ning teistele noortele sõltumatutele riikidele. India ehitas NSV Liidu abiga Bhilai metallurgiatehase, mis on kõige suurem kogu maal, Araabia Ühinenud Vabariik aga viis lõpule hiiglasliku Assuani paisu ehitustööd.

NSV Liidu rahvusvahelised kaubandussuhted arenesid seitseaastaku jooksul tunduvalt edasi. 1958. aastal oli Nõukogude Liit kaubavahetuses 35 maailma riigiga, 1963. aastal aga 91 riigiga.

Ka meie kultuurisidemed teiste maadega arenesid edukalt. Nõukogude Liit andis suure valmisolekuga abi vabanenud rahvastele nende kultuuri arendamisel.

Nõukogude Liidu rahvusvaheline autoriteet ja tema mõju maailma sündmuste käigule on kaasajal kasvanud suuremaks kui kunagi varem.

*

Meie Nõukogude kodumaa on oma arenemise vältel läbi käinud sangarliku võitluse, karmide katsumuste ja suurte kordaminekute pika tee.

Sel teel on nõukogude rahvas leninliku partei targal juhtimisel saavutanud maailmaajaloolise võidu — on üles ehitanud sotsialistliku ühiskonna kõigi aineliste ja vaimsete rikkustega töötava inimese jaoks. Praegu ehitab meie rahvas ennastsalgava tööga kõige täiuslikumat ja kõige õiglasemat ühiskonda — kommunismi.

Marksistlik-leninliku õpetuse igavesti elavad ideed, suure Lenini helge geenius valgustavad meie parteile, nõukogude rahvale ning kogu inimkonnale teed kommunismile.

KÜSIMUSI.

1. Milles seisavad Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu maade koostöö iseloomulikud eripärasused?
2. Milline tähtsus on kolme suurriigi Moskva lepingul tuumarelvakatsetuste keelustamise kohta atmosfääris, kosmoses ja vee all?
3. Millised suhted on NSV Liidul koloniaalikkest vabanenud maadega?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Üldine ja täielik desarmeerimine kui tee inimkonna vabanemisele sõjakoledustest.

Nõukogude valitsuse deklaratsioonist Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Peaassamblee istungil.

18. septembril 1959. a.

...Nõukogude Liidu valitsus kaalus hoolikalt praegu väljakujunenud rahvusvahelist olukorda ja kogemusi, mida on andnud varasemad läbirääkimised desarmeerimisküsimuses ja jõudis veendumusele, et kõige kindlamaks teeks, mis viib meie aja peamise rahvusvahelise probleemi — desarmeerimise probleemi — praktilisele lahendamisele, on *kõigi riikide üldise ja täieliku desarmeerimise tee.*

Üldise ja täieliku desarmeerimise all mõistab Nõukogude valitsus seda, et eranditult kõik riigid loobuvad igasuguste relvastatud jõudude ülalpidamisest, välja arvatud minimaalsed sisekaitse kontingendid (miilits, politsei), kes on relvastatud kergete laskerelvadega ja kelle ülesandeks on iga maa sisemist korda hoida.

See tähendab, et lakkavad olemast maaväed, sõjalaevastikud ja õhujõud, et kaotatakse kindralstaabid ja sõjaministeeriumid, et suletakse sõjaväelised õppeasutused. Kümned miljonid inimesed pöörduvad tagasi rahuliku loova töö juurde.

Likvideeritakse välismaised sõjaväebaasid, mis praegu on olemas rea riikide territooriumil ja mis kahjustavad nende riikide eneste suveräänsust ja julgeolekut. Suurt kahju tekitavad need välismaised sõjaväebaasid rahvusvahelise usalduse loomisele ja kõigi maade koostööle.

Kõik riikide käsutuses olevad aatomi- ja vesinikupommid hävitatakse ja nende tootmine lõpetatakse. Lõhustuvate materjalide energiat hakatakse kasutama ainuüksi rahulikeks majanduslikeks ja teaduslikeks eesmärkideks.

Igasuguse tegevusraadiusega sõjaraketid likvideeritakse ja raketitehnika jääb alles ainult transpordivahendina ja kosmose vallutamise abinõuna kogu inimkonna hüvanguks.

Suurtükid, tankid, mürsud, torpeedod lähevad ümbersulatamisele, et saada rohkem metalli rahuliku ülesehitustöö vajadusteks. Sõjalaevad ja sõjalennukid lähevad lammutamisele.

Mõnede riikide poolt varutud keemiliste ja bakterioloogiliste sõjapidamisvahendite tagavarad, mida mõned riigid kogunud on, mürgitavad ja lämmatavad ained, surmatoovate bakterite kultuurid, taudide potentsiaalsed kolded — kõik need hävitatakse täielikult, jäljetult ja jäädavalt.

Niisugune on desarmeerimisprogramm, mille Nõukogude valitsus esitab kõigile riikidele, eeskätt ÜRO liikmetele arutamiseks ja mille elluviimisele ta soovitab viivitamatult asuda...

Küsimusi X peatüki kordamiseks.

1. Milles seisab NLKP XXII kongressi ajalooline tähtsus?
2. Millised ülesanded seisavad Nõukogudemaa ees kultuurilise ülesehitustöö alal ning uue inimese kasvatamisel?
3. Kuidas Nõukogude Liit võitleb rahu ja üldise desarmeerimise eest?

Mida lugeda.

J. Gagarin, Tee kosmosesse, Tallinn, 1962.
J. Jefremov, Andromeeda udukogu, Tallinn, 1962.
E. Mieželaitis, Inimene, Tallinn, 1963.

KRONOLOOGILINE TABEL.

1939, september	Teise maailmasõja algus.
1939, oktoober	Lääne-Ukraina taasühinemine Ukraina NSV-ga ja Lääne-Valgevenemaa taasühinemine Valgevene NSV-ga.
1940, juuli-august	Leedu, Läti ja Eesti nõukogude sotsialistlike vabariikide moodustamine ning nende vastuvõtmine NSV Liitu.
1940, august	Moldaavia Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamine ja tema vastuvõtmine NSV Liidu koosseisu.
1941, 22. juuni	Fašistliku Saksamaa sõnamurdlik kallaletung NSV Liidule. Nõukogude Liidu Suure Isamaasõja algus.
1941, detsember	Saksa fašistlike vägede purustamine Moskva all.
1942, november — **1943**, veebruar	Saksa vägede ümberpiiramine ja purustamine lahingus Stalingradi all.
1943, juuli-august	Kurski lahing.
1944—1945	Nõukogude territooriumi täielik vabastamine fašistlikest okupantidest. Punaarmee suur vabastusretk Euroopa maades.
1945, 2. mai	Berliini vallutamine Punaarmee vägede poolt.
1945, 8. mai	Fašistliku Saksamaa tingimusteta kapituleerumine.
1945, 2. september	Militaristliku Jaapani tingimusteta kapituleerumine.
1946—1950	Rahvamajanduse taastamise ja arendamise neljas viie aasta plaan.
1951—1955	Rahvamajanduse arendamise viies viie aasta plaan.
1954	Maailma esimese aatomielektrijaama käikulaskmine NSV Liidus. Maa idaosas asuvate uudis- ja jäätmaade kasutuselevõtmise algus.
1956, veebruar	NLKP XX kongress.
1957, oktoober	Maailma esimese Maa tehiskaaslase väljasaatmine NSV Liidus.
1957, november	Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva pühitsemine.
	Kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamine. «Deklaratsiooni» ja «Rahumanifesti» vastuvõtmine.
1958, oktoober	Kommunistliku töö liikumise algus.
1959, jaanuar-veebruar	NLKP XXI kongress.
1959—1965	NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaan.

1960, november	Kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamine, kus võeti vastu «Avaldus» ja «Läkitus kogu maailma rahvastele».
1961, 12. aprill	Nõukogude kosmonaudi J. A. Gagarini, inimkonna ajaloos esimene lend kosmosesse.
1961, oktoober	NLKP XXII kongress. Kommunistliku Partei kolmanda, kommunismi ehitamise programmi vastuvõtmine.
1963, august	Sõlmiti Moskva leping aatomirelva katsetuste keelustamise kohta atmosfääris, kosmoses ja vee all.
1964	NLKP Keskkomitee oktoobripleenum.

SISUKORD.

TEINE OSA.

NSV Liit sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimise perioodil.

VI peatükk. **Sotsialistliku korra kindlustumine. NSV Liidu kaitsevõime tugevdamine (1938. aasta — 1941. aasta juuni)** . . . 5

§ 41. Nõukogude rahva võitlus kolmanda viie aasta plaani täitmise eest 5

§ 42. NSV Liidu võitlus rahu ja rahvaste julgeoleku eest Teise maailmasõja eel 8

§ 43. Nõukogude vabariikide vennaliku pere kasvamine. NSV Liidu abinõud oma piiride julgeoleku kindlustamiseks 11

§ 44. Nõukogude Liidu majandus ja relvastatud jõud Suure Isamaasõja eelõhtul 16

VII peatükk. **Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda (1941—1945)** . . 21

§ 45. Suure Isamaasõja algus 21

§ 46. Suur võit Moskva all 27

§ 47. Rinne ja tagala 1942. aasta suvel 35

§ 48. Stalingradi lahingu võidukas lõpuleviimine Punaarmee poolt. Põhjaliku murrangu algus sõja käigus 40

§ 49—50. Saksa fašistlike vägede purustamine Kurski all. Põhjaliku murrangu toimumine sõja käigus 47

§ 51. Otsustavate võitude aasta 57

§ 52. Fašistliku Saksamaa lõplik purustamine 66

§ 53. Imperialistliku Jaapani purustamine. Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas saavutatud võidu maailmaajalooline tähtsus . . . 74

VIII peatükk. **NSV Liit rahvamajanduse sõjajärgse taastamise ja edasiarendamise perioodil (1945—1950)** 80

§ 54. Põhjalikud muudatused rahvusvahelises olukorras pärast Teist maailmasõda 80

§ 55—56. Tagasipöördumine rahuaegse elu juurde. Rahvamajanduse taastamine ja edasiarendamine 83

IX peatükk. **Sotsialistliku ülesehitustöö lõpuleviimine. Sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus (1951—1958)** . . . 91

§ 57. Rahvusvaheline olukord ja NSV Liidu välispoliitika aastail 1951—1958 91

§ 58. Partei- ja riigielu leninlike normide taastamine. Viienda viie aasta plaani täitmine 95

§ 59. NLKP XX kongress ja selle ajalooline tähtsus 102

§ 60. Võitlus NLKP XX kongressi otsuste elluviimise eest 107

§ 61. Kultuurialane ülesehitustöö sõjajärgsetel aastatel (1946—1958) . 113

§ 62. Sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus 120

KOLMAS OSA.

NSV Liit kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil.

X peatükk. **Kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise algus (1959—1964)** 127

§ 63. Seitseaastaku esimesed aastad 127
§ 64. Kommunismiehitajate kongress. NLKP uus programm 131
§ 65. Nõukogude demokraatia arenemine. Partei ja riigi organiseeriva osa tugevnemine 137
§ 66—67. Rahvamajandus aastail 1962—1964 142
§ 68—69. Kultuuri ja teaduse saavutused 150
§ 70. NSV Liidu võitlus rahu ja rahvastevahelise koostöö ning täieliku desarmeerimise eest 158

Kronoloogiline tabel 165

Берхин Илья Борисович, Беленький Михаил Исаевич, Ким Максим Павлович
ИСТОРИЯ СССР ДЛЯ X—XI КЛАССОВ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ
Часть II
На эстонском языке
Обложка Э. Тали
Издательство «Ээсти Раамат»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja H. Kaarde. Kunstiline toimetaja H. Keigo
Tehniline toimetaja I. Vahtre. Korrektorid S. Ridala ja H. Kull

Ladumisele antud 23. IV 1965. Trükkimisele antud 14. VI 1965. Paber 60×90, 1/16. Trükipoognaid 10,5 + kaardid. Arvestuspoognaid 14,19. Trükiarv 14 000. Tellimise nr. 3495. Hans Heidemanni nimeline trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. I

Hind 48 kop.

6—6

48 kop.